

СЛОБО

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА XX

БРОЈ

63-64

НОВЕМБАР 2024.

2004
2024

Овај број *Слова* посвећујемо сјенима наши драгих колега, професора српског језика и књижевности: Вука Велаша (1947-2008), Станке Никчевић (1948-2013) и Светозара Ћираковића (1955-2020), као и свих оних, знаних и незнаних, који су, током јесени 2004. и зиме 2005. године, пет мјесеци, у знак протеста против преименовања наставног предмета Српски језик и књижевност, свакодневно шетали с нама улицама Никшића. Разумије се – и свих почивших сарадника *Слова*.

Редакција

СЛОВО
НИКШИЋ
НОВЕМБАР, 2024.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Службени језик – српски који се у Црној Гори зове и црнојорски!* 4

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА БОСИ ПО ТРЊУ

Нека врејеме оцијени 14

Декларација, 2004. 22

Вуко Велаш, *За зрно соли, искру разума и каи љубави* 25

Виђено из данашње перспективе

Драго Перовић: *Не!* 28

Душан Крцуновић: *Мизолоџија 3 – Српски језик као вербални деликт* 31

Радоје Фемић: *Часопис Слово или о новој вишталности српскике* 33

Драга Бојовић и Јелена Газдић: *Мјесто српског језика у образовном систему Црне Горе* 38

Лидија Томић: *Феномен разрађивања српске језичке и књижевне традиције у Црној Гори* 54

Будимир Дубак: *Амфилохијев рај за српски језик* 61

Радомир Батуран: *У славу српског језика и писма* 66

Весна Миљанић: *Анализа парламентарног дискурса у вези са преименовањем српског језика у мајерњи (поводом 20 година)* 78

Предраг Живковић, Обрад Самарџић: *Дневник лингвистичког процона* 103

Иванка Антовић: *„И” српски језик – 20 година после* 113

ЈЕЗИК

Срето З. Танасић: *Из синтаксе сложене реченице у књижевном дјелу Стефана Мишрова Љубише* 123

Радмило Маројевић: *Њеишев десетерац – фрагмент: тумачења Владимира Ђоровића* 132

Јелица Стојановић: *Уишреба лексичких јединица Косово, Црна Гора и Срб(и)ја у Лажном цару Шћепану Малом – линвокултуролошки аспекти* 154

Драга И. Бојовић: *Фразеолоџија „Примјера чојства и јунаштва”* 168

САДРЖАЈ

БЕЛЕТРИСТИКА

Мирјана Булатовић: <i>Њоезија</i>	181
Зоран Костић: <i>Њоезија</i>	183
Милутин Мићовић: <i>Њоезија</i>	190
Андрија Радуловић: <i>Њоезија</i>	201
Бећир Вуковић: <i>Њоезија</i>	205
Вишња Косовић: <i>Њоезија</i>	208
Радисав Бато Ђурковић: <i>Њоезија</i>	211
Радинко Крулановић: <i>Њоезија</i>	213
Милица Бакрач: <i>Њоезија</i>	215
Ненад Кебара: <i>Њоезија</i>	217
Бранка Денда: <i>Њоезија</i>	222
Борис Јовановић: <i>Почейџак</i> (одломак из романа <i>Небо, камен, море</i>)	225
Јанко Јелић: <i>Ујознавање са собом</i>	231

Преминули пјесници (2007 - 2024), наши пријатељи и сарадници:

Драгиша Мацгаљ (1938-2007)	235
Момир Војводић (1939 -2014)	236
Гаро Јовановић (1950 -2014)	237
Косто Нинковић (1954 – 2014)	237
Влајко Ђулафић (1957 -2015)	238
Миодраг Трипковић (1946-2016)	239
Коста Радовић (1936 -2019)	240
Ранко Јововић (1941 -2020)	241
Рајко Петров Ного (1945 – 2022)	242
Илија Лакушић 1947 -2024)	243

ИСТРАЖИВАЊА

Радоје Головић: <i>Савременост и савременост</i> <i>Досијојевској</i>	247
Дијана Црњак: <i>Промисљања након чипања</i> <i>„Лајума“ Свејлане Велмар Јанковић</i>	268
Будимир Алексић: <i>О именовану језика у</i> <i>јрошлости Боке Кошорске</i>	281
Горан Комар: <i>Средњовековно српско јробље</i> <i>на кайуну Сјудена јод Дурмијором</i>	295

Веселин МАТОВИЋ

СЛУЖБЕНИ ЈЕЗИК – СРПСКИ КОЈИ СЕ У ЦРНОЈ ГОРИ ЗОВЕ И ЦРНОГОРСКИ!

... и савијају се љавни људи; немој им ојросіиіи.
(Исаија, ѓл. 2. 8)

Прокламација, коју, у последње вријеме, често понављају неки страначки лидери, да ће, након спроведеног пописа становништва, настојати да се *српски језик*, у евентуално измијењеном црногорском Уставу, изједначи, „раме уз раме“, са *црногорским*, ма колико, онима који одавно траже промјену спорних уставних одредби, у први мах дјеловала разложно, политички прагматично и добродушно, не само што је формално логички неодржива него је, прије свега, у сукобу и са научном истином и са стварношћу а, као таква – и кратковида и понижавајућа. Фактички, то је предлог да се историјско име српског језика, настало по имену народа који га је стварао, сведе на политичко и тако категоријално изједначи са својим сурогатом. „Изједначавање“ српског са тзв. црногорском језиком, није само „сабирање баба и жаба“ него је, фактички, признање – прихватање и мирење са новоцрногорском идентитетском концепцијом, која је, прије двије деценије, сурово подијелила Црну Гору на два завађена народа, на два етничка, духовна и етничка антипода.

То што данас имамо политички „произведену реалност“, тј. два имена за свој матерњи језик (заправо – име и надимак), даје нам право да можемо (формално логички) говорити о успостављању равноправности употребе та два његова именована, али не и о два језика, како то подразумева спорна прокламација. Можемо, дакле, у постојећим околностима, говорити о равноправности именā али не о равноправности језикā.

У Црној Гори нема других природних (историјских) језика осим српског и мањинских – албанског и ромског. Додуше, у посљедње вријеме, има све више и руског и турског, али тзв. црногорског језика, као посебне језичке супстанце, односно посебног „система језичких знакова и правила по којима се ти знаци употребљавају“ – нема. Шта се ту онда може изједначавати и на основу којих параметара: веће са мањим, научно с политикантским, истинито са фалсификатом, историјско и темељно са новотаријом, саборно са расколничким?

Политичко, локално или регионално име, односно политичко именовање српског језика (како би рекли неки руски лингвисти – политема) – *црнојорски језик*, наметнуто од стране одређених пол. странака, није нови (посебан) језик, односно посебна језичка супстанца са својом комуникативном и стваралачком функцијом, са којим би се у Уставу или било гдје друго, „изједначавао“ српски језик. Српски језик је историјска, а „црногорски“ политичка категорија, која се не може ретроактивно, гласањем у Парламенту, произвести у историјску, и ти се појмови, као такви, не могу стављати у исту категоријалну раван. Друкчије казано – између српског и тзв. црногорског језика не може се стављати знак једнакости, нити се ту може правити било какав здраворазуман компромис. Питање је шта би се и добило таквим компромисом. Шта би се добило тиме што бисмо у Устав уписали да су *службени језици* у Црној Гори *српски* и *црнојорски* или обратно? Па да буде, по оној народној: с ким си – такав си. Али, како би се то реализовало у пракси, у образовном систему, рецимо? Како би се звао наставни предмет за језик и књижевност, или би била два имена за два посебна предмета? И да ли би се тим добродушним поравнањем омогућило дјеци заступника имена српског језика – којих је, више од 43 процента од укупне школске популације у Црној Гори – да у својим школама и у својој држави, изучавају свој језик са његовим историјским именом (његове норме, система, значаја, историје, процеса стандардизације), односно да изграђују своју језичку и општу културу, у складу са књижевном нормом и наслеђем свог матерњег (српског) језика, што им је гарантова-

но и постојећим Уставом ЦГ (чл. 75) и Конвенцијом УН о правима дјетета, али, на жалост, никада није остварено? И да ниво остваривања тих њихових права више не зависи од страначких нагодби и калкулација, односно идеолошко-идентитетских апорија и расколничких амбиција набијеђених народних вођа и политичких негроманата? И, да ли би се тим спасоносним компромисом демонтирала или учврстила расколничка етнонационална концепција бившег режима која нас је, управо наметањем тзв. *црнојорској језика као службеној*, подијелила на два међусобно сукобљена народа?

А, што је посебно важно – да ли би тако истина била задовољена? Јер, уколико се нешто не ради у име истине и за истину и правду, у име чега и за кога би се онда то радило? Питање је, откуда сад та болећивост страначких лидера према тзв. црногорском језику? И то након пописа који је убједљиво показао да се прозелитска идентитетска новотарија звана црногорски језик, ипак, није примила у Црној Гори, у мјери коју су очекивали њени обретници. Јесмо ли то „недостojни заветних речи (...) пристали на узмак, срамну завјетрину“, питала би Даринка Јеврић?

На концу – како би, на могућем референдуму, гласило референдумско питање, односно колико би заступника имена српског језика одговорило позитивно на питање да ли су за то да се, промјеном Устава „српски језик изједначи (учини равноправним) са црногорским“?

Овакав предлог, ма од кога потицао и ма с каквом намјером протурен, није друго до изданак злоћудне новоцрногорске идентитетске концепције, која није поражена падом ДПС- режима 2020. Напротив, закључана у највишем правном акту државе, чију је браву засад, немогуће откључати, јер је бивши режим кључеве понио са собом, она и даље трује Црну Гору са ништа мање кондиције него што је то досад чинила. (А то што сад поједини, наводно идентитетски неутрални, страначки лидери, видећи да се идентитетско клатно помјерило за рецку из своје досадашње позиције, вајкају, „како је према српском језику учињена неправда 2007. године“, и како би они, чоче, гласали да се то

исправи и да српски језик буде равноправан са црногорским, али само у складу са уставном процедуром, није ништа друго до страначко пиљарење. Гласаћемо, али на Куково љето, зар не. Ако су мислили да је Устав неправедан, као што и јесте – неправедан, недемократски и дискриминаторски у односу на заступнике имена српског језика, и то у више тачака, зашто се о томе нијесу постарали приликом договора о уласку у Владу Бошњачке странке, па да дио тог договора буде и њена (али и свих других чинилаца најбројније европске владе), сагласност за његову промјену? Шта им је при томе било прешније: страначка мјеста по ду-бини или српски језик на висини?)

Уставна одредба о службеном језику у Црној Гори, којом је пројектовано свођење броја заступника имена српског језика на испод петнаест процената укупног становништва, како би он постао, наводно, мањински језик у држави, може се промијенити само ако то на „државном референдуму“ потврди „најмање три петине свих бирача“ – Устав ЦГ, Чл. 157. Дакле, прича о промјени Устава (девет његових кључних, „идентитетских“, чланова), „најпостојанијег устава у Европи“, како кажу правници, без икаквих је изгледа у постојећим околностима, и у ближој будућности. Нажалост, то не могу преокренути ни резултати скорошњег пописа становништва, ма какви да су (а јасни су), и ма шта, у вези с тим, обећавали добродушни страначки лидери. (Уколико не рачунају на преумљење вођа бившег режима у замјену за поновни улазак у власт и амнестију од њихових непочинстава учињених над Црном Гором током тридесетогодишње владавине.)

Ипак, требало би приупитати представнике мањинских народа, дојучерашњих оданих сатрудника бившег режима, нијесу ли калаузи за ту браву остали гдје у њиховим шкафовима. Шта је њима, данас, до тога хоће ли се службени језик у Црној Гори звати српски или црногорски, ако им се обезбиједе њихова мањинска права? Замислимо: четрдесет три процента заступника имена српског језика и петнаест процената мањинских народа, плус десетак процената Црногораца који свој матерњи језик именују као и остали Срби (ваљда и они имају 5-6 представника у Парламенту),

ето услов за промјену Устава? Није немогуће. (Свака је прича скучорепа без мало маштанија, зар не?)

Но, ако би та промјена подразумијевала прокламовано „изједначење“ српског са тзв. црногорским језиком, боље да се никада и не догоди. Постојећа – у односу према српском језику – крајње понижавајућа одредба („црногорски је *службени*, а српски језик, заједно са босанским, албанским и хрватским – у *службеној ујошреби*) установљена је против воље већине народа (преко 63 процента укупног становништва) и његових представника – тадашњих опозиционих посланика – који су јој се, иако издани од једног свог ортака, досљедно опирали, а сада би то ништа мање понижење усљедило на њихов предлог. То, разумије се, не би било исто. Оно је било насиље (може бити и нека корупција), а ово би имало неко друго име и значење. Додуше, већ 2011, приликом измјена Општег закона о образовању, није било те њихове доследности него су објеручке прихватили четвороимени назив наставног предмета, у коме се име српског језика нашло у још мизернијем статусу него ли и у самом Уставу. Само што назив главног наставног предмета у нашим школама није само „рогобатан“, како недавно, ваљда, осокољен пописним резултатима – поприлично лицемјерно, као да је „рогобатност“ једини разлог због чега би га требало мијењати – једва „призна“ један од политичких лидера из актуелне власти – него је, нетачан, недомишљен, неписмен и срамотан! (Али ти то, драги мој прваче, не смје казати.) Трбало би да смо из овог примјера научили шта доносе компромисни подухвати тамо гдје компромиса не може и не смије бити. А јесмо ли?

Ни то што знатан број грађана Црне Горе, сљедбеника политичко-идеолошке доктрине бившег ДПС-режима, свој матерњи језик именује као црногорски, није аргумент за признање његовог постојања и једначење са српским језиком. (Наравно, није то ни она шифра једва искамчена од Вашингтонске библиотеке!) Салијећу ли нас свакодневно ројеви лажних именована, етикета и „политема“, па шта бисмо чинили и куда би нас то одвело ако би се према њима односили као према правим именима ствари и појава на које се ти језички сурогати односе?

Разумије се, онај ко „зажмури“ пред чињеницама и призна (свјесно или не – свеједно) постојање тзв. црногорског језика, нема проблема ни са логиком ни са савјешћу, али ће имати са историјом. То се посебно односи на језичке стручњаке, али ништа мање – и на све „браниоце“ (лаике и зналце) српског језичког, културног и националног идентитета Црне Горе и Црногораца!

Наум да се, српски језик, наводно, изједначи са тзв. црногорским, не може се правдани ни оном народном „родило се, ваља га љуљати“. „Љуљати“ (подизати, хранити и одгајати), зло сјеме језичког раскола, произведено у каптолским клеронационалистичким лабораторијама и унесено у Црну Гору почетком седамдесетих година прошлог вијека, да би се послѣ тродеценијске инкубације у овдашњим интелектуалним јаловиштима, оваплотило у доктрину о црногорској језичкој посебности, најзлоћуднију замисао која се икада појавила на овом простору, значи – Црну Гору и даље држати у националним рововима, у које нас је, прије двадесет година, смјестио бивши ДПС-режим, у ствари – признати пораз и одустати (ма чиме се то правдало) од даље борбе за враћање Црне Горе самој себи и својим изворним духовним и културним темељима. Је ли то цијена освојене власти 2020. године?

Не постоји, заиста, ниједан разлог за тај узмак, нити за упаривање српског са тзв. црногорским језиком. То, нити би објединило нити помирило Црну Гору. Напротив – притврдило би нашу злехуду подјелу на два народа, и, несумњиво – осоколило групације које теже црквеном расколу. Друкчије речено – евентуалним спровођењем у дјело прокламације о *изједначавању* српског са тзв. црногорским језиком, оправдала би се пројектована једначина: црногорски језик – црногорски народ – црногорска помјесна црква. (Као у Македонији, као у Украјини, „не буди примијењено“.)

У крајњем – у чему би се то упаривање разликовало, принципијелно, од, не дај, Боже, изједначавања Митрополије Црногорско-приморске са НВО Црногорска православна црква?

Тако је то када се страначки лидери самовласно уплету у питања која баш и нијесу у њиховој надлежности.

Што би Вук, данас, рекао: учени и паметни, али кад о језику почну – као да су из ДПС-а изашли. (А није им, безбели, први пут.)

Дочим, ако се икада пронађу кључеви којима би се омогућила промјена уставне одредбе о службеном језику (Чл. 13), односно Општег закона о образовању (Чл. 11), као исходишта најдубљих подјела и неспоразума, али и многих, па и најтежих друштвених девијација у овој држави, једино разумно рјешење, усклађено с историјским бићем Црне Горе и језичком стварношћу – осликаној у резултатима недавног пописа становништва, који, по трећи пут узастопно (за последњих двадесет година), показују да већина грађана (*оних који се национално изјашњавају као Срби и оних који се изјашњавају као Црнојорци*) свој матерњи језик именује његовим историјским, српским, именом – било би да се за *службени језик у Црној Гори* озваничи – **српски језик који се у Црној Гори зове и црногорски**.

Ни мање ни више од овога.

Предлог да се, као принудно политичко рјешење, српски наводно „изједначи“ са тзв. црногорским језиком у супротности је са језичком стварношћу, са историјском истином, са логиком и логосом и неће добра донијети Црној Гори.

Двадесет година – БОСИ ПО ТРЊУ

Нека вријеме оцијени

Декларација, 2004.

Вуко ВЕЛАШ:

За зрно соли, искру разума и кај љубави

ВИЂЕНО ИЗ ДАНАШЊЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Драго ПЕРОВИЋ:

Не!

Душан КРЦУНОВИЋ:

Мизолоџија 3 – Српски језик као вербални деликт

Радоје ФЕМИЋ:

*Часопис Слово или о новој
вишалности србистике*

Драга БОЈОВИЋ и Јелена ГАЗДИЋ:

*Мјесто српског језика
у образовном систему Црне Горе*

Лидија ТОМИЋ:

*Феномен разирађивања српске језичке
и књижевне традиције у Црној Гори*

Радомир БАТУРАН:

У славу српског језика и њима

Будимир ДУБАК:

Амфилохијев рай за српски језик

Весна МИЉАНИЋ:

*Анализа парламентарног дискурса у вези са
преименовањем српског језика у мајерњи
(поводом 20 година)*

Предраг ЖИВКОВИЋ, Обрад САМАРЦИЋ:

Дневник лингвистичког процона

Иванка АНТОВИЋ:

„И” српски језик – 20 година после

ПРОТЕСТНИ СКУП ПРОФЕСОРА, БАКА И СТУДЕНАТА У НИКШИЋУ

Примјер интелектуалне мизерије

Дом Светог Василија Острошког у Никшићу био је мали да прихвати преко стотину професора, бака и студената који су, у организацији Удружења за заштиту српског језика и ћирилице, одржали протестни скуп поводом неуставног и незаконитог покушаја укидања српског језика у нашим школама. На скупу су говорили угледни професори српског језика: **Весна Тодоровић, Тодор Живаљевић Велички, Борис Јовановић, Светозар Ђираковић и Веселин Матовић.**

законит, нецивилизациски, неморалан, перазуман и насилан чин, проишао из шовинистичког сљевила и људском уму несхватљиве мржње према свему што има српски идентитет на овим просторима, а која се годинама, систематски и свим средствима распирује из разних кругова моћи у Црној Гори и изван ње – рекао је **Веселин Матовић**, директно оптуживши предједника Савјета за опште образовање **Благоја Церковића** и министра просвјете **Слободана**

– Поставља се питање шта хоће **Слободан Бацковић**, који је, изгледа, умислио да би ваљало да нека улица у Никшићу или у Црној Гори понесе његово име и презиме као јединственог реформатора да српски језик преименује у матерњи. Овим потезом он мисли да ће ући у историју;

хоће, али у историју бешчашћа – каже проф. **Живаљевић** и додаје: – Ја у једном одјељењу имам два Албанца, па ако у дневнику будем писао матерњи језик, хоћу ли морати да им предајем на њиховом матерњем језику?

– Покушај укидања наставног предмета српски језик и књижевност у нашим школама, неуставан је, не-

Бацковића за цинично замајавање неупућеног грађанства, како се тобоже ту не ради о укидању имена српском језику, већ само о безазалном преименовању наставног предмета... Овакво понашање и оваква неозбиљна аргументација незапамћен је примјер моралне мимикрије и интелектуалне мизерије...

Т.ЗЕКОВИЋ

(Дан, 30. март, 2004)

Прва наша трибина, одржана 27. марта, 2004, у Дому Светог Василија Острошког („Пасха“), као одговор на најаву Министарства просвјете и Савјета за опште образовање да ће се у црногорском школству преименовати наставни предмет Српски језик и књижевност у тзв. Матерњи језик.

ПОЗДРАВ „ТВРДИМ ОРАСИМА“

Језик је покретна отаџбина. Човек га носи са собом у свет. Лако прелази границе са својим огромним духовним благом, матерњим језиком. Шта је иностранство? Понајвише – страни језик. Кад људи, хиљадама километара далеко од отаџбине, код куће и на послу (у цркви, рецимо) могу да говоре свој језик, не осећају терет туђине.

Али, терет туђине могуће је осетити у сопственој земљи – кад власт скрнави рођени језик и затире његово богомдано име. И онда витезови, професори српског који бране светињу језика, буду изопштени из режимског образовног система. Уклоњени из наставе, скинути са платног списка.

Али, није све пропало. Могу да купе своју материјалну егзистенцију врло једноставно – издајом рођеног језика. Неће. Својеглави. Важнија им је духовна егзистенција.

Срећно вам двадесет година верности, „тврди ораси“ Његошеви!

Мирјана Булајиовић

НЕКА ВРИЈЕМЕ ОЦИЈЕНИ

Какав је ко био, њо се не брише.

Патријарх Павле

Прича о преименовању наставног предмета Српски језик и књижевност у новим наставним плановима и програмима у Црној Гори, почела је у марту 2004. године, када је Савјет за опште образовање упутио предлог министру просвјете да се тај предмет зове Матерњи језик и књижевност. На ту вијест реаговала је група професора српског језика из Никшића, упутивши отворено писмо министру просвјете у коме га опомиње да је такво рјешење бесмислено и да то неће прихватити. У исто вријеме реаговали су и студенти Одсјека за српски језик и књижевност са Филозофског факултета у Никшићу, а затим и бројни просвјетни радници као и други интелектуалци, и више од стотину професора са Универзитета Црне Горе.

Прва јавна трибина у нашој организацији одржана је 28. марта, у Никшићу, када се велики број професора српског језика јавно обавезао да никада неће прихватити промјену имена српског језика нити у своје школске дневнике уписати било какво друго име осим оно које је садржано у њиховим дипломама. Одмах након тога, група студената Одсјека за српски језик и књижевност ступа у штрајк глађу, захтијевајући од министра просвјете да одустане од те бесмислене идеје, што је резултирало договором између студената, Наставно-научног вијећа Филозофског факултета, председника Савјета за опште образовање Благоја Церовића и министра просвјете Слободана Бацковића, да се то питање скине са дневног реда Савјета за опште образовање, да име предмета остане непромијењено, а да се питање службеног језика у Црној Гори ријеши у процедури доношења новог Устава.

Након тога, за вријеме љетњег распуста, кршећи споразум који су сами потписали, изненада и кришом, Савјет за опште образовање и министар Бацковић рјешавају да се предмет назове Матерњи (српски, црногорски, бош-

њачки, хрватски) језик и књижевност. Одмах након сазнања о томе, нас неколико професора српског језика из Никшића, отвореним писмом министру просвјете алармирамо јавност о овом неморалном, неуставном, ненаучном и антицивилизацијском чину поменуте господе.

На сједници Наставничког вијећа Гимназије „Стојан Церовић“, која је одржана 23. августа, директор Гимназије обавјештава професоре српског језика да ће се њихов предмет од почетка школске године звати Матерњи (српски, црногорски, бошњачки, хрватски) језик и књижевност, због чега они одбијају да изврше расподјелу часова, тражећи од министра просвјете да им достави одлуку и образложење о преименовању њиховог наставног предмета.

Свјесни озбиљности ситуације и опасности намјера министра просвјете, нас неколико професора српског језика из средњих и основних школа у Никшићу, 24. августа 2004, формирамо Невладино удружење Актив професера и наставника српског језика и књижевности средњих и основних школа, како бисмо, као правно лице, пред надлежним органима покренули поступак за поништење ове одлуке. Пошто министар просвјете игнорише наше захтјеве и позиве на дијалог, нас 9 професора из четири средње школе из Никшића (6 из Гимназије и по 1 из Економске, Електро и Машинске школе), *одбијамо да њрвој септембра уђемо у учионице*, све док се ово питање не ријеша у складу са Уставом и на научној основи. Другог септембра одржали смо трибину у Никшићу, на којој смо, великом броју присутних грађана и јавности, саопштили нашу одлуку, која је поздрављена од свих здравомислећих грађана Србије и Црне Горе, и највиших духовних, научних и културних институција у земљи.

Већ сјутрадан, прикључују нам се бројне колеге из свих средњих као и један број из основних школа. На све ово министар просвјете и директори школа реагују нецивилизацијски, пријетњама и оптужбама; у прорезимској јавности ствара се атмосфера линча: проглашавају нас, безмало, народним непријатељима, издајницима, клеронационалистима, поткупљеним и изманипулисаним од цркве и политичких странака, а 14. септембра, директор Гимназије –

извршавајући наређење, тадашњег председника Владе Мила Ђукановића, „Немилосрно примијенити закон!“, упућено преко Јавног сервиса – почиње са отказима професорима српског језика, што је имало за посљедицу бурну реакцију јавности, родитеља и грађана Никшића, док 42 професора Гимназије, као и извјестан број њих из Електро, Економске и Машинске школе, ступају у штрајк. Истовремено, министар просвјете Слободан Бацковић подноси кривичне пријаве против 9 професора Гимназије (међу којима су 2 помоћника директора и председник синдиката). Ускоро слиједе откази професорима српског језика из других школа, и све то, свакако, уз незапамћену медијску кампању, у којој су коришћени чак и авиони, из којих је град засипан лецима једне од владајућих странака, дјелује застрашујуће, услијед чега један број професора одустаје од протеста. (Томе је у знатној мјери допринио утицај и неких опозиционих странака и њихових савјетника, који су сматрали да то није ни требало чинити, и да је рјешавање питање језика у њиховој надлежности а не у надлежности професора. Оптуживали су нас да смо напуштањем учионица, школе препустили „дукљанима“.) Но, како год било, остало је, на концу (и конопцу), само 26 професора разних струка, из четири средње школе из Никшића и један из Херцег Новог, и сви они, током октобра мјесеца добијају отказе са посла и то без права жалбе надлежним школским органима,

Ево њихових имена: *Гимназија „Стијан Церивић“*, *Никшић*: Светозар Ћираковић – српски језик и књижевност, Радован Чолаковић – српски језик и књижевност, Весна Тодоровић – српски језик и књижевност, Драгана Тодоровић – српски језик и књижевност, Борис Јовановић – српски језик и књижевност, Владенка Ковачевић – српски језик и књижевност, Небојша Ђилас – физика, Марија Лалатовић – физика, Драгомир Нинковић – биологија, мр Иванка Антовић – биологија, Миодраг Тодоровић – философија, Душан Клибарда – математика (пом. директора), Радинко Крулановић – философија (пом. директора), Миомир Ковачевић – историја, Радосав Ђурковић – философија, Ранко Зечевић – биологија; *ЈУ Елекиро-мешалуршка школа, Никшић*: Веселин Матовић – српски језик и књижевност, Радмила Мит-

рић-Матовић – дипл. инж. електротехнике, Милојко Пушица – дипл. инж. електротехнике, Веселин Кандић – дипл. инж. електротехнике, Ратко Шкулетић – философија; *ЈУ Економско-ујосџићелска школа, Никшић*: Станка Никчевић – српски језик и књижевност, Лидија Мијушковић – дипломирани економиста, Љубица Јововић – дипломирани економиста, Рада Радовић – руски језик и књижевност; *ЈУ Машињско-мешалска школа, Никшић*: Миланака Ђурђевац – српски језик и књижевност; *ШЦ „Иван Горан Ковачић“*, *Херцеј Нови*: Вуко Велаш – српски језик и књижевност.

Реагујући на ову, у црногорском школству незапамћену репресију, преко 900 ученика Гимназије „Стојан Церовић“ од почетка се солидарише са својим професорима и започиње штрајк. Њима се придружује и знатан број ученика из других школа. Четири ученика Гимназије (Милош Цицмил, завршио Теолошки факултет у Београду, сада је протојереј у Епархији Будимљанско-никшићкој, Симеон Минић, др биохемије, сада је професор на Хемијском факултету у Београду, Владимир Ђуретић, завршио грађевински факултет, ради у Подгорици, и Николина Костић, завршила Медицински факултет, ради као лекар у Дортмунду), демонстративно напуштају Никшић и одлазе у Требиње и Београд на даље школовање, а група родитеља ученика Гимназије организује прву протестну шетњу, 18. септембра, на Дан ослобођења Никшића, у којој учествује огроман број незадовољних грађана. Те шетње се од тада организују свакодневно, све до 26. јануара, када су прекинуте због веома лоших временских услова.

Током октобра мјесеца, незадовољни грађани формирају, заједно са нама, отпуштеним професорима, *Одбор за одбрану српског језика*, који преузима организовање, осмишљавање и вођење тих протеста, на којима је говорило преко 300 угледних научника, професора универзитета, умјетника, књижевника, угледних грађана, страначких првака и других личности из културног и јавног живота из свих градова Црне Горе, Београда, Новог Сада, Косовске Митровице, Бања Луке, итд.

Поред бројних саопштења за јавност, обраћања Министарству просвете и другим надлежним органима, *Актив*

иочиње са организовањем научних трибина и књижевних вечери, на које позива наше најеминентније лингвисте као што су проф. др Милош Ковачевић, академик Предраг Пипер, мр Бранислав Брборић, мр Михаило Шћепановић, проф. др Јован Делић, професори са Филозофског факултета из Никшића: проф. др Милош Вукићевић, проф. др Лидија Томић, доц. др Јелица Стојановић, мр Драга Бојовић, мр Драгана Керкез, мр Драган Радоњић итд.

Почетком децембра *Актив* организује у Никшићу велики сабор *Одбрана имена српског језика* на коме учествује преко 100 еминентних научника, професора универзитета, књижевника, умјетника и других интелектуалаца (око 50 доктора наука), међу којима и: Драгољуб Петровић, Мато Пижурица, Радоје Симић, Милош Ковачевић, Јован Делић, Момчило Ушћумлић, Павле Миличић, Богољуб Шијаковић, Радојка Вукчевић, Јелица Стојановић, Михаило Шћепановић, Борко Вујичић, Вуко Домазетовић, Владета Радовић, Драган Копривица, Владимир Јовићевић, Драга Бојовић, Његово Високопреосвештенство Митрополит Црногорско-приморски Амфилохије, епископ Будимљанско-никшићки Јоаникије, епископ Диоклијски Јован, Жарко Команин, Зоран Костић, Благоје Баковић, Ранко Јововић, Момир Војводић, Драгиша Мацгал, Милутин Мићовић, Мирослав Алексић, Петар Рмуш, Будимир Алексић, Борис Јовановић, Веселин Матовић, и тако даље.

Сабор усваја и *Декларацију*, која је достављена јавности и бројним научни и културним институцијама у земљи и иностранству.

У међувремену, *Актив* се обраћа за помоћ бројним установама, институцијама и међународним организацијама међу којима: Његовој Светости Патријарху Павлу, предсједнику Републике Црне Горе Филипу Вујановићу, предсједнику Владе Републике Црне Горе Милу Ђукановићу, предсједнику Скупштине Републике Црне Горе Ранку Кривокапићу, предсједнику Савјета министара Србије и Црне Горе Светозару Маровићу, предсједнику Републике Србије Борису Тадићу, предсједнику Владе Републике Србије Војиславу Коштуници, затим: Уставном суду Републике Црне Горе, Црногорској академији наука и умјетности, Српској

академији наука и умјетности, Матици српској, Савјету Европе, шефу Мисије ОЕБС-а за СЦГ Маурицију Масарију, AMNESTY International, УНЕСКО-у, конзулатима и амбасадама САД, Русије, Грчке Француске итд. Поред тога, *Акџив* се оглашавао преко неколико интернет сајтова (www.njegos.org и других) свјетској и домаћој јавности, нашој дијаспори, и упознавао их са збивањима око језика у Црној Гори.

Напоредо са тим активностима, *Акџив* покреће и лист, својеврстан билтен, *Расџеће језика срџскога*, у коме сарађују најеминентнији научници и књижевници из Србије и Црне Горе и Републике Српске. Објављено је осам бројева, а након тога *Расџеће* прераста у часопис за српски језик, књижевност и културу *Слово*. (Досад су штампана 62 броја, на преко 11500 страница и преко 1500 библиографских јединица. У вријеме његовог настанка у Црној Гори није постојао ниједан књижевно-језички часопис штампан ћирилицом.) И поред медијске блокаде, чланови *Акџива*, успијевају да учествују у више значајних ТВ и радио емисија у Црној Гори, Србији и Републици Српској, у којим објашњавају своје ставове и своју борбу за очување имена српског језика у Црној Гори.

Од самог почетка *Акџив* је наишао на искрену подршку СПЦ (прима нас Његова Светост Патријарх Павле), САНУ, Матице српске, Филозофског факултета у Никшићу, Филолошког факултета у Београду, Одбора за стандардизацију српског језика, као и бројних других научних, културних и других институција и појединаца, као и опозиционих странака у Црној Гори. И, посебно – велики број књижевника и пјесника српског језика.

У складу са закључцима из *Декларације* са Сабора, *Акџив* настоји окупити и организовати заинтересоване просвјетне раднике широм Црне Горе, и у том циљу организује неколико успјешних трибина у Беранама, Бијелом Пољу, Подгорици, Херцег Новом, Котору, Бару, Пљевљима, Београду, Краљеву, Суботици, Бања Луци, Требињу, Фочи, Билећи. Са истим циљем настоји да оствари што чвршћу сарадњу са другим НВО и одборима за одбрану имена српског језика у многим црногорским општинама. Поред тога,

Актив је организовао неколико одлазака пред Скупштину ЦГ, приликом којих смо посланицима свих посланичких клубова уручили наша протестна писма и наше захтјеве везане за проблематику језика. *Актив* је организовао и посјету Сајму књига у Београду у октобру 2004. гдје су наши чланови учествовали на значајним и веома посјећеним трибинама на Сајму и, на, у том времену, посебно оглашеној Трибини на Машинском факултету, када су, пред бројном публиком, промовисани *Расцеће језика српскога*, као и тематски број часописа *Свевиће*, посвећен збивањима око језика у Црној Гори.

За своје рад Актив је добио и неколико значајних признања: *Изузетну Вукову награду* Културно-просвјетне заједнице Србије (2005), *Повељу Мајице српске* за његовање српске језичке културе (2013), награду *Ђуриличник* Трга од ћирилице из Херцег Новог, Орден „Марко Даковић“ Нове српске демократије, и др.

У веома тешком, можемо слободно рећи неиздрживом, материјалном положају, отпуштени професори (тако нас уобичајено ословљавају наши пријатељи и познаници), годинама су мацарени и докрајчивани у режимским судовима, у којима се, ипак, нашао један судија који је имао храбрости да двојици наших колега пресуди по истини и правди. То је била племенита госпођа Љиљана Карадић из Основног суда у Никшићу. Да би преживјели и прехранили своје породице, професори су се прихватала разних послова, чак и физичких, али нијесу посустали ни одустали од борбе за враћање достојанства имену српског језика у црногорском образовном систему. Неки су потражили посао у Србији (у Београду и Врњачкој Бањи), два су постали свештена лица (Јефтимије Школетић, сада игуман манастира Успење Пресвете Богородице у Пиви и Миодраг Тодоровић, сада протојереј у Епархији Будимљанско-никшићкој; неки су (старији) прихватили какве-такве пријевремене пензије, а троје њих – Вуко Велаш, Станка Никчевић и Светозар Ћираковић, на жалост, нијесу доживјели политички пад својих прогонитеља, 2020. године.

Након мартовског пораза ДПС-режима у Никшићу, и промјене власти 2021, неколико њих (млађих) добило је

пристојне послове, а неколико, углавном професора техничке струке, вратило се у учионице. Наравно, сви су изгубили најмање по десет, а многи и више, година радног стажа, и то им нико неће надокнадити; то су им појели Милови скакавци. Двоје је и даље незапослено – професор философије и пјесник Радисав Ђурковић и др биологије Иванка Антовић. Неколико њих се активно бави књижевним стваралаштвом и објавили су низ запажених књига. Неке од њих су већ завриједиле угледна признања. Рецимо, књига лирске прозе *Тријанге* Бориса Јовановића награђена је наградом „Бранко Топић“ Српске академије наука и умјетности.

Међутим, *Слово* и даље излази, са истим разлогом због кога је и покренуто. Као поуздан свједок идеолошко-идентитетске драме у Црној Гори, која, наравно, још није завршена, *Слово* од почетка окупља најзначајније ствараоце и разних области (лингвисте, књижевнике, историчаре књижевности, историчаре, итд.) са цијелог српског говорног подручја. Штампана се, у последњих десетак година, углавном уз помоћ Управе за сарадњу са дијаспором и Србима у региону, Владе Републике Србије.

Осим 62 броја *Слова* Актив је објавио изврсну књигу о идентитетским питањима у Црној Гори, покојног колеге Вука Велаша *Карневалски бјесови*, као и двије књиге са истом тематиком, драгог нам и, такође, покојног, сарадника Боћа Вујовића, а суиздавач је и књига *Ноћ гуњих маказа – ипохондичкивање српског идентитета у црногорским уџбеницима за језик и књижевност* и *Ћирилица и латинијорлица*, Веселина Матовића.

Нијесу то биле баш неке веселе године, па ни ове четири последње, након пада ДПС-режима, које, на жалост, нијесу донијеле никакву промјену у вези са статусом имена српског језика у нашем образовном систему. Ипак, за нас је, како смо већ казали, приликом обиљежавања десетогодишњице нашег протеста (*Слово*, бр 43-44), сваки од тих петстот хиљада наших *беспослених дана – скуњли вијека!*

Зато се, озарени увјерењем да смо били на страни Истине и Правде, не плашимо суда времена.

Редакција, октобар, 2024.

ДЕКЛАРАЦИЈА

Званична власт, уз пуну подршку псеудокултурних и псеудодуховних институција, државно-идеолошким пројектом „нове Црне Горе“ разара њене аутентичне духовне и културне темеље. Овим планом Црна Гора је подијељена до дна; његови креатори и присталице, приграбили су сву економску и друштвену моћ, а народ изопштили из јавног друштвеног живота и ставили под сумњу да омета „демократски развој Црне Горе“.

Оптужницом адресираном на државотворни народ окривљен је и српски језик, као његово збирно име, а онда и велики појединци који су изградили лик Црне Горе. Према том „схватању“ српски језик од почетка врши „асимилацију, духовну и културну окупацију Црногораца“, иако сви Црногорци знају да су рођени на српском језику, на српском језику ушли у културу, на том језику доживјели државну и националну афирмацију.

Све ово није спријечило пресуду: погашене су културне институције у којима је било мјеста за српске културне садржаје, погашена су радна мјеста интелектуалаца који су истакли припадност тој култури, отпуштени су са посла професори српског језика и њихове колеге који су устали у одбрану српског језика и своје струке.

Да би се све то остварило, просвјетна власт на мала врата уводи црногорски језик, чиме се народу покушава одузети памћење и смисао постојања, темељи и кључеви духовног и културног наслеђа.

Сва апсурдност овог пројекта најдрастичније се испољава у недавној одлуци Министарства просвјете и Савјета за опште образовање о преименовању наставног предмета Српски језик и књижевност, у Матерњи (српски, црногорски, бошњачки и хрватски) језик и књижевност.

Овим чином погажени су грубо принципи науке и струке, нарушен уставно-правни поредак Црне Горе и плански уграђен механизам за разарање школског система и друштва у цјелини.

Наиме, показале се спорном замисао, укључујући ту и компетенцију, да се на службеном језику остварују и наставни садржаји хрватског, бошњачког и црногорског језика, па ће једина жртва, изгледи су, наопаког идеолошког концепта бити српски језик, и у крајњем – нараштаји наше недужне дјеце. Да је наша бојазан оправдана показују нејасна и противурјечна рјешења која дају просвјетне власти.

Захтјев да се ученици (или њихови родитељи) изјашњавају о томе којим ће се националним именом звати наставни предмет у њиховим свједочанствима, такође је кршење Устава РЦГ и грађанских и дјечијих права. То је истовремено и својеврсна национална конфронтација са веома опасним посљедицама, стресним ситуацијама и конфликтима међу дјецом.

С обзиром на све изложене чињенице, ми, учесници сабора Одбрана имена српског језика, одговорни пред својом савјешћу, пред науком, језиком, културним и духовним наслеђем свога народа, предлажемо и захтијевамо:

1. Да Министарство просвјете одмах повуче одлуку о преименовању наставног предмета Српски језик и књижевност и поништи све посљедице из ње произашле, а прије свега, да се отпуштеним професорима омогући повратак на њихова радна мјеста.

2. Да се свим оним ствараоцима у Црној Гори којима су због њиховог супротстављања идеологији црногорског режима и импровизаторима локалне псеудокултуре, недавно погашена радна мјеста, омогући излазак на јавну сцену ради сучељавања мишљења око „спорних“ питања идентитета Црне Горе, тј. право на рад у јавним установама.

3. Пошто су угрожени темељи националне културе, што се у драстичној форми показује у питањима српског језика, крајњи је тренутак да се организују интелектуалци из Црне Горе и са свих српских простора, као и сви они интелектуалци и ствараоци добре воље, како би се зауставио процес разарања и обесмишљавања духовних и културних вриједности ствараних на српском језику. Због свега тога, потребно је обновити научне и културне институције, будући да су многе угашене, а неке, чак и највеће, не мијешају се у свој посао; и у том правцу организовати научне и

стручне скупове, покренути часописе чији ће садржаји поштовати и његовати праве и утемељене вриједности.

4. Просвјетни радници у Црној Гори који прихватају ставове изложене у овој Декларацији, морају се међусобно повезати у својим срединама (општинама) а онда и на нивоу Републике, у јединствену организацију која би тако постала објективна снага за плодотворно супротстављање нецивилизацијским, ненаучним и антиевропским идејама Министарства науке и просвјете.

5. Да надлежни државни органи зауставе организоване и рушилачке нападе на канонску Српску православну цркву у Црној Гори, као вјековног чувара аутентичног народног бића, језика, писма и духовности Црне Горе.

Сви потписници ове Декларације се обавезују да ће учинити максималан напор како би њен дух и њене поруке доспјели до сваког грађанина Црне Горе.

У Никшићу, 5. децембра 2004. године

Декларацију је усалисила комисија у саставу: проф. др Драгољуб Пејровић, проф. др Мајмо Пижурица, проф. др Јован Делић, проф. др Павле Миличић, проф. др Бољуб Шњаковић, доц. др Јелица Стојановић, мр Михаило Шћећановић, мр Драга Бојовић, Милушин Мићовић - књижевник, Зоран Костић - књижевник и Веселин Мајковић - професор.

Вуко ВЕЛАШ

ЗА ЗРНО СОЛИ, ИСКРУ РАЗУМА И КАП ЉУБАВИ

(из књиге *Карнвалски бјесови*, 2008)

Човјек – уколико жели да буде **човјек назбиљ** – мора да се зноји за извјесности разума, љубави и живота...

Људи смо. Постоје чињенице. Имамо родни и радни лист. Одавно смо ушли у просвећени свијет људи. Постоји културолошко писмо, постоје стручни и хуманистички обрасци.

Имамо име. Имамо бројанице и рачунаре. И чисту свилу културолошког писма.

Има сунца над нама. Има ли срца и разума у нама? Има ли пута пред нама?

Људи смо!

Људи се морају борити за свој најприснији свијет.

За своје јединичне вриједности.

За индукције свога дурања и деверања.

За зрно соли, искру разума и кап љубави.

За вриједности свијета људи и културе.

За ентелехију свога бића.

Постоји хуманизам доброг, лијепог и светог рада. Постоји памћење и баштина. Постоје добри обичаји и закони. Постоји сложеница коју културологија и литургија виде као живи свијет људи. **Постоји. Јест. Јесмо.**

Постанимо људи назбиљ, будни за математику живота и естетику културе.

Људи су људи, овакви, онакви, добри смо, мање-више, одлазимо долазимо; тако је било увијек и биће увијек.

Програми, њихови кодови, мреже и револтине, штиве и бутиге, поште и адресе, шерпе и кацине, лозинке и свечане пјесме су **машине**... слијепе машине...

Страдају дјеца и адолесценти.

Страда култура. Страда простор. Страда завичај...
Страда разум...

И ту се – са тим програмима и њиховим инструменталима – **може** и **мора** нешто урадити.

Да сване свијету људи, у пословима очовјечења.

Да живот стане на зелену грану, а друштво на њиву честитог рада.

Да нађемо себе у своје културолошком писму и у вриједностима човјечности и очовјечења.

Јест. Пут. Истина. Живот. Дубина. Висина. Љепота. Образ. Храброст. Светост. Лакат знања и могућности.

Просветиа – васпитање и образовање **младих** – треба да се темељи на провјереним и стручним знањима, уравнотеженим, мирним и здравим појмовима и на **логосу научне, културолошке и хуманистичке** извјесности. Тек у таквој школи **одгаја се** креативан, радознао и уравнотежен дух; **буди** свјесно, критичко сазнавање; **отварају се** путеви младој души и **откривају** путокази кроз лавиринте природе и друштва, у тајне знања, сазнавања и самосазнавања; суспрежу предаторске ћуди и, што је најтеже и најнеизвјесније, **упућује** што и како ваља се радити, што су еманципаторске вриједности, у чему је **ентелехија** човјечности и очовјечења и, да **разабира**, колико толико, **вриједности** од трикова, **X и 1** од банане. За банану се снабде и мајмуни, експериментом је доказано. За живот у свијету културе треба нешто више од дарвинизма и култимолохкарневала.

Дијете има свето право на здрав живот, у социјалној сигурности породице и уравнотеженог друштва, на васпитање и образовање у здравим појмовима и научно утемељеним знањима. **Дијете** има свето право да му се омогуће увиди у математику, естетику и логос.

У важећим и проактивним културама, поред увијек могућег лудила и помрачења, **јест ипак нешто** што их уравнотежава, оријентише и доприноси успјеху.

Постоје **закони**. Постоји, ипак, висак и либела.

Постоје **знања и занати**. Треба нешто знати и по занату радити.

Постоји **култура**. Постоји логос, сложеница и јединица културе.

Постоје **путокази** озбиљног, истрајног рада. **Морекaзи** слободне, одговорне пловидбе. Постоје и **небокази вриједности** и узајамност присног и универзалног **вредновања**.

– Тек у тој школи **одгајају** се стручни, карактерни и одговорни људи, **развијају** просвећене навике и потребе људи, **његује** хуманистичка сигурност и солидарност. **Ослобађају** људи, радиност и култура.

ВИЂЕНО ИЗ ДАНАШЊЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Драго ПЕРОВИЋ – Филозофски факултет, Никшић

НЕ!

Западно-европска цивилизација, гнијездо које нас је изњедрило, заснована је и у јудејском и у грчком, и у хришћанском и у мухамеданском обзору једног непатвореног НЕ, које је као још незамисливи динамит разлијело космос неупитне митотворне свијести. Кад је Талес стао на праг свог хаотичног свијета и рекао НЕ сви су својим ДА свједочили да је он луд. Али то његово НЕ, звони и данас и већину од нас нагони да се одупремо свеprisутном, чак и јединственом одупирању Истини. Ми се заносимо, да је постистина неки наш савремени изум. На нашу жалост, она је од почетка жигосала управо Талесово НЕ, оптужујући га да је издао свеprisутно ДА. Савремени спин-доктори нијесу дјеца 20-ог вијека, они су наши „праоци“ отада постојимо као цивилизација. Они су нас познавали боље него што смо ми сами знали себе, упркос императиву: Спознај самог себе! Њихово квази-прећутно а и тада доминантно ДА било је иницијални вирус који смо препознали и именовали тек у модерном добу.

То прво НЕ, логосно самодређење човјека, имало је за циљ космологизацију хаоса. То је било то славно „грчко чудо“! НЕ као изопштење у свијету који је познавао само ДА. ДА које нам је некако историјски прописано и предоређено! Али кад Талес каже НЕ, он каже да је човјек, бивствујуће које своје достојанство уздиже изнад пуког опстојања, јер онај који каже НЕ има у себи нешто ВИШЕ од понизног ДА, трансцендира пуко истрајавање у бивствовању. И то исто НЕ сусрећемо у Парменидовој поеми, Хераклитовој мрачности, Сократовом „самоубиству“, Платоно-

вом изласку из пећине..., јер ко би себе могао назвати усправним ако би само климнуо главом и рекао ДА. Само човек може да каже НЕ. И то његово НЕ није само НЕ безобличном јавном мњењу грчких полиса, космосу олимпијских богова, митосном свијету, то је НЕ које из своје најљудскије ситуације шаље тај логосни „крајичак“ антропоса прије него што је силом натјеран да се савије, то је НЕ без којег нема философије, математике, физике..., без којих нема нас. То су они које Платон изводи из пећине, „с оне стране бивствовања“. То је НЕ из ког ће се испилити Аристотелово „као“, питање о суштини, стожеру и нашег данашњег постојања. То је НЕ којим је Христос сишао у нас, због нас! И Свети Аугустин исповиједио све нас, ...

На жалост, у овом нашем већином баналном времену, ДА није постало само моћније од бого-људског НЕ (што је увијек и било), него је у свом жрвњу, чак и без икаквог поточића, покушало да здроби свако боголико НЕ. Некада смо чекали данима и ноћима да нам млин самелје хљеб наш насушни. Звали смо га жито, њега и нас млио је онај тешко налазиви млински камен. Кад смо стизали на ред, под камен, то је било наше ДА пуком животу. Али смо у том првом залагају заборављали да постоји само један жрвањ, који нас меље кад кажемо НЕ, и то НЕ на српском језику. У воденици српског језика били смо, јесмо, и бићемо оно што јесмо, сви заједно воденичари НЕ-воденице. Јер знамо, сваки од наших воденичара, за све нас, рекао је НЕ. Док су други мљели себе у ДА, српски народ се хранио оним НЕ које се не да самљети.

Шта му је то НЕ могло да значи? Како доћи до његовог смисла? Имали смо срећу да живимо са људима коју су значење и смисао свог бивствовања уздигли до тог узвишеног НЕ српског језика. Ишли смо иза њих, слушали њихове говоре, и никад нијесмо чули неко ДА. Они су нас „ошамарили“ својим НЕ да будемо достојни културе којој припадамо, а то је култура заснована на том неумитном НЕ. Све што је европска цивилизација створила породило је НЕ, све што је српски народ изрекао српским језиком било је засновано на једном фундаменталном НЕ које све ствара.

То је оно НЕ које претходи свакој негацији, и да бисмо били његова чеда морамо рећи НЕ сваком ДА које је настало кривоклетством и климоглавом. И све док се чује НЕ на српском језику постоји човјек у нама, оно боголико бивствујуће над којим никакво ДА нема моћ. И све док су међу нама они који су прије 20 година усправно ходили испред нас српски језик јесте наша „кућа бивствовања“!

Душан КРЦУНОВИЋ, Филозофски факултет, Никшић

МИЗОЛОГИЈА 3 – СРПСКИ ЈЕЗИК КАО ВЕРБАЛНИ ДЕЛИКТ

Видјели смо у „Мизологији 1“, у ранијем издању *Слова*, да је Платон сковао тај израз за именовање, описивање и дефинисање феномена који је данас познат као ознака за стање „постистине“ или „постфактичко“ стање. Подсјетимо да је мизо-логија аверзија и одбојност према доказу, аргументу, чињеничној истини и демонстративном знању, дакле порицање свега што обухвата појам логоса и саме логосности. Логосност је, према Аристотелу, разликовно обиљежје човјека, бића које једино има логос, разум и језик за разабирање и исказивање разлике између добра и зла, истине и неистине, правде и неправде. Отуда је човјек политичко биће, биће заједнице у највишем смислу, јер захваљујући његовој логосности организован живот људи у заједници има своје, како антрополошко тако и морално оправдање. Посредством логоса човјек дефинише своја опредјељења за ону форму заједничког живота и онај социополитички поредак у коме ће на најбољи могући начин остварити своју људску суштину, која је политичка, друштвена. Човјек је *zoon politikon* зато што је *logon ehon*, „обдарен логосом“, дакле кадар да живи у свом полису, потом и у космополису (као грађанин свијета), али и уранополису (као грађанин небеског полиса), јер је кадар и за богочовјечанску „вертикалну друштвеност“ (Георгије Мандзаридис), а што је највећи облик друштвености. Стога је мизологос, онај који неће да чује аргументовану ријеч другог, и мизантропос. Тако нам каже Платон, чија је порука да мизологија разара друштво и политичку заједницу.

Порицање историјске, научне и културолошке реалности српског језика у Црној Гори, који је један од најкон-

стантних, најдоминантних и најкохезивних чинилаца друштва, најочигледнији је случај мизологије у нашем времену.

Несклад између удјела који српскојезичка заједница има у црногорском друштву и неправедног статуса који српски језик има у црногорском Уставу, потврђује тезу према којој је тај правни акт „аутобиографија моћи“. Шта нам та аутобиографија говори? Шта друго, него да је первертовањем односа између права и моћи којим је моћ права замијенило право моћи која онда на „службеном језику“ исписује своју аутобиографију у облику највишег правног акта. Тако је српски језик постао језик вербалног деликта. Заправо, само научно засновано именовање језика као српског је постало вербални деликт. Аутобиографија моћи уставотвораца је и почела да се исписује са прогоном професора који су пружили отпор преименовању српског језика. Био је то почетак мизологије која је документована и запечаћена једним од најтврђих устава у Европи, осмишљеним да промијени традиционални српскојезички идентитет црногорског друштва коме су очајнички потребни дијалог, консензус и јединство. Утолико, српском језику треба вратити мјесто које му припада.

Радоје ФЕМИЋ, Филозофски факултет, Никшић

ЧАСОПИС *СЛОВО* ИЛИ О НОВОЈ ВИТАЛНОСТИ СРБИСТИКЕ

Повољне друштвеноисторијске околности ријетко дају значајне интелектуалне и духовне плодове. Напротив, опште је мјесто, безброј пута искуством потврђено, да је сваковрсно благостање у суштини најљући непријатељ духа. Нема разлога да вјерујемо да је у књижевности и култури другачије. Чак би се могло рећи да је тај ентитет људске креације прва жртва сваке удобности. Није стога нимало чудно што се улијењеном и тромом духу и највеће „битке“ у домену филологије чине тек као пуки еснафски неспоразуми који се, прије или касније, разрјешавају по инерцији функционисања јавне сфере.

Утонувши у саблажњујућу равнодушност према свему што не чини репертоар конзумеристичке свакодневице, савремени човјек као да је заборавио на исцјелитељску могућност Смисла који непрестано и изнова ваља тражити ван очигледне материјализоване збиље. Да је таква обнова дубљег егзистенцијалног смисла могућа, и то не само као тренутни одблесак духа, него као досљедна интелектуална и хуманистичка перспектива, доказује случај *Слова* – часописа за језик, књижевност и културу, који под уредништвом Веселина Матовића обиљежава двије деценије активног и примијењеног присуства у научном и културном простору.

Сугестивну, готово незамјенљиву илустрацију феномена дјелатне борбе за Суштину налазимо управо у континуитету и ванредној посвећености које су одликовале и одликују *Слово*, од његовог првог броја до данас. Када се, сада већ давног 16. новембра 2004. године из штампе појавио први број часописа који је изашао под називом *Расцјеће језика српскога*, мало ко је вјеровао да ће такав подвиг, изникао из врло трауматичне тоталитарне друштвене стварности и заснован на субверзивној платформи супротстав-

љања официјелном, од институција тадашње власти пројектованом Апсурду, имати свијетле и трајне перспективе.

Прелиставајући први број *Расцјећа* – потоњег *Слова*, читалац ће и данас моћи да реконструише атмосферу једног времена, у којем је посезање за симболиком Распећа нужно индуковало вјеру у несумњивост Васкрсења. Приврженост библијској мисли и симболици часопис је демонстрирао и својом ликовношћу, која од насловне до закључне странице увјерљиво комуницира с најтрајнијим матрицама стваралачког, српског и православног духа. Већ у првом броју може се увидјети брижљива осмишљеност концепта, који је по много чему атипичан и представља заштитни знак *Слова* у свијету србистике.

Постулиран као часопис за језик, књижевност и културу, *Слово* је одњеговало неколико рубрика без којих би свакако часопис таквог усмјерења био недовољно профилисан. Отворен за прилоге из домена науке о језику, науке о књижевности, као и сродних друштвено-хуманистичких области, часопис је континуирано показивао приврженост начелима академског елитизма. Међутим, изврсност *Слова*, која га издваја из неизбројиве галаксије академске периодике, јесте његова непоколебљива срчаност, интелектуална борбеност и спремност да се стваралачка начела примијене у пракси и јавном животу. Наведену специфичност *Слова* могуће је разумјети тек ако се увиди истинска тајна његове виталности, коју, уз сву професионалну скрупулозност, обезбјеђује снага народа из којег је српски језик потекао, на чијим је уснама сачуван и у доба вишевијековне османске окупације, у чијим је душама очуван жар предачког завјета и јединог надидеолошког императива – да се сачувају језик и писмо!

Уводне ријечи првог броја часописа представљају својеврсни апел, који показује да је *Слово* био одговарајући израз стремљења која су му подарила карактер алтернативне читанке, истовремено му одузимајући предвидљивост и самодовољност коју текстови настали на искуству академске стерилности неријетко имају:

„Поштоване колеге, докажимо пред садашњим и будућим генерацијама да смо достојни своје професије, одупримо се бесмислу, неистини, мржњи и подјелама!

Поштовани грађани, немамо право на пристајање! Улог је велики. У питању је будућност наше дјеце! Власт рачуна на нашу апатију, на нашу свакодневну борбу са сиромаштвом, на наше разочарење и осјећање безнадежности.

Постоји и други, виши и вреднији облик живљења од сиве свакодневице, могућ и достижан. Живот достојан човјека. Покажимо да смо достојни наших великих предака.

Будимо и ми примјер нашим потомцима!¹

У том кључу, *Слово* треба сагледавати као манифест колективне воље да се у савременој Црној Гори, на почетку 21. вијека, упркос немилосрдном жрвњу глобализације, сачува колективни отисак у балканској и европској културној ризници. Креативни кружок, које су, осим главног уредника Матовића, чинили чланови Актива професора српског језика и књижевности средњих и основних школа – Никшић, инспирисало је остале научне раднике, књижевнике и ширу јавност да изречени апел, као лозинку егзистенцијалног опстанка, трансформишу у артикулисан отпор намјерама власти да раскрсти с писаним и неписаним законима живота класичне и традиционалне Црне Горе. Настојање тадашњег режима – да створи „новог човјека“ мијењајући „цивилизацијски круг“ у којем је обликована национална свијест његошевског профила, у *Слову* је нашло најхрабријег, најдоследнијег и најистрајнијег противника. Штавише, могло би се рећи да је *Слово* попут свјетионика отварало просторе аутентичног научног и културног исказа када су га, механизмом званичне опресије, затварале образовне установе Црне Горе.

Двадесет година касније, када комендијант Случај опет уводи у жижу јавног интересовања (не)рјешиво језичко уставно замешатељство, може се без икаквог двоумљења рећи да одговори и рјешења већ постоје, и да су углавном садржани и најконцизније формулисани у различитим бро-

¹ *Расијеће језика српскога*, НВУ Актив професора и наставника српског језика и књижевности средњих и основних школа – Никшић, Никшић, 2004.

јевима *Слова*. Посебан квалитет часописа јесте устаљени уводник чији је аутор уредник Веселин Матовић. У овој форми је, по природи ствари, садржан аналитички увид у структуру и логику броја који се објављује. Међутим, у уводницима проф. Матовића редовно су, на релативно ограниченом изражајном простору, заступљени дубљи увиди у језичку проблематику, развијене одгонетке на многа социолингвистичка питања и, најважније од свега, присутни путокази за разрјешење овог беспотребно изазваног потреса на просвјетном и културном бићу Црне Горе. Уводни текстови проф. Матовића фигурирају као разложна скица за стратегију дефинисања језичке ситуације у Црној Гори и проналажења одрживог рјешења које би у себи помирило непоречиву научну истину, с једне, и варљиву друштвену стварност, с друге стране.

Најдрагоцјеније обиљежје мисије коју *Слово* с успјехом остварује већ двије деценије јесте што је основна дјелатност часописа – његовање српског језика, књижевности и културе – била и остала реализована у контексту општег, а не било каквог појединачног циља и интереса. У томе несумњиво лежи не само јединствена интелектуална непоткупљивост, него и формула дуговјечности часописа који је одолио свим опасностима подлијегања спољашњим, ванстручним наративима, којима је статус српског језика у јавном простору неријетко служио као повод за непримјерене, најчешће политичке и политикантске (зло)употребе.

Научни, културни и духовни ауторитети, који су се одазвали на интелектуални зов уредништва, путем својих текстова, бесједа и интервуја који су у *Слову* објављени, помогли су читаоцима да освјеже памћење на фундаменталне поставке србистике као науке. Више од тога, великани духа оставили су својеврсни интелектуални аманет генерацијама србиста који су се школовали, тренутно се школују, или ће се тек школовати за захтјевни посао, боље рећи – позив предавача српског језика и књижевности. О бремену одговорности које тај позив носи свједоче и ријечи блаженопочившег митрополита црногорско-приморског Амфилохија, који у прилогу за први број *Слова* наглашава како је „проблем језика на првом мјесту сазнајни, духовни и мо-

рални проблем, па тек онда лингвистички². Логосна суштина језика је, дакле, извор необјашњиве стварлачке ведрине и постојаности коју ни домаћа ни глобална криза духа није у стању да дезинтегрише, чему све нас *Слово* дискретно поучава.

Налазећи начине да пласира часопис и тиме га учини доступним читатељству ван Никшића и Црне Горе, уредништво је формирало изузетну колекцију електронских издања, чиме је *Слово* и у техничком смислу надрасло свако евентуално ограничење. На симболичкој равни, прегледна електронска хроника *Слова* омогућава да се сасвим лако уочи ко је поименице и са колико жара и истрајности, вратио дуг свом језичком завичају. У том смислу, *Слово* је и живописна читанка грађанске и интелектуалне храбрости, што је од посебног значаја у савременом тренутку, када се, као и после сваке епохалне промјене, јављају многи гласови привидне бригае за судбину српског језика које именски регистар *Слова* за свих двадесет година постојања није ниједном евидентирао.

Надахнут непобједивим духом тријумфа Живота над Смрћу, часопис *Слово* је одавно надмоћно показао колико је неопходан научној и културној збиљи Црне Горе и српског говорног простора уопште. У том духу, ваља му од срца честитати на оствареним дometима и пожељети дуговјекост, оличену у многим квалитетним бројевима и тријумфима у непрестаној борби за српски језик и његово културно памћење!

У Никшићу,
октобра 2024.

² Др Амфилохије (Радовић), митрополит црногорско-приморски, „Између језика љубави и језика мржње“, у: *Расцеће језика српскога*, НВУ Актив професора и наставника српског језика и књижевности средњих и основних школа – Никшић, Никшић, 2004, стр. 5.

Драга БОЈОВИЋ и Јелена ГАЗДИЋ
– Филолошки факултет, Никшић

МЈЕСТО СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ ЦРНЕ ГОРЕ

Астракт. У овом раду бавићемо се статусом српског језика у образовном систему Црне Горе. Укратко ћемо представити смјењивање назива предмета за матерњи језик у црногорском школском систему, почевши од промјене имена службеног језика у Уставу Црне Горе 2007. године, па до данас, узимајући у обзир лингвистичке и социолингвистичке параметре. Као основу за истраживање узећемо анализу података из анкета које је проф. др Драга Бојовић спроводила 2009. и академске 2017/2018. године, и поредити их са резултатима анкета које је 2024. Године, спроводила доц. др Јелена Газдић.

Кључне ријечи: српски језик, матерњи језик, образовни систем, анкета, (социо)лингвистика, Црна Гора.

Како бисмо проблематику смјестили у одговарајући контекст, кратко ћемо се осврнути на 19. вијек, тј. период стандардизације и нормирања нашег књижевног језика. Вук С. Карацић, реформатор српског књижевног језика и правописа, своје идеје о увођењу народног језика у основу књижевног и увођење фонетског правописа започео је 1814. *Писменици* (коју је писао реформисаном ћирилицом Саве Маркаља) и *Српском рјечнику* 1818. (када у српску ћирилицу уводи ћ, ђ, љ, њ, ј). И Граматику и Рјечник писао је источнохерцеговачким дијалектом ијекавског изговора (употребљавајући говор родног Тршића), а његов модел књижевног језика постепено је усвајан. Готово истовремено са Вуковим радом присталице илирског покрета, на челу са Људевитом Гајом, у Хрватској одрекли су се кајкавског нарјечја. Као резултат свега тога 1850. године потписан је Бечки књижевни договор. О томе да је Вуков књижевни

језик српски „најочитије свједочи његова стандардолошка литература (Српски речник и Српски рјечник, Српска граматика...), цијело његово књижевнојезичко наслеђе, а што се самих варијација тиче, оне су подједнако присутне и тада, и данас, можда више унутар самих говорних подручја и Србије, и Црне Горе, него на нивоу варијација, прецизније варијаната стандардног језика у једној и другој држави. Никада се чак није издвајала нека варијанта у Црној Гори везана за духовни или административни центар (Цетиње, Подгорица) из најпростијег разлога што ти центри нијесу носиоци прогресивног источнохерцеговачког дијалекта, тј. оног говорног идиома који је у основици стандардног српског језика“ (Бојовић 2020: 32).

Међутим, „[д]езинтеграциони процеси политичког карактера бившег југословенског простора донијели су и процесе конструкције нових назовијезичких идентитета (хрватског, бошњачког/босанског, црногорског). Такви процеси, одвојени и од дијахроног, и синхроног, тј. научног приступа питању језика (Хрватска, Босна и Херцеговина), изразито политичког (уз режимску хегемонију праћени су и вољом народа, израдом стандарда) и политикантског (Црна Гора, без воље народа, репресијом) карактера, усмјерени су на постепено потискивање српског идентитета језика. Потискивање тог идентитета у Црној Гори одвијало се и одвија путем репресије, преко Устава и законâ који се рефлектују на образовни систем“ (Бојовић 2020: 35).

Иако се на попису становништва 2003. године око 64% грађана изјаснило да им је матерњи језик српски, 2004. године је као наставни предмет у школама уведен Матерњи језик умјесто дотадашњег Српског језика. Уставом из 2007. проглашен је „црногорски“ као службени језик, иако није постојао језик под тим именом а да је био кодификован и стандардизован. Ни резултати пописа становништва у Црној Гори 2010. године нису ишли у корист „црногорском“ језику, али јесу нове репресивне мјере и одлуке. Наиме, и 2010. године 42,88 одсто становништва се изјаснило да говори српским језиком, а 36,97 одсто становништва се изјаснило да говори „црногорским“ језиком. Но без обзира на такве резултате, у настави за основне и средње школе при-

хваћен је, правописно и суштински неприхватљив, назив наставног предмета Црногорски-српски, босански, хрватски језик и књижевност (о чему је у србистици много писано); Завод за уџбенике је издао уџбенике на којима пише Црногорски језик, а дјеца су постала предмет и средство манипулације (Уп. Газдић 2022; Бојовић 2020).

У процесу експериментисања с именом језика у Црној Гори мишљење студената србистике и њихових професора је игнорисано, без обзира на студентске протесте 2003. и 2004. године и без обзира на то што је наочиглед цјелокупне јавности 27 професора неправедно остало без посла. Преко насилног увођења „матерњег језика“ у образовни систем отворила су се врата и новом тзв. црногорском језику, а српски језик и србистика су почели да се сузбијају, и у том даљем „генетском и менталном инжењерингу“ (Бојовић 2020: 33) мишљење директних учесника у образовном процесу, ученика и студената, није уопште узимано у обзир.

Ради историјске вјеродостојности и презентовања стварног стања у вези са развојем језика и његовим преименовањем, предавачи су спроводили анонимне анкете међу ученицима и студентима. Поводом захтјева Управе Филозофског факултета у Никшићу да се на страним филологијама „преименује“ предмет Савремени српски језик у Матерњи, у јуну 2009. године (на крају љетњег семестра) спровели смо анкетаирање међу студентима прве године на Студијском програму за енглески језик и књижевност. Студенти су изнијели мишљење о називу предмета Савремени српски језик бирајући постојећи назив, матерњи језик или

Графикон 1

црногорски језик. Од седамдесет седам анкетираних студената англистике, шездесеторо је одговорило да треба задржати постојећи назив предмета, тринаесторо да име језика треба промијенити у црногорски, а четворо је било за матерњи (графикон 1).

На почетку другог полугодишта школске 2017/2018. анкетирана су 22 ученика деветог разреда Основне школе „Ристан Павловић“ у Пљевљима. Седамнаесторо је свој матерњи језик назвало српским, петоро црногорским, а према изјавама наставника, ученици су имали обичај да језик именују као матерњи (графикон 2).

Графикон 2

Истраживање је спроведено и у Средњој стручној школи у Пљевљима, гдје је на почетку другог полугодишта, школске 2017/2018. године, анкетирано 40 матураната (правно-административни техничари и енергетичари). Резултати анкете¹ су показали да је дванаест ученика као назив за језик изабрало српски, десет ученика српскоцрногорски, седам се одлучило за црногорскосрпски, шест за српскохрватски и пет за црногорски (графикон 3).

¹ Анкета се састојала од сљедећих питања: Који од седам предложених назива за наш језик вам дјелује најприхватљивији? Уколико имате неки свој приједлог, напишите га под бројем 8: 1. српски језик; 2. црногорски језик; 3. црногорски-српски, хрватски, босански језик; 4. црногорскосрпски језик; 5. српскоцрногорски језик; 6. српскохрватски језик; 7. српски/хрватски/босански/црногорски језик; 8. __.

Графикон 3|

Приликом завршних активности око акредитације студијских програма, а тиме и увођења назива наставног предмета Црногорски језик на СП за француски, италијански, руски, њемачки и енглески језик и књижевност, који је Управа Филолошког факултета увела у програм, а који је до тада гласио Српски језик, у јуну 2017. године, провјерили смо какви су ставови студената у вези са тим питањем. Резултати анкете на узорку од шеснаест студената студијских програма за руски и француски језик били су сљедећи: дванаест студената је изабрало назив – српски језик, један студент – црногорски језик, два студента – српскохрватски језик (један од њих је у колони резервисаној за сопствени предлог исписао – југословенски), матерњи језик (српски, црногорски, босански, хрватски) изабрао је један студент (графикон 4). Анкета је рађена након завршених испита и ослобођена је сваке сугестивности и условљености.

Графикон 4|

За разлику од студената, професори Филолошког факултета, изабрани случајним одабиром, нијесу хтјели одговорити на питања из анонимне анкете у вези са именованом предметом који подразумијева изучавање матерњег језика².

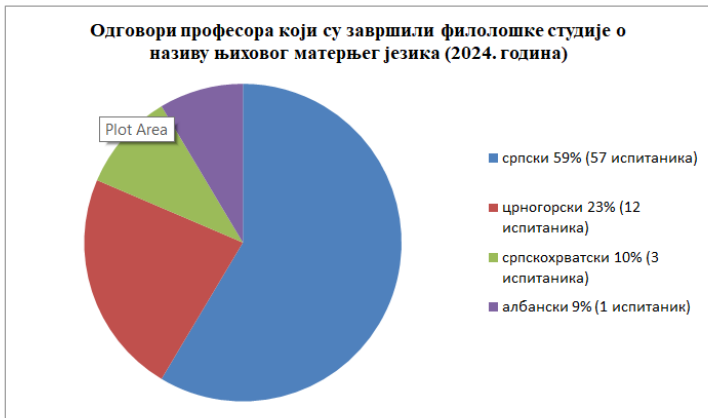
Анкета је спроведена и код студената друге године Студијског програма за образовање учитеља на албанском језику, који од школске 2017/2018. изучавају нематерњи језик под називом Црногорски-српски, хрватски, босански језик. Студентима су били понуђени различити називи да именују језик, а била им је остављена и могућност да упишу и сопствени предлог о називу њима нематерњег језика. Резултати истраживања су били сљедећи: од двадесет петоро студената осморо је изабрало назив – црногорски језик, троје назив – српски, а само једно актуелни назив – Црногорски-српски, хрватски, босански језик, док је седморо студената написало нематерњи, а шесторо службени језик (графикон 5).

Графикон 5

² Анкета се састојала од сљедећих питања: Који назив предмета бисте изабрали за изучавање матерњег језика на свом студију: 1. Матерњи језик (српски, црногорски, босански, хрватски); 2. Српски језик; 3. Црногорски језик; 4. Црногорски-српски, хрватски, босански језик; 5. Основе писмености у матерњем језику; 6. српски/хрватски/босански/ црногорски језик; 7. Српскохрватски језик; 8. Студент бира сам језик. 9. Испишите назив који, према Вашем мишљењу, недостаје и као такав би требало да постоји.

С обзиром на то да су прошле двије деценије од увођења матерњег, а преко њега и „црногорског“ језика, хтјели смо провјерити ставове поводом именованја језика у Црној Гори свршених високошколаца, односно људи са стеченом дипломом професора језика и књижевности, било професора српског језика или неког страног језика. У сврху научног истраживања, методом случајног узорка, анкетирали смо (од краја марта до краја маја 2024. године), посредством дијелења линка Google-упитника, 73 професора (36 професора српског језика, једног професора српскохрватског језика, 14 професора енглеског језика, три професора италијанског, три француског, шест руског, једног професора руског и енглеског језика, два професора црногорског језика и њих седам је себе оквалификовало као професоре црногорског-српског, босанског и хрватског језика). На питање о именованју свог матерњег језика 57 анкетираних је одговорило да им је матерњи језик српски, 12 црногорски, троје српскохрватски и једно албански (графикон 6).

Графикон 6

На питање: *Да ли је назив наставног предмета за матерњи језик (Црногорски-српски, босански и хрватски језик и књижевност) у основним и средњим школама у Црној Гори адекватан, и зашто*, испитаници су имали различите одговоре: 60 је одговорило да назив није адекватан, осморо анкетираних да јесте, једно да назив „вјероватно“ јесте адекватан иако је „незграпан, због свих различитих народа који живе у ЦГ и који себе не сматрају Србима“,

једно је одговорило са: „Не знам. Вјероватно су покушали да испоштују све оне који наведене језике сматрају својим матерњим језицима“, двоје сматра да је „довољно рећи црногорски“, али да су наведеним називом „испоштовани сви становници Црне Горе“ и једно је навело „да би предмет у школи требало да се зове Матерњи језик, будући да је, у свакодневној комуникацији, нарочито међу ученицима и њиховим родитељима, прихваћен назив предмета Црногорски, без навођења осталих језика. Не говоре сви црногорским језиком и требало би уважити осјећања свих становника Црне Горе“ (графикон 7).

Графикон 7

Од 60 испитаника који су одговорили са *не* – осморо није дало никакво додатно образложење; док су остала образложења била веома разнолика и кретала су се од личних импресија, преко прагматичних аргумената до (социо)лингвистичких објашњења.

Троје испитаника се осврнуло на форму и одговорило да је назив „предугачак и компликован“, односно „гломазан и извјештачен“, двоје га је окарактерисало као „рогобатан“, не наводећи зашто, једно је навело да „предмет треба да се зове црногорски“ не објашњавајући због чега. Остали испитаници су углавном узимали у обзир друштвени и друштвенополитички контекст, психосоцијалне и научне аргументе, и у већини случајева наводили да је постојећи назив резултат политичких одлука и да се у пракси углавном своди на прву одредницу, па ћемо одговоре о неа-

декватности постојећег назива таксативно навести: *Није, не одговара сџварном сџању у друшћиву; Није јер је лажан и смијешан; Није адекватан из много разлога: научних, џрадицијских, лексичких и др.; Назив није адекватан јер црнојорски језик не постоји; Не, јер у свом називу садржи називе језика који немају ушемељење у линџвисџици; Није. Очиљедно ројобанан. На џрвом мјесџу има језик који је пољитићким амбицијама маркиран да џреузме цијелу консџрукцију у дајом џренуџку; Није, јер се у насџави инсџицира на црнојорском, џри чему се користи џравоџис и џраматџика џој неџосџојећег језика; Није. На уџбеницима џише само црнојорски језик; Није. Овај језик је нова умоџворина; Није адекватан зајо шџо је збуњујући, а пољитићки исфорсиран и неџраведан; Није, јер не осликава џраво сџање; Није адекватан. Сџандарџизовани су само срџски и хрватџски језик, остџала два „језика“ су џродукџи пољитићких џруџација; Није, јер није у складу са научном истџином; Не. Уџраво овакав назив сџвара конџузију у џлави дјешџа које џперано, нажалост, сџознаје уџешљаност пољитџике џамо џдје не би смјело да је има. Такав назив ошџжава и џрофесорима џихов иначе диван позив. Сџџуација је нарочџто шџежа уколико се ученицима мијењају џрофесори, џражећи од њих различџте пољеде на насџавни џредмет у џјелини; Назив џредметџа је највећа срамотџа државе. Боље враџиџи назив матџерњи језик; Није јер се не изучава џраматџика друџих језика у наслову (барем колико знам); Аџсолуџно не! И поред џтаквој назива џредметџа на уџбеницима је назив само црнојорски језик, на званићном џравоџису џакоће, џа је онда немоуће не заџиџаџи се да је џредметџа заџраво само црнојорски језик а џорџоменуџи назив нека џрелазна фаза, да ли су остџали језици из назива равноџравни са црнојорским језиком, или њих џреба да занемаримо и инсџицирамо само на црнојорском језику. Да ли је џо џраведно џрема дјџци којој је матџерњи језик срџски? Или др. језицима који се помињу у називу?*

Двадесет испитаника који су одговорили са не експлицитно наводе да у образовни систем треба вратити назив Српски језик и књижевност (од чега само двоје није образложило зашто, док су остали у већини случајева наво-

дили да је то једини научно утемељен језик, а да су остали језици из назива производ политике и подјела), па ћемо навести нека од објашњења: *српски језик је једини научни језик; С обзиром на то да се сви наведени језици служе српским језиком, који не може припадати само Србији, назив предмета за мајерњи језик у основним и средњим школама у Црној Гори требало би да буде Српски језик; Ради се о једном језику који без улива пољитике има само једно име, српски; Српски је једини релевантни језик; сви народи у Црној Гори говоре српским језиком изузев мањинских; Назив није адекватан јер је то велика бесмислица и невиден примјер пољитизације и краће имена српског језика до његовог пољитичког пољитирања; Не, јер су ови језици преименовани и у ствари су српски језик, а у настави се ученици уопште не одређују да су им босански и хрватски мајерњи језици, већ се одабир своди на српски, који и јесте језик нашег подручја, и црногорски, који је дјеци намењен као избор; Није, јер је то један језик – српски, док су остали називи производ пољитике и подјела; Није адекватан, јер већ самим својим називом упућује на пољитичку одредницу и кривојворење. Он је пољитичка замјена за једини утемељени језик на овом подручју – српски; Свим грађанима Црне Горе, пољитичким иако заједно и законским путем, кроз нове школске програме и уџбенике чији су се аутори служили разним пољитичким и фалсификацијама, одузето је право на цјелокупно културно наслеђе од Мирослављевог јеванђеља преко Њешића до Машије Бећковића. Тако је успостављен нејосудији „мајерњи“ језик као службени и наставни језик. Једини адекватан назив је српски језик; Није адекватан, ајасолутно није. Зато што већина говорника говори српски језик; Није адекватан. Јер се темељи на српском језику и мимо њега, не постоје порејоменишта три квази језика; Мислим да назив није адекватан јер су овим називом пољитичари покушали да пројектирају, заједно српски језик, иако што ће ово бити прелазно рјешење, касније ће од имена остати само „црногорски“, и иако ће доћи до циља који је заједно давно, у „развијеном“ свијету; Не одговара уопште овај назив. Српски сјаја све од старог српско-хрватског; Не. Хрватски и црногорски није еквивалентан са*

српским; Овај назив није адекватан. За вријеме мој школовања учио се српски језик и то је једини назив који прихватим и језик којим се служим.

Од осам испитаника који су одговорили позитивно, тј. да је назив наставног предмета за матерњи језик Црногорски-српски, босански и хрватски језик и књижевност у основним и средњим школама у Црној Гори адекватан, троје није дало образложење, док су остали одговори били овакви: *Да, иринуино је полиитички коректан; Да, у иоитиуности је адекватан, засиуиљен је језик свих народа који живе у ЦГ. Требају да се сви осјећају равноправно зашто би мијењали; Да, јер су уважени сви језици који се користе у Црној Гори; Да, користе се сви наведени у Црној Гори; Да, нека свако зове свој језик онако како ја осјећа.* На основу наведеног можемо констатовати да су испитаници при давању позитивних одговора о адекватности назива поменутог наставног предмета као одлучујући аргумент узимали психосоциолошки критеријум самопроцјене говорника датог језика у оквиру одређене друштвене заједнице, односно вредновање у вези са називом језика од стране његових говорника и спорадично је у обзир узиман и политички критеријум као једини релевантан.

На питање о адекватности назива наставног предмета Црногорски језик на страним филологијама Филолошког факултета Универзитета Црне Горе, 56 испитаника је одговорило да назив није адекватан, 12 да јесте, троје испитаника је одговорило да не зна одговор на ово питање, једно је навело да „зависи ко финансира студије. Чињеница је да се у ЦГ не говори само црногорски“ и једно објашњење је гласило „да се језик треба звати као што је сада по Уставу Црне Горе“, не експлицирајући да ли се то односи само на службени језик или и на језике у службеној употреби (графикон 8).

Графикон 8

Од 56 испитаника који су одговорили одрично у ве- зи са адекватношћу постојећег назива предмета за матерњи језик на страним филологијама, 21 није дало додатно објашњење, а од 12 потврдних одговора образложење је изостало код 10 испитаника.

Образложења за негативне одговоре су садржала сљедећу аргументацију: *Не, јер назив предмета треба да има исти назив од основне до факултета; Није адекватан и не разумијем на који начин је дошло до икаквог именовања предмета, када постојање црногорског језика није научно утемељено; Не. Зашто ишло је црногорски политичка творевина, и добио је име по држави; Није, јер је српски језик распрострањенији у Црној Гори; Није, самим тим ишћо ишћј језик не постоји; Сматрам да није адекватан. Образложење се налази у претходном одговору: С обзиром на то да се сви наведени језици служе српским језиком, који не може припадати само Србији, назив предмета за матерњи језик у основним и средњим школама, као и на факултету у Црној Гори требало би да буде Српски језик; Не. Такав назив је нејачан и нејирмјерен. Наука прекривена велом лажи, обмане, политичке манипулације престаје да туби свој најважнији квалитет. На ишћј начин се деградира низ генерација које слиједи вјерују ауторитетима из свијета науке и образовања; Није адекватан јер се језик зове српски; Није адекватан јер не одражава вољу народа; Не. То је дискриминација према већини студента и намењање наопаке*

идеологије; Није, јер лаж и наука не могу ићи заједно; Није, јер није у складу са научном истином; Није адекватан из многа разлога: научних, традицијских, лексичких и др.; Ради се о идеолошком и политичком фалсификацији и у номиналном и у струкуралном смислу; Не признајем изв. Црнојорски језик; Не уопште. Нпр. сви Американци говоре енглеским језиком као мајерњим; Не. У иштању је производ политичке и одјела; Није адекватан. Све што је икада написано и што се ише на простору данашње Црне Горе бескомпромисно је уврштено у црнојорску књижевност, без икаквој домаће, књижевне модела, историјској развоја и континуитета изван контекста српске књижевности којим би се могао дефинисати термин „црнојорска књижевност“; Није адекватан, је „црнојорски језик“ нема своје утемељење и стандард и није опште прихваћен; Није адекватан. Насилно уведен, измишљен језик са новим правилима која вријеђају њамеи; Не. То је начин да се научна неистина лајано увуче у све поре друштвеној живоји; Није адекватан јер неки студенти би се вјеровано изјаснили да говоре српским, неки хрватским, а неки босанским језиком. Предмет би требало назвати Мајерњи језик и на тај начин помирити различита национална осјећања; Није. Темели се на лажима; Не. Зато што не припада адекватно постојећу ситуацију у Црној Гори ни са становништва науке, ни са становништва броја говорника, као ни репрезентативности Црне Горе и њене културе, где српски језик, књижевност, општа историја и култура српској народа заузима значајно мјесто, а на наведени начин овај садржај бива дискриминисан; Не, јер студенти који сматрају да тај језик није њихов мајерњи губе право на именовање свој језика. Ту се може и додати сама проблематика именовања језика којим се говори у Црној Гори као црнојорској; Није, због непурања српској језика; Не. Непостојећи језик; Није. У иштању је политичко насиље; Изучавање црнојорској језика је пројесно; Не. Српски остаје језик од српско-хрватској; Исто као што овај назив није адекватан у нашим основним и средњим школама, тако сматрам да није адекватан ни на сираним филологијама. Црнојорски језик – језик без икаквој релевантној утемељења и поред низа по-

кушаја самозваних црногорских лингвиста да нас убиједо да то има; Није адекватан. Језик под њим називом не постоји и нема историјски континуитет; Наравно да није. Зато што је политички исфорсиран и иза тога назива не постоји вертикала која јој „језик“ односно његов назив оправдава; Није, ово је на силу изведен и намењен језик; Није, јер је језик мање броја студентима.

Из приложеног се види да су испитаници најчешће наведени назив предмета тумачили као научно неутемељен и као резултат политичког насиља и дискриминације према студентима који „црногорски“ не сматрају својим матерњим језиком, као и због тога што се наметнути назив не уклапа у парадигму осталог образовног система (основношколског и средњешколског).

За разлику од оваквих ставова, само је двоје испитаника дало образложење зашто назив Црногорски језик на Филолошком факултету сматрају адекватним, и обоје се позивају на то што је „црногорски“ службени језик у држави: *Да, држава је Црна Гора, и то је службени језик у држави; Наравно! То је службени језик наше државе.*

Ако сумирамо резултате предочених анкета, спроведених од 2009. до 2024. године, намеће се закључак – већина учесника у образовном систему Црне Горе (ученици, студенти и професори који су завршили неки од филолошких студија) наводи српски језик као матерњи језик и сматра да су неадекватни називи предмета Црногорски-српски, босански и хрватски језик и књижевност (у основним и средњим школама) и Црногорски језик (на Филолошком факултету Универзитета Црне Горе).

Резултати истраживања показују да је српски језик успио да се одржи код већине учесника образовног процеса без обзира на дводеценијске различите државнополитичке и идеолошке пројекте промовисања и наметања имена „црногорског“ језика. При аргументацији зашто би име српског језика требало вратити у образовни систем Црне Горе испитаници су узимали у обзир основицу и поријекло језика, његову граматичку и лексичку структуру, као и чињеницу да су досадашњи резултати пописа показали да је то матерњи језик већине становника у Црној Гори, док се на другој

страни испитаници који сматрају да назив наставног предмета треба да буде црногорски позивају на назив службеног језика у Уставу и као једини релевантан критеријум у одређењу језика узимају у обзир психосоциолошки критеријум самопројане говорника датога језика у оквиру одређене друштвене заједнице.

Из приложеног је уочљиво „велико несагласје између прописа просвјетних власти и ставова ученичке и студентске популације, а образовни систем не би требало да функционише у толикој мјери по недемократским принципима. Сагледавање питања назива предмета за матерњи језик у образовном систему Црне Горе из више угла показује да оно није ријешено на адекватан начин. Видно је одсуство темељног научно-стручног приступа као и демократичности која укључује изналагање најбољих рјешења за цијелу друштвену заједницу, из чијих потреба се изводе одређена рјешења, прописи и закони. Обрнут процес, намећањем рјешења државних и просвјетних власти, не доприноси интегрисаном образовању у Црној Гори, а камоли шире“ (Бојовић 2020: 36).

Литература

Бојовић 2009: Ratko Božović, *Život kulture*, Beograd: „FilipVišnjić“.

Бојовић 2020: Драга Бојовић, *Линівоним „црногорски језик“ – иоштални иромашај*, у: „Слобода, равноправност, опресија, у сусрет попису“. Зборник радова, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 31–42.

Бојовић 2022: Драга Бојовић, *Српски језик у Црној Гори у „иосиоловним“ временама?*, у: „Оловна времена у Црној Гори (1990–2020). Узроци и посљедице“. Зборник радова, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 81–90.

Газдић 2022: Јелена Газдић, *Историја српског језика у образовном систему црне Горе (1990–2020)*, у „Оловна времена у Црној Гори (1990–2020). Узроци и посљедице“. Зборник радова, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 98–113.

Ковачевић–Шћепановић 2011: Милош Ковачевић, Михаило Шћепановић, *Српски језик у вршлоју иолишке*, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.

Кордић 2010: Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux.

Маројевић 2005: Радмило Маројевић, *Српски књижевни језик и његови историјски и регионално-конфесионални варијетети*. – Уз 140. годишницу смрти Вука Караџића (1787–1864), Српски језик, X/1–2, Београд, 427–438.

Матовић 2012: Веселин Матовић, *Ноћ гуњих маказа*, Београд: Штампар Макарије; Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одбор за просвјету и медије, Актив професора српског језика и књижевности; Подгорица: Октоих.

Стојановић 2016: Јелица Стојановић, *Пути српског језика и њима*, Београд: Српска књижевна задруга.

Лидија ТОМИЋ – Филолошки факултет, Никшић

ФЕНОМЕН РАЗГРАЂИВАЊА СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ И КЊИЖЕВНЕ ТРАДИЦИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

Ријеч феномен има значење „ретке, необичне појаве“ и односи се на својства нечег „посебног“ и „неуобичајеног“¹. У историјским и друштвеним токовима политичких и других збивања у Црној Гори, у последњих тридесет година, мало шта није феномен, имајући у виду вишеструко дејство једног идеолошког и недемократског доба.

Тематски оквир овог научног скупа, под називом „Оловна времена“ не односи се само на метафору тешких и погубних збивања, него је ова синтагма именитељ читавог једног процеса у којем су доминирали деградација и уништавање сопствене традиције, културе, језичког и књижевног наслеђа. Историјска Црна Гора се крајем двадесетог и почетком двадесет и првог вијека одвајала од сопствене вертикале властитих темеља и најважнијих одредница свог идентитета.

А они су највидљивији у феномену разграђивања српске језичке и књижевне традиције. Под идеологијом стварања „новог човјека“, долази до великих притисака на друштвени и образовни систем у Црној Гори. Систематски се раскида континуитет употребе српског језика, његовог имена и права на континуитет и постојање. Пријети се с највиших инстанци власти да се више неће говорити и писати српским језиком и да ће се будући становници у Црној Гори преобразити у нека нова бића, без ослонца у историјској вертикали српског језика и писма.

¹ Иван Клајн, Милан Шипка, Велики речник страних речи и израза, Прометеј, 2006, с. 1314.

У Уставу Црне Горе „црногорски језик“ постаје службени, односно „државни језик“, а српски „језик у службеној употреби“, што врло брзо доводи до стварања студијског програма с називом црногорског језика. Од 2004, када се кренуло у процес преименовања назива предмета Српски језик у Матерњи, потом Црногорски до 2008. године, када је без сагласности Студијског програма за српски језик и књижевност, измјеном 30% његових предметних садржаја, формиран Студијски програм за црногорски језик и јужнословенске књижевности, све добија политичку потпору и подршку, видљиву у акредитацији новог студијског програма. Један од најстаријих студијских програма на Филолошком факултету, Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности, остао је вјеран свом плану и програму и дугогодишњој научној и стручној пракси. Али, то је био изазов за многе притиске на њега, од покушаја асимилације и преименовања до, грубо речено, уплитања у самосталност студијског програма.

Није непознато, а увијек се треба подсејетити чињенице да су студенти и професори Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности, истина не сви из академске заједнице који раде у оквиру овог програма, прије поменутог догађаја, устали у одбрану права српског језика на своје име и континуитет постојања у Црној Гори. Велику жртву поднијели су професори Гимназије и средњих школа у Никшићу јер су за одбрану српског језика уложили властиту егзистенцију како би се супротставили одлукама о преименовању предмета са именом српског језика. Не заборављамо јавно мњење, велики број грађана и људи различитих струка који су пружали отпор политичким намјерама да се српски језик прогна са свог огњишта. Отпор је био снажан, од студентског штрајка глађу до општег непрестајања на феномен затирања сопствене традиције.

Власт је морала да потражи политички договор из којег је проистекло враћање имена српског језика у четвороименом називу предмета (Црногорски-српски, босански, хрватски) у образовни систем у Црној Гори. Од 2011. године, предмет се налази у школским програмима за основне и средње школе. Међутим, договор није резултирао изразом

планова и програма за овај предмет. Осим почетних разговора у Комисији за израду планова и програма за четворомени назив предмета, није дошло до сагласности ни око чега, прво око азбуке и предлога да сви ученици уче тридесет слова, а три новоуведена само они који су определијени за „црногорски језик“. Стога, и данас се у школама користе уџбеници с називом „црногорског“ језика и није дошло до повољније ситуације за ученике који пишу и говоре српским језиком. Могућност да уче из уџбеника са српским језичким стандардом се не користи тако да се феномен потискавања српског језика, тим начином, све интензивније остварује. Стари уџбеници налазе се у школским библиотекама, нових уџбеника још нема у школама. И то је својеврсни феномен, готово апсурд да претходни режим још утиче на праксу „оловних времена“ у школству.

Имајући ова, и друга негативна искуства око запошљавања професора српског језика и књижевности, можемо рећи да су велика страдања његових говорника, да смо свједоци великих притисака на постојање и континуитет српског језика у Црној Гори. Српски језик и данас мора да се брани и обезбјеђује присуство у образовном систему у Црној Гори и шире.

Како бисмо илустровали борбу за очување његовог имена и интегритета, подсетићу да је Студијски програм за српски језик и књижевност реаговао више пута, различитим поводима. Поред неслагања с отварањем Студијског програма за црногорски језик и јужнословенске књижевности, категорично смо одговорили на закључке са сједнице Института за српски језик и књижевност (2010) чији је руководилац тада иницирао да се промијени назив српског језика у црногорски. Реаговали смо и упутили дописе против ових намјера Сенату Универзитета Црне Горе, ректору Универзитета, Вијећу Филозофског факултета, Министарству просвјете, Министарству науке Црне Горе. Тада се одбранило име српског језика.

Следећи примјер борбе тицао се рада у оквиру Елабората о трансформацији студијских програма за језик и књижевност на Филолошком факултету (2012). У рубрици о историјату студијских програма писало је да Студијски

програма за црногорски језик и јужнословенске књижевности „баштини традицију рада још од постојања Одсјека за српскохрватски језик и књижевност југословенских народа и народности, чије формирање датира из далеке 1947. године“, што апсолутно не одговара истини. Истина је да је Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности једини студијски програм чији историјат баштини континуитет свог трајања од формирања виших школа у Црној Гори.

Указаћемо на још један примјер угрожавања српског језика, на тадашњу препоруку Комисије за израду Елабората у којој се у оквиру поглавља „Мисија Филолошког факултета“ препоручује усклађивање „назива предмета с потребом студената и образовања“, као и „тумачења лингвистичке и књижевне проблематике матерњег и/или страног језика и њихове повезаности са културолошким и информативним знањима“. Препорука се тичала намјере да се на студијским програмима за стране језике (руски, француски, њемачки, италијански, енглески) измијени назив предмета Српски језик 1 и Српски језик 2 у Црногорски језик 1 и Црногорски језик 2. То је за нас било незамисливо и немогуће да се догоди. Стога је Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности тражио од „ректора и Сената Универзитета Црне Горе, као и од Управног одбора, да штите законитост у доношењу одлука и да се одбаци дио реферата којим се противно прописима и супротно стручним и научним разлозима избацују предмети Српски језик 1 и Српски језик 2 са студија страних језика на Филозофском факултету“. У допису смо се позивали на „кредибилитет Универзитета као институције чија је мисија да, осим науке, развија вриједности као што су слобода и људска права“ (17. 5. 2012). Тада су наше примједбе уродиле плодом, све до 2016. године када је у финалној верзији Елабората за реакредитацију студијских програма дошло до брисања назива српски у предмету на првој години основних студија студијских програма за стране језике. Уведен је назив црногорски и од тада до данас траје борба Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности да се тај назив предмета промијени.

Међутим, ништа се није промијенило, предмет с називом Црногорски језик 1 и 2 је у употреби, иако је, после великих притисака Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности, на Вијећу Филолошког факултета изгласана одлука да се назив предмета промијени. Највећи избор књижевних текстова и стручне литературе је на српском језику, студенти преводе текстове са српског на стране језике и обрнуто, а студенти имају предмет Црногорски језик 1 и 2. Усаглашеност назива предмета с језиком у употреби и примјени није остварена, као што, такође, није у складу с називом предмета матерњег језика у основним и средњим школама. С тим у вези, треба рећи да нема релевантне институције којој се нијесмо обраћали, од Универзитета до министарстава просвете и науке, од Савјета за високо образовање до некадашњег премијера Црне Горе, као и прошлог и садашњег омбудсмана Црне Горе. Све стоји и одлаже се, одговорност за споровођење Одлуке Вијећа Филолошког факултета се, неким чудом, не спроводи, чиме се избјегава задовољење правде, научних и стручних разлога да српски језик, студенти и професори не трпе дискриминацију и да се у преводима са страног језика на српски језик и обрнуто, не подразумејева српски језик без његовог имена.

Постојала су и друга огрешења о праву српског језика да буде равноправан у институцијама и у јавном животу. Дешавало се да га није било у Нацрту за полагање пријемног испита на Филолошком факултету. Писало је да се полаже тест из Црногорског језика. Студијски програм за српски језик и књижевност је реаговао, радило се о грешци, Нацрт је измијењен, али је због оваквих појава остајао горак утисак да је позиција српског језика и даље веома тешка и неизвјесна, нарочито ако се настави с праксом његовог даљег занемаривања.

Што се српске књижевности у Црној Гори тиче, она трпи маргинализацију и насиље преименовања и потискивања, такође. До проглашења независности Црне Горе (2006), српска књижевност је била саставни дио црногорске књижевне перспективе. Стварањем тзв. црногорског језика афирмише се књижевност која би у Црној Гори имала неки други пут од оног на којем је стварана књижевност на срп-

ском језику. Црногорска књижевност развијала се у традицији српског језика и није спорна одредница црногорска књижевност ако се има у виду стваралаштво у Црној Гори на српском језику. Проблеми настају тамо гдје се тај критеријум занемарује у корист националног имена књижевности без српске језичке традиције. То је у потпуности погрешан пут, на који су стали црногорски националисти. Они су само наставак старих националних и идеолошких подјела југословенских писаца на савезном нивоу.

Српска и црногорска књижевност у Црној Гори саставни су појмови литературе која се исказивала, развијала и његовала употребом и примјеном српског језика. Српски језик обједињава књижевно стваралаштво у Црној Гори и чини га јединственим. Проблем настаје када се име или назив књижевности почео одређивати према припадности уско схваћеној нацији којој власт и идеологија предочава посебност у односу на српски род, народ, традицију, језик. Из тог разлога, називи „црногорска“ и „српска“ добили су антагонистички статус, на штету књижевних дјела српске језичке и књижевне традиције. Таква политика довела је до књижевне новоисторије у којој се књижевни идентитет постиже с предзнаком црногорског имена. Створена је контрадикиција, а до ње није смјело да дође јер српски језик и црногорска књижевност (књижевност у Црној Гори) нијесу супротстављене категорије. Међутим, оне то данас јесу у острашћеној идеологији која под црногорским именом тражи да се изостави укупност српске књижевне еволуције.

Од увођења тзв. црногорског језика, корпус књижевности на српском језику сада жели да се уведе у нови оквир – у уско схваћен црногорски идентитет. Форсира се концепт „црногорске књижевности“ по критеријуму писаца рођених у Црној Гори, потом, по дјелима која су објављена у Црној Гори или изван Црне Горе, ако су њихови аутори писци из Црне Горе. Нараста националистички критеријум за одређење припадности црногорској књижевности, чак и у случајевима писаца који су се остварили у српској језичкој и књижевној традицији (Михаило Лалић, Миодраг Булатовић, Борислав Пекић, Бранислав Шћепановић и др). Није спорно да су они и припадници црногорске књижевности,

схваћене у вертикали српске језичке традиције. Културна, образовна и просвјетна политика у претходном периоду их назива „својим“, што не би било спорно да се писци попут Његоша, Љубише, Миљанова, Лалића, Булатовића, Пекића, Шћепановића... сами нијесу уписали у традицију српске књижевности. Проблем припадности српској или црногорској књижевности је актуелан, утолико прије што се припадност српској књижевности потискује у бројним примјерима, посебно у потреби да Његош, нпр, буде искључиво црногорски пјесник.

Један од феномена негативне праксе за статус српске књижевности у Црној Гори је и у томе што је претходна власт, кроз институције културе, све више квалификовала српску књижевност као страну. Министарство просвјете и Савјет за високо образовање увели су каталоге знања у школе и на основу њих праксу да умјесто великих писаца српске књижевности у школске програме уведе минорне, неафирмисане и локалне ауторе. Исто тако, у школским програмима у основним и средњим школама, српски писци су сведени на незнатан број или их уопште нема. Изостављена је српска средњовјековна књижевност, избор српских народних пјесама је редукован, недостају значајна дјела пјесника и писаца српске књижевности. Школски програми су прилагођени новоцрногорској стварности која је хтјела да избрише све што је српско у Црној Гори и шире.

О статусу српске књижевности у Црној Гори говори неповољан положај Удружења књижевника Црне Горе, књижевних листова и часописа, издавача и тд. Српски писци у Црној Гори су неправедно запостављени, њихово стваралаштво се доживљава као туђе, иако писци и пјесници српског језичког одређења живе и стварају у Црној Гори, у традицији и вертикали његошевске Црне Горе. Отпор према називу „српски“ учинио је да се осиромаше и истисне стваралачки агон и важни умјетнички донети у систему црногорског културног простора.

С тим у вези, тешкоће око статуса српског језика нијесу престале, још трају и чине штету вертикали језичке, књижевне и културне традиције Црне Горе.

Будимир ДУБАК

АМФИЛОХИЈЕВ РАТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Митрополит Амфилохије у бројним научним радовима и бесједама тумачи тајну језика као самог Бога Логоса, кроз кога је постало све што је постало. Његова промишљања о језику сабрана су у тридесетом тому изабраних дјела, под насловом „У почетку бијаше Слово“ („Светигора“, Цетиње, 2010).

Уводни текст је „Тајна језика“, предавање које је као епископ банатски одржао у Панчеву, 1986. године. На самом почетку каже: „Тајну језика можемо да поистовјетимо са тајном човјека, јер да би знали шта је језик, морамо знати шта је човјек. И једно и друго је тако дубоко, и тако недоступно људском сазнању. Дакле, језик и човјек су истовјетни. Тајна језика је и истовјетна са тајном ријечи, једним од основних својстава словесног бића и једним од основних својстава творевине као такве“.

Међутим, ријечи којима се служи отац лажи, могу да убију човјека. Из тог демонског језика је настала и Вавилонска кула, која се, како каже митрополит Амфилохије, и данас „гради више, много више, неголи у древним временима“, што доводи до „раздјељења, туђења и отуђења једног народа од другог народа“.

У поменутој књизи коју је посветио језику, нимало случајно, у есеју „Религиозни лик Саве Мркаља“, Митрополит тумачи ову велику и трагичну појаву у српској култури. Овај Вуков претеча дубински не припада покрету европског рационализма и просветитељства, како многи његови тумачи сматрају. Сава Мркаљ није ни Доситејев следбеник. То јасно свједочи и податак, који предочава Амфилохије, да „Сава постаје сабрат манастира Гомирја исте оне године када умире раскалуђер Доситеј (1811)“. Сава је био прочитао Доситејева дјела, у знаку монахоборства, па упркос то-

ме истиче његове заслуге у „Предисловију“ за своје дјело „Азбукопротрес“, јер је први „честим својим дебелога јера испуштањем, и у погледу писмена језика нашега нешто за нас благодатно смјерјати почео ново“. Али, у исто вријеме, Сава пише молбу „са страхопоштовањем се усуђујући молити да би био примљен и пострижен у манастиру Гомирју“.

Митрополит трагичну фигуру Саве Мркаља сагледава у контексту његовог времена и српског народа. Павле Ивић је Мркаљево доба дефинисао као „време језичке несигурности“. Амфилохије ту кризу шире сагледава, увиђајући да је језичка несигурност показала једну дубљу социјално-психолошку и духовну несигурност српског народа. Он закључује да је то „било вријеме корјените кризе самог идентитета српског народа и његовог историјског и културног бића“. У том контексту нарочито су увјерљива поређења која Митрополит прави између Саве Мркаља и Његоша. Тачније, упоређујући христологију у Савиној пјесми „Божихна песма“ и Његошевој „Лучи микрокозма“. За Мркаља је Христ јарко сунце што одгони „тамност погибелне ноћи“, а Његош види како су од Христовог свијетлог погледа „угашене мраке ишчезнуле“. Мркаљ је пјевао о свемоћи зла: „Море зала ов’је свет“, а Његош је видио над собом небо затворено које му „не прима плача ни молитве“. Свијет му се „у ад претворио, а сви људи паклени духови“. Сави је готово оспорена огромна улога у реформи српскога језика. Његошу се данас у Црној Гори оспорава сам језик на ком је говорио и писао.

Све су то застрашујуће паралеле, које у овом бриљантном есеју повлачи митрополит Амфилохије и које све више добијају на трагичној актуелности.

Највећа утјеха за ова два српска писца били су „вјера и језик“, како је Сава писао у „Сонету“ Лукијану Мушицком и како је Његош записао на календару „Даница“, уз посвету епископу ужичком Никифору Максимовићу 1833. године: „Име ми је Вјерољуб“ и „Српски пишем и зборим“.

Митрополит Амфилохије је више него иједан његов претходник распет на крсту вјере и језика. Јер, који је то Митрополит у Црној Гори до данас био принуђен да доказу-

је који је језик и писмо српског народа, и да од себе самих брани српски језик, ћирилицу и цркву. У земљи ћирило-методијевског Слова, у земљи Мирослављевог јеванђеља (написаног 1185. године), у земљи „Иловичког законоправила“ (чији препис је начињен на Превлаци Михољској 1262. године), у земљи Ободске штампарије, у земљи Божидача Вуковића – Подгоричанина, у земљи Св. Петра и Његоша, у тој земљи архиепископ цетињски принуђен је да устаје у одбрану српског језика.

Готово двије деценије након оне бесједе у Панчеву, богонадахнути Амфилохије, као митрополит црногорско-приморски се у Црној Гори суочава с прогоном српског језика, који нема за циљ да доведе до отуђења „једног народа од другог народа“, већ демонски наум да отуђи и завади дјелове истог, српског народа, тако што ће Вуков завичај окренути против Вука, мутећи бистри источник српског језика и одричући га се, као кужне воде, која није за пиће.

У предавању које је одржао у Никшићу, октобра 2004. године, под насловом „Језик, предање и култура као чиниоци народног бића“ Митрополит јасно упозорава на пошаст која је у знаку болшевичког тоталитаризма и насиља одавно задесила Црну Гору, а која данас добија тек застрашујуће облике и размјере. Амфилохије вели да „Сваки језик има своје писмо... Ми смо имали велику срећу и Божији благослов да сво своје искуство историјско, језичко, духовно, богослужно, своју обичајност, умјетност, књижевност запишемо на Ћириловом писму“. Он додаје: „Наш језик је ризница, он је светиња, свједок и чувар народног бића, душе, ума, свједок зрелости нашег народа, његове умности, васељенскости, свједок да је народ који говори тим језиком стасали народ, да он постоји са својом ризницом, обогаћујући покољења која долазе, а у исто вријеме у ту своју ризницу уносећи свечовјечанске мудрости, знања опита и искуства.

Ако је тако са језиком онда је јасно да онај ко хоће, ко је ријешо да вам уништи ваш језик, ријешо је да вас уништи као народ. Онај ко вас лишава права на језик, ко вам узима језик, отима га, самим тим угрожава ваше биће, ваше постојање, достојанство, враћа вас у бесловесност.

Хоће да вас врати у бесловесност. У том подухвату има нечег орвеловског, демонског, сатанског, нихилистичког... „ Митрополит Амфилохије закључује да је у Црној Гори на дјелу управо један такав, незапамћен подухват.

И доиста, први пут у историји свих народа и држава догодило се да једна власт унесе у свој највиши правни акт – Устав као службени језик онај који не постоји, тзв. црногорски, а укине српски језик чија колијевка је Црна Гора и на ком је написано и изговорено све што је овај народ, од почетка словесности, казао, и исказао „оно чиме јесмо и чиме смо постали оно што јесмо“.

Догодило се опет само у Црној Гори да професори српског језика буду отпуштени с посла зато што неће да предају непостојећи језик.

Сам Митрополит, говорећи на једној од многобројних трибина, у Београду, у одбрану српског језика, поставља невјероватно питање: „Да је неко запитао некога од мојих претходника на трону цетињских митрополита да ли ће се неки од њихових наследника наћи у положају да расправља о питању језика народа коме служи, вјерујем да ниједан од њих, све до последњег, не би могао повјеровати да ће до тога доћи. Међутим, као што видите, до тога је дошло. Људи због тога што желе да предају језик који су примили заједно са материним млијеком, који су се на њему образовали и који су га учили и изучили на факултетима, губе своје свеслужење у просвјети. Управо зато што настоје да предају језик под оним именом под којим су га усвојили и учили и за који су добили факултетску диплому да га могу предавати“. Доиста нечувено „Насиље над памећу“, како је насловљена ова бесједа.

У предавању на тему „Одбрана српског језика“, које је одржао у Колашину, децембра 2004. године, он гласом вапијућег у новој пустињи, понавља: „Морам да вам кажем да сам већ осиједио, али нијесам могао вјеровати да ћу под своје старе дане доживјети да браним језик свога оца, свога дједа, свога прадједа, свога чукундједа, језик на коме је сазријевало и којим је именовано све оно што јесмо, што смо били, све оно што смо изњедрили и што нас је уврстило међу зреле историјске народе“. То стање Амфилохије име-

нује као „духовни хаос“, тврдећи „да нема народа на земаљској кугли, да нема државе, да нема културе, од оне најпримитивније афричке, да се данас налази у таквом положају у каквом се ми данас налазимо у Црној Гори“.

Само велика мука може да нагна духовног пастира једног народа да изговори тако тешке, али, на несрећу, истините ријечи.

Упркос таквој дијагнози о „болесном друштву“, он се нада да је то „пролазна болест“, у духу оне дубоке припадности нашег народа вјери и језику, о чему не свједоче само Мркаљ и Његош. Стога, Митрополит закључује предавање управо ријечима дубоке вјере. Каже: „Али, нема ни простора дубљег памћења, дубље вјере, здравијег, цјеловитијег, богоноснијег од овога простора на коме се ми налазимо“.

Вјером у побједу Искона, као у побједу вјечне Истине Бога Логоса, Митрополит је прожео сваку своју ријеч о језику. Баш као што је Јован Златоусти казао за поезију псалама Давидових: „Боље би било да сунце престане гријати него ли да престане да се поје Псалтир псалмопјевца Давида“.

Или, како бисмо ми протумачили Амфилохијеву вјеру у српски језик, да ће тај освештани језик трајати докле сунце грије.

Радомир БАТУРАН

У СЛАВУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ПИСМА

Што се тиче стања националне свести савремених генерација Срба, тема мог чланка *У славу српског језика и писма* посве је неутемељена, неискрена, чак и лицемерна, сем ако не одајемо посебну почасти усамљеним појединцима и немоћним групама који су се витешки бориле и данас се боре за одбрану српског језика и писма којима је написано све што вреди у српској књижевности, култури и традицији кроз једанаест векова. Управо, овим чланком одајемо пијететну оданост и почасти учитељима из Бјелопавлића који су одбили да уче децу, по цену живота, када је окупаторска аустроугарска власт забранила употребу ћирилице у црногорским школама 1916. године. Њима равну славу и част одајемо и професорима из Никшића и Херцег-Новог који су одбили да предају преименовани српски језик у црногорски 2004. У славу српског језика и писма с поносом можемо говорити и о језику и писму у делима великана српске науке, уметности и вештина која су њима написана у протеклих 11 векова. Ми се овим текстом још и супротстављамо преименовањима српског језика у измишљене, нововековне политичке језике: хрватски, македонски, бошњачки или босански и црногорски језик. Такође се противимо писању српског језика на туђем писму – латиничком југословенском – писму мртве наднације југословенске и мртве државе Југославије. Уједно, овде, на почетку овог текста, питам немарне Србе латинаше и њихове властодршце латинаше да ли могу замислити да Енглези пишу свој језик француском или шпанском латиницом? Као власник и уредник српског двојезичног часописа *Људи говоре* записао сам да се наш часопис штампа на српском језику и писму и на енглеском језику и писму. Ни један аутор или преводилац није ми послао ни један текст на енглеском језику, а на туђем писму.

На супрот њима, аутори и преводиоци који пишу на српском језику слали су ми сијасет текстова на српском језику, али на туђем, латиничком писму. Таквима сам текстове обавезно враћао и замолио их да откуцају текстове које су ми послали српским писмом. И сви одреда су своје текстове вратили откуцане на српском латиничком писму које смо им ми тек онда штампали.

Да слаavimo садашње стање српског језика и писма заиста би било лицемерно јер је данас српски језик осиромашен, запуштен, упрошћен, скоро сведен на уличне фразе и псовке, усто је расчеречен и преименован на четири језика: хрватски, бошњачки или босански, црногорски и српски. Истовремено је изворно српско ћирилично писмо згњечено и потрто двоазбучјем. Страда нам и језик и писмо нашим немаром и што наше власти воле да вуку у туђем јарму. За ову тврдњу имамо сијасет доказа у савременим српским друштвима у Србији, Српској, Црној Гори и у српској дијаспори широм света.

У погледу очувања свог језика све српске државе и српска дијаспора учествују у осиромашењу и упростачењу српског језика. Што се тиче једанаестовековног српског писма најчасније стоји Република Српска, мада је недавно из њене престонице приспио допис *Полиџици* дичног југословенског лингвисте, вероватно и академика Српске, др Милана Шипке да је „открио топлу воду“. Жури за живота да српски народ усрећи „*широазбучјем*“ па му смишља „*српску латиницу*“. Већ му је одговорено, иако „најстарији српски лист“ *Полиџика* тај одговор није хтео да објави. Објавио га је *Видовдан*, објавили смо га и ми у првом броју часописа *Људи љоворе*. И поред прегалаштва братствојединственичког академика, старине Шипке, рекох Срби у Републици Српској остају при свом древном ћириличком писму којим су им преци писали *Кулинову љовељу* и штампали прве књиге у *Горажданској шћамјарији*. Срамота је што српска дијаспора оглашава јубиларну годишњицу те своје једне од првих штампарија на плакатима одштампаним латиничким, југословенским писмом. Дегутантно, зар не, али и огледало наше душе и заблуделе националне свести. Дотле се све новине, радио и телевизијске станице, издавачке

куће, школе и сва надлештва Српске доследно држе свог древног писма. А у занатству и привреди и онако је све ђаво по-нео – пишу писмом друштвеног инжењеринга за шверцоване шаке долара нововеких богаташа којима се подмећу.

У Србији се не зна „ни ко њије ни ко њлаћа“, као што се не зна ни ко влада ни ко ради. Из године у годину постаје све очигледније да су владали и даље владају Буш, Клинтон, Обама, Трамп, Бајден, Маркелова... и њихови амбасадори, као и Солана и Столтенберг, помало и Сорош и његов син Александар, пију странци и српски квази-демократски властодршци-квислинзи, шверц-привредници, а плаћа осиромашени народ Србије – његова средња класа, радници и сељаци.

Добар пример да су „демократски министри“ ове државе племенске поглавице и врач који продају своје робове страним бродовласницима јесте досовска министарка дијаспоре која посети српску дијаспору у Канади о трошку робова Србије који јој исплатише сва путовања и уживања по Северној Америци и Европи, а она плаћа ли, плаћа новцима продатих робова и капом и шаком па дотури четрдесетак милиона евра и свом љубавнику из Торонта, о чему су писале све новине овдашње и ретке тамошње јер се тамо моћне поглавице и врач племенски питају и шта се сме објавити. Слични су јој председник државе и владе и оновремене министарке рударства и ини који су прегли да затрују све воде (надземне и подземне) Источне и Западне Србије. Њима народ, нација, традиција, религија, језик и писмо значе онолико колико лично њима доносе новца. А пошто су то категорије које не доносе новце, побацаће они све иконе из својих канцеларија, језик и писмо српско (Јер, забoga, они говоре француски, енглески, марокански...), опструисаће промоције књига *Србија од златна јабука* и *Нечујна звона Косова* (Јер, „*јреко љаве им је њих националистичких књига о црквама и манастирима. Ваљда Србија има и још њонешњо*“), иако су допутовали у Торонто на *Дане културе Србије*. Имају они забавније друштво југословенских латиничких магазина, књижара и галерија. Тамо ће им чубур-министарка рећи, у поверењу, да они, „*демократије имају њаралелну владу*“ и да се „*са својим њпредседником са-*

сћају бар једном месечно“. А они, перјанице југословенске, раја сарајевска и чиплићска, хипици београдски, клече ли клече и извињавају се и Солани, и Столтенбергу, и Стјепану, и Алији, и Јанши, и Хашиму, и Милу за сву поморену српску младост и старост од Сарајева до Загреба, од Кошара до Медачког цепа, од Косова и Метохије до Триглава и Караванки...

Иако су донели *Декларацију о заштити ћирилице* у Народној Скупштини, све то записали у *Устави* (чл. 10) и даље пројашује кроз Србију, улицама, трговима и ћепенцима кукаста латиница. Нове, демократске издаваче: Плато, Геопоетика, Клио, Лагуна...; нове телевизије – печурке, мењачнице и банке, сајтове (па и министарстава, амбасада и конзулата) зајачала магарад Гајева. Више то није мода ни приморавања Рима, Брисела и Вашингтона – то је самоодрицање себе и пировање српских квислинга над лешевима сопствене традиције које Србија интересује само толико колико од ње још могу очерупати *шушки*, како они кажу за новац. Док је Србија политички и економски поробљена од стране западних империја и домаћих квислинга, њена базична земља Косово и Метохија, колевка свега духовног и државног (језичке, књижевне, сликарске, градитељске и сваке друге културне традиције; свега националног и народног, верског и црквеног, државног и уставног, занатског и привредног), и буквално је поробљена туђом полицијом, војском, војним базама, оружјем, дрогом, тероризмом и језиком и писмом туђинаца.

Из Војводства Матице српске прогнано је српско писмо, а писма придошлица преправила три срца јуначка: Срем, Банат и Бачку. Војводству су западна крила посечена: Славонија и Барања па више не може да лети.

Феномен одрицања Срба од самих себе да би се другима приближили и лек против тога лингвистички је дијагностиковала Милка Ивић, професор Новосадског универзитета:

„Изгледа ми, како неко рече, ћирилице још има само на гробљима. Да ли је живи моју очуваши? Моју, али у њој неће нам помоћи никакве уставне промене и закони о заштити ћирилице, ако Срби не сазнају себе, свој историјски

и културни значај и не схватиће да, ако сами не буду уверени у своје вредности, други их у то неће уверити. “

Општи је суд да се нешто болесно и страшно дешава са српским колективистичким бићем. И дијагноза је општа: „одрицање од самих себе“. После аустро-немачког геноцида над Србима (уз здушно прегалаштво хрватских, бошњачких, шиптарских, бугарских и мађарских ханцар-дивизија) у два светска рата; после два грађанска рата у две наднационане Југославије (1941-1945 и 1991-1995); после пошаста фашизма и комунизма; после деценијског неофашистичког психолошког рата глобалиста против Срба; после југословенског рата против Срба; после етничког чишћења Срба из свих бивших република, из најстарије српске покрајине и свих српских крајина у Југославији (Остаје још само да нас очисте из матичне Србије!); после НАТО-бомбардовања Републике Српске и Србије (атомског бомбардовања осиромашеним уранијумом!); после дводеценијских уцена лицемерне Европе и неофашистичке империје Америке; после испоручивања два председника Србије и на стотине српских патриота њиховим политичким судовим – успео је њихов експеримент утеривања демократије бомбама. Пали су теписи бомби („пуњених осиромашеним уранијом“) 19 НАТО-држава“, пале су милијарде долара за наоружавање шиптарских терориста и невладиних организација у Србији (Треба ли рећи да су њихове вође одреда синови и кћери бивших југословенских комунистичких идеолога, директора и Брозових високих официра. И сазрели су квислиншки плодови: Срби се одричу себе, своје свете земље, свог језика и писма, својих предака, своје традиције. А придошлице и туђинци формирају нову НАТО-државу на светој земљи српској Косову и Метохији. Треба стално понављати да су у присуство власти и војске држава западне демократије албански терористи рушили око 150 православних српских хришћанских цркава и манастира (десетину подигнутих у средњем веку; да су под њиховим надзором киднаповали српске младиће, одводили их у приватне логоре оних којима су сада дали државу на простору ове свете српске земље, а одатле у илегалне болнице у Албанији где су их черечили, вадили им виталне органе и продавали западним трговцима

људским органима. Ту је кључ потискивања једанаестовековног српског писма из српског народа.

Следећи доказ за изнету тврдњу на почетку овога излагања о неутемељености назива нашег чланка *У славу српској језика и писма* јесу моји бивши гимназијалци који су покренули нове српске магацине и ревије и овде у Канади, али их штампају на Гајевој латиници. Власник једног је из Лазаревог престоног града Крушевца. И наше српске књижаре у дијаспори исписују преко читавих зидова књижаре душло исту рекламу о распродаји српских књига, али оба пута у хрватско-бошњчко-црногорском писму, а Србија их продају и од српских пара живе.

Печат сваког народа је језик, а код писмо. За разлику од других народа, Срби имају два печата. Наш други печат је *свѣтосавље*. Први печат нам је разбијен у 4-5 политичких језика, а код – српска ћирилица – погажен. Захваљујући том другом печату ми још увек трајемо као народ. Докле – видећемо.

А шта је народ који изгуби свој печат и код?

Свети Сава би рекао: „...*иомрачени во беху љрежде сеіо облаком мудрости јелинској језика*“;

Његош: „*иучина једна ірна*“;

Карађорђе: „*Које куге?*“;

а **Велики Господар**: „*Народе, сїоко моја!*“

Е, све српске новопоредачке вође прихватише великогосподарско презрење и плъчкање сопственог народа. Они крмаре на корпорацијским бродовима које су прегле да све богатство овог света свуку у своје магацине па и богатство које стичу од књига и издаваштва.

Завришићемо ово излагање оптимистичким мислима о српском језику и писму мислиоца који нису ишли за принципом *devil* (ђаво) него за принципом *ideal* који се изговара и значи исто скоро на свим језицима. Више нећемо ни о одрицању од себе ни о узроцима ни о доказима. Цитираћемо шта су у славу српског језика и писма говорили писци лингвисти, професори, филозофи и правници од Београда до Загреба, и од Новог Сада до Дубровника:

„...један од најстаријих докумената Дубровника – уговор између Дубровчана и бугарског цара Асена II, из 1253. године – писање српским језиком и ћирилицом“
(Предраг Драгић Кијук, *Умешноћ и зло*, стр. 72);

„Римско посланство, на челу са бискупом Петром Томом, стигло је у Скопље 1355 на двор српског Цара Душана, са понудом да папа прогласи Душана за „капетана хришћанства“ и организује помоћ европских витезова у сузбијању турске најезде, а да српски цар призна папу за верског поглавара хришћанске цркве и да се царска породица поунијати. Када је то Душан одбио, бискуп Тома вратио се веома љут и, на повратку кроз угарске земље, поручио је краљу Лајошу да буде немилосрдан према шизматичима“

(Светозар Ћоровић, *Дело Цара Душана*);

„Иван Мажуранић, први ‘бан пучанин’ (1873-1880), ...забрањено је употребу ћирилице у Хрватској“

(П. Д. Кијук, *истио*, стр.69;

„...Дон Јаков Групковић (1831–1911), фрањевац и припадник Српске странке у Дубровнику (‘ватрени Србин’ и професор гимназије) пензионисан је због својих националних ставова. Када је хрватски праваш и римокатолички фундаменталиста Јосип Франк придобијао своје сународнике идејом по којој је „хрватство мост преко кога ће Аустрија даље да продре на Балкан“, Дон Јаков је парафразирао ту Франкову крилатицу речима: „По Франку, хрватство је кључе на коме Швабо по Босни шета“

(Ј. С. Радојичић, *Срби – биографски лексикон*);

„...прекодрински Срби су увелико били виђени у крилу ‘матере свег хришћанства’, то јест папистичке организације. У овим деловима се увелико примењује поновна латинизација, а у Босни, након окупације и анексије 1878. те 1908. ствара се коалиција две конвертитске конфесионалности против аутохтоног српског и православног народа: у школама муслимани и католици морају да пишу искључиво латиницом...“

(П. Д. Кијук, *истио*, стр.);

„Ја сматрам да је хрватски језик страшан, немогућ, и ми треба да чувамо чистоту нашег језика. Не кажем, није ни код нас све у реду, али нека свако чисти код своје куће. И латиница. Ја сам европски образован човек, једини можда у овој земљи, познајем много језика, читам их на латиници. Али ја знам оно што код нас нико не зна: латиница није једна, њих има осам, које ја знам. Ова наша је девета. И како је – страшна са оним њеним кукама и dj, gj, dž. А ови овде мисле: када уведу латиницу, интернационализовали су језик. Глупости. Ћирилица је много лепша, она је наша. И шта мисле они! Зар је то писмо којим пише само шака Срба? Сто педесет милиона Словена пишу ћирилицу. Још ће Руси дати још по једног Толстоја и Пушкина. И неће вечито бити овакви односи између нас. Не дам! То ја кажем. Наравно, ја овде нисам нико и ништа, али имам права да вичем између ова четири зида: Не дам! Гледам неки дан: *Политика* цела штампана ћирилицом, а у сред ње дречи оно ругло од латинице – диплома Титу. С тим се ја помирити не могу...“

(Исидора Секулић, према: Љубисаву Андрићу,
Ајосјол самоће, сѝр.178-179)

„Потискивање Ћириловог, Савиног или Вуковог писма у Србији, упоредо с његовим „изопћењем“ у другим републикама са српским живљем, погађа срж националне својствености и културе“.

(Владета Р. Кошутић (professor Београдског универзитета),
Сѝрадања језика ћириличкої (забрањена књига), Шабац, 1988);

„Шездесетих година кад су у Новом Саду, преконоћ, скинути сви ћирилички натписи улица и стављени латинички, озлојађени грађани отидоше до градске општине да затраже објашњење зашто је то учињено у граду са српском већином. Начелник Секретаријата за правне послове, Томислав Марченко, који их је примио, одговорио им је: „Немојте мислити да сам то ја наредио, као Хрват. Тако је одлучио и наредио председник градске општине Тоза Марковић који је, као што знате, Србин“.

(Милица Грковић, професор универзитета);

„Ћирилица није само српска азбука, већ су се њом служили и Хрвати (...), што потврђују многи споменици, међу којима су и „Поваљска листина“ са Брача (из XIII столећа) и „Пољички статут (XV столећа), а латиница се у Хрвата јавила, као трећа азбука, не из потребе да се претходно замени бољим, већ с политичких разлога, под притиском римске цркве, чему се хрватски народ опирао...“

(Јордан Моловић, професор);

„Ко управо зна што се хоће писму да буде што једноставније и што лакше, он мора признати да у читавој Европи, нема нигдје језика којему би човјек азбуку брже и лакше могао научити него ли је Вукова. Вјечну славу заслужује Вук у своме народу што му је створио савршену азбуку у којој је таман толико слова колико је у језику гласова, и то тако да свакоме гласу одговара своје слово, и то само једно.“

(Томо Маретић (хрватски научник), *Грамајџика хрватској или српској књижевној језика*, Загреб, 1963.стр. 26);

„Ћирилица је имала и раније своје тешке прилике, па је ипак успевала да им одоли. Она је у ствари делила судбину српског народа. Када се насртало на њу, насртало се и на српски интегритет и желело да се Срби обезличи.(...)

Један од првих погрома доживела је ћирилица за време Марије Терезије, када је бечки двор издао наредбу да се у српским школама уведе искључиво латиница. Томе се одлучно супротставила православна црква и народ српски. (..)

У време Шестојануарске диктатуре краљ Александар је предвидео и укидање ћирилице у интересу југословенства, али га је у томе спречио професор Александар Белић“.

(Др. Петар Ђорђић, професор универзитета);

„...Сматрам да би надлежни требало да поведу рачуна да се слово закона о равноправности писама оживотивори. Пре свега у четири републике: Србији, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Македонији требало би администрацију водити и на ћирилици. Она би морала да буде заступљена и у администрацији савезних органа, а у срп-

ском и црногорском уставу требало би да се нађе и одредба која захтева употребу ћирилице. Законом би требало регулисати и равноправну употребу оба писма и у Босни и Херцеговини и тако исправити садашњу праксу. Јер, тамо Срби нису у мањини. Напротив.

(Др Михаило Стефановић, универзитетски професор);

„Запостављање ћирилице је ниподаштавање националне традиције, културе и осећања...“

(Др Радомир Луки, професор универзитета).

Међу садашњим српским латинашима, глобално гледано, разликујемо четири групе. Прву чине они који знају зашто, за кога и за који новац то раде. То су најчешће интелектуалци-квислинзи, у најтипичнијем значењу те речи. У приватним разговорима они ће вас убеђивати како је (Опрости ми Свети!) Сава Немањић погрешно што се није определио за католичанство, латински језик у цркви и школи, него увео „преко проклетих Грка, некакав тамо старословенски језик и ћирилично писмо“, кажу они. За њих је „и латиница наше писмо“. Они нису и не желе да буду део српског православног народа. Све су то бивша „наша деца“ (читај: првоборачка, Титово иверје, деца дрматора државних предузећа, официра и партијских кадрова...). Док смо ми, „ничија деца“, из растужујућих слика нашег детињства и младости, после завршених факултета једва добили учитељска места по провинцијама, они су одмах засели у ложе бројних министарства, „СУП-ова, СИЗ-ова, редакција државних издавачких и информативних кућа, а, Бога ми, и националних (Зар и СКЗ, Матице српске, САНУ...?), за универзитетске катедре... Када је дошла „демократија“, они су само боје променили (Парафразирали су Ностердамуса: „Свака крѷа избледи“ и додали: „ѷа и црвена“...). Западни империјалистички тимови уочили су то пре нас па су им дотурили донације из њихових глобалистичких фондова и престижних стипендија, припомогли им да се убаце у популарне „демократске партије“, „европске комитете за мир и демократију“, невладине организације, хуманитарна друштва... И онда народ и земље српске пролазе како пролазе. У другу групу спадају полуинтелигенти, трабанти српске квислиншке интелигенције, који за веру и нацију никада нису

ни марили. Они су гордљиви, насртљиви, лажљиви, безочни и сваком лонцу поклопци. Идеални су за „невладине организације“, лажирања избора, референдума и распарчавања држава – што би наш народ рекао: „Ништа им свето није“, „свашточиње“... У трећу групу спадају полусрби којима је „југословенство“ и југословенска латиница некакво срећно решење за њихово подељено национално осећање, за које имамо разумевања, али не и да нам потиру писмо наше једанаестовековне традиције. У четвртој групи „латинаша“ је српско кротко стадо, „раја“, лаковерно, гладно и заплашено. Прихватиће и истрпети све, „само да ово зло прође“, како они најчешће кажу. Диктатори над њом владају страхом и сиромаштвом.

Баш зато што је све што вреди у српској књижевности и култури написано српском ћирилицом, што смо спознали себе, свој историјски и културни значај, уверили се у вредности свог српског народа, супротстављамо се актуелним латинашима међу нама који унижавају нашу Првост. Ми нисмо против Другости ако она узвисује нашу Првост. Уколико нам та другост брише читавих 11 векова нашег писма којим су написани вечни рукописи који не горе, супротстаљамо јој се својим чињењем, српском књигом, науком и саборном љубављу.

Да Срби имају уређену државу, лако би они изашла на крај са језичким квислинзима. Та би држава донела уредбу по којој би све издаваче новина и књига, радија и ТВ програма који се служе службеним ћириличким писмом ослободила државне таксе. Ослободила би таксе и гласила националних мањина која употребљавају своје писмо. Свима осталима који се службено обраћају народу на туђем писму наплатила би таксу 100% увећану па нека се одричу себе, свог језика и писма, да би се додворили другима, колико год хоће. То би створило нормалан поредак језика и писма у држави Србији и очувало српско једанаестовековно писмо, на коме је, понављам, написано све што вреди у српској култури и традицији.

Весна МИЉАНИЋ – Филолошки факултет, Никшић

АНАЛИЗА ПАРЛАМЕНТАРНОГ ДИСКУРСА У ВЕЗИ СА ПРЕИМЕНОВАЊЕМ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У МАТЕРЊИ (поводом 20 година)

Чињеница је да се друштво у Црној Гори подијелило око неких питања. Те подјеле нису дубље и немају дубљег историјског коријена него су производ новије политичке историје Црне Горе у посљедњих 20 година. Управо због тога, ми смо као главни корпус истраживања изабрали записнике са скупштинских засједања на основу којих смо видјели у којој мјери политички критеријуми заглашују лингвистичке и какве све то посљедице производи. Приказали смо развојни пут негирања српског језика, наглашавајући да је тај пројекат започео у земљама региона, а да је свој епилог добио у Црној Гори.

Одлука министра Бацковића о промјени назива предмета Српски језик и књижевност у Матерњи језик и књижевност донесена је против воље народа, без консултовања језичких стручњака, против Устава, неуважавањем доминантне лингвистичке мисли, ради остваривања друштвено-политичке моћи. А „посљедица тога је разарање и располућење црногорског друштва по свим шавовима“ (Лаушевић, 2023: 49).

Као што знамо, оловна времена симболизују зла времена, а зла времена су за Црну Гору наступила оног тренутка када је отпочела фаза деструкција српске културе, у чијем темељу је српски језик. Период фалсификата почиње доласком на власт ДПС-а и његових коалиционих партнера, који подразумевају разарање историјског бића наше државе, пропраћено покушајима промјене језичког идентитета. Власт је приступила промјени колективне националне свијести, а на том удару нашао се и српски језик. Разлог за

стварање новог црногорског идентитета режим ће пронаћи у идеји о етничкој националности Црногораца. Српски језик, према њиховој идеологији представља фактор који угрожава националне интересе Црне Горе. Преименујући српски језик прво у матерњи, а затим у црногорски, црногорска власт је изазвала урушавање и етике и културе и традиције и уопште духовност Црне Горе.

Чувена је изјава министра Бацковића коју је дао у једној емисији, а то је да ће образовни систем за десет година у Црној Гори направити новог човјека и да он жели да формира, да одредијели садржајем новог европског, младог, дукљанског човјека. То је својеврсни генетски инжењеринг. Очигледно је да је једна од таквих „иновација“ министра Бацковића и промјена назива предмета у Матерњи језик и књижевност. Просвјетни савјет је донио одредбу која је директно кршење Устава. Жртве одбране српског језика, професије, етике су часни професори из Никшића и Херцег Новог, који су одбили извођење наставе у школама које уводе безлични назив предмета.

Пошто је језик и његово именовање друштвена категорија, а друштвени амбијент се уређује политичким дјеловањима, оправданим се показује истраживање феномена именовања језика у друштвенополитичком дискурсу.

Предлој закона о просвјетној инспекцији (2004. године)

На сједницама Скупштине Републике Црне Горе, 2004. године, није било посебне тачке везане за преименовање наставног предмета, већ се о томе говорило у оквиру Предлога закона о просвјетној инспекцији.

За образложење овог закона у име Владе, одређен је министар просвјете и науке Слободан Бацковић. Међутим, министар Бацковић је врло сажето и врло прецизно оставио 33 секунде за образложење Закона о просвјетној инспекцији, јер, зашто би се министар замарао кад може без последица да крши и закон и Устав.

На основу члана 4 тачке 2 управне мјере и радње – инспектор има право да предлаже разрјешење директора установе у случајевима утврђеним Општим законом о обра-

зовању и васпитању. То се наравно није догодило, јер су директори у школама бирани по партијском кључу.

Такође, из овог закона је изузета контрола непосредног извођења наставе. Никада се није десило да наставник не може очекивати на вратима инспектора.

Министар није објаснио на који начин се инспектори бирају, шта све треба да испуне да би били изабрани на то мјесто, да ли раде у складу са Уставом и законом, јер је непоштовање закона и Устава у складу са програмским опредјељењем Владе коју представља министар Бацковић.

Поштоване даме и господо,

Мислим да нема потребе да чиним образложење о овом закону које сте сви добили. Уздржавам се од чиниња законској основа и који су били разлози за доношење овог закона, сви сте их моли прочитати. Захваљујем господину предсједнику на понуђеној могућности да образложем посебно закон. Мислим да у овом тренутку не треба додати ништа овом што је написано у документу који сте прејходно добили за ову сједницу. Хвала.

(Министар Слободан Бацковић)

Пошто је министар Бацковић показао да је „изнад Устава“, онда нема потребе, као што видимо на основу његове изјаве, да образлаже закон нити да образложење професорима који су поштовали Устав, зашто су остали без посла. **„Поштовање принципа уставности и законитости је један од услова постојања демократије и израз владавине и права која негира самовољу. Ови принципи су инструмент за реализацију владавине права, односно правне државе и представљају основ постојања и опстанка сваког демократског правног поретка“** (*Принципи уставности и законитости*). Принцип уставности и законитости дефинисан је чланом 107. Устава Републике Црне Горе у којем стоји: **Закон мора бити сагласан са Уставом, а други прописи и општи акти са Уставом и законом.** Доношењем општих аката, који нијесу сагласни са Уставом и законом, министар Бацковић је повриједио принцип уставности и законитости. Министар се уздржава

од читања законског основа, зато што не постоји законски основ да се преименује службени језик који је важећи према Уставу Републике Црне Горе.

Јесу ли реформе то што покушава да се избрише српски језик у Црној Гори, јесу ли можда реформе измишљање неких нових Бацковићу, знаних језика, који уопште нијесу у званичној употреби. Тако макар Устав збори, јосјодине министре. Или можда јосјодин Бацковић, јој реформама јојдразумијева давање ојказа јрофесорима који не желе да крше Устав. Лијејо би било да нам то јојаснише. Ово вам је уважени јраћани „реформско Минисјрасјтво јросвјејше и науке Црне Горе“. Са једне сјране осјајају без јосла и заслужене зараде, ујледни јредавачи, дјеца осјајају без јравих знања, 1000 јраћана јрошесјује, а с друје сјране насјавља се јолијичко исјирање мозјова јо Црној Гори, на чистјом црнојорском језику. И наравно, јраћани Црне Горе не можемо и не смијејмо заборавијши јрофесоре који су осјали без јосла, само зајо што су радили свој јосао. Уз искрене намјере да ће се оно што у Закону јише некада и сјварно сјроводијши, смијше се ви, јосјодине Бацковићу, а двадесет ј осам јрофесора је осјало без хљеба, јосјодине Бацковићу, ви се смијејше све ово врејеме, срамотја, јосјодине Бацковићу.

(Миомир Војиновић, јосланик Социјалистичке народне јартије)

Дакле, Влада Црне Горе не поштујући препоруке европских и свјетских експерата за област васпитања и образовања и државне управе, па чак ни сопствене одлуке, преко реизбора инспектора циљано производи нове инспекторе који ће помоћи у изради новог човјека, што је евидентно из ангажовања просвјетних инспектора, у поступку предузимања репресивних мјера против професора који су се успротивили преименовању српског језика у матерњи.

Група одважних професора никшићких средњих школа није пристала на противуствано завођење матерњег језика. Како истиче Богољуб Шијаковић „власт није погазила само народну вољу изражену на попису, него и компетентно-професионално мишљење Научно-наставног вијећа

Филозофског факултета у Никшићу које је 30. марта 2004. заузело став, сагласно Уставу и закону, да је језик у Црној Гори именован као српски, а да је термин матерњи уопште проблематичан, па га према томе не треба ни употребљавати. Власт је тиме још напросто негирала дипломе професора српског језика које су стекли на државним универзитетима широм тадашње нам заједничке државе“ (Шијаковић, 2004: 12).

Имамо овдје њред собом материјал, односно њредлој који је њошњисао њосњодин Блајоје Церовић, он је колико ја знам њредсједник Савјетња за ошњње образовање, њосњодине Бацковићу, њледај шњја се каже овдје: Завод за школсњво, Влада Републике Црне Горе. На основу члан 35. шњчка 3, алинеја 1, ошњњењ закона о образовању, васњшњању, Службени листи. Републике Црне Горе, број 64/2002 Савјетњ за ошњње образовање на сједници од 5. 3. 2004. њодине, размњрао је ошњњи дио важећењ образовној њројрама и њредлаже: Министарсњво њросвјетње и науке, ошњњи дио јавној важећењ образовној њројрама за основно образовање и васњшњање, и ошњнју њмназију, уз њрејоруку да се корисњне штермини материјњи језик и књижевностњ и службени језик – не као материјњи. Печатњ Завода за школсњво, у њошњнису њрофесор доктњор Блајоје Церовић. Рецњње ми њосњодине Бацковићу, је ли директњор Завода за школсњво њосњодин Блајоје Церовић или је он њредсједник Савјетња за ошњње образовање.

(Миомир Војиновић, њосланик социјалистњчке народне њаршње)

Преименовањем српског језика у матерњи, са рјешењем да грађани Црне Горе по националном опредељењу називају матерњи језик – српским, црногорским, бошњачким, хрватским, министар Бацковић и његов савјет, у склопу свеопштих подјела увели су на најосјетљивија врата, најпогубнију подјелу по Црну Гору, подјелу по етничким линијама од чега се дистанцирао и ОЕБС (Организација за европску безбједност и сарадњу. У њен домет спадају питања као што су контрола наоружања, људска права, слобода штампе и слободни избори).

Преко препознавања матерњег језика као српског, црногорског, хрватског, бошњачког, министар Бацковић, у грађанској Црној Гори, учинио је да се дјеца у школи препознавају и групишу по националном основу, те да као своју домовину препознају Србију, Црну Гору, Хрватску, Босну и Херцеговину.

Ваљда је свима јасно да се ради о замјени шеза, да овдје није ријеч, о преименовању језика као уставно-правне категорије. Сви релевантни лингвистички системи се слажу у једном - да је српско-хрватски или хрватско-српски језик један језик, један језички систем, да је то био атиничан, полицентричан језик у СФРЈ, а да је дисолуцијом, односно распада СФРЈ то постао шиничан полицентричан језик са неколиким националним стандардним варијантима.

(Нико Мартиновић, посланик Демократске партије социјалиста)

Тадашње владајуће елите (ДПС и СДП) имале су намјеру да „на мала врата“ преименовањем само наставног предмета инаугуришу црногорску нацију и црногорски језик у оквиру Црне Горе, што им је три године касније и пошло за руком.

Српски језик је нападнут на разним геополитичким просторима на којима је заступљен, међу којима се убраја и Црна Гора. Колико је нетачна формулација посланика Мартиновића да није ријеч о преименовању језика као уставно-правне категорије најбоље доказује Устав Црне Горе (1992): „У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора.“ У већ следећој реченици посланик Мартиновић потврђује чињеницу да је ријеч о једном језичком систему, односно да је то српски језик од кога су касније створене политичке варијанте језика, као што су хрватски, бошњачки и тзв. црногорски језик. „Заједничка штокавица као стандардни језик оставља мало могућности за креирање већих разлика и даљњих удаљавања, без обзира на жеље политичара“ (Laškova, 1999: 89).

Чињеница да је штокавица постала стандардним језиком на подручју данашње Црне Горе, Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине није у складу са жељом власти у

Црној Гори, и било кога другога, да се ради о четири различита стандардна језика.

Суштина проблема је у томе што је језик средство комуникације, а комуникација – основ културе. Према томе, језик је главни културни и идентификациони знак. Неирајући црногорски језик, жели се неирајти црногорска култура, црногорски културни идентификатор, јер је културни идентификатор основ националној, историјској и државној. Неирајући, дакле, црногорски језик, ви желите да неирајте црногорску културу, историју, црногорску државу. Бијно је да се ми разумијемо, дакле, не ради се о преименовању језика, као уставне катеорије, не се ради о номинавању једној уставној програму, који је уважио расположење грађана показано на попису. Сав проблем настаје ту, што се право избора, право слободе и људске воље као највећи цивилизацијско-демократски стандард жели задржати за себе, а осталим групама.

(Нико Мартиновић, посланик Демократске партије социјалиста)

Овдје није у питању само именовање језика, него је ријеч о идентитету једног народа који се доводи у питање, а све од стране људи који се одричу традиције и уопште прошлости свог народа. Како наглашава Предраг Пипер, српски књижевни језик у Црној Гори је исто као и у Србији са безначајним а ријетким регионалним разликама. Те разлике су далеко малобројније од разлика у многим европским језицима, али европски цивилизовани и демократски народи не помишљају да своје језике распарчавају преименовањем разних сегмената једног јединственог језика“ (Пипер, 2004: 8).

Посланик Мартиновић, кад помиње попис и социолингвистички критериј познат као самоопредељење говорника, занемарује чињеницу да се 64% грађана 2003. године изјаснило за назив језика – српски. То значи да се именовање намеће насупрот жељи грађана Црне Горе.

Умјесто да се позабави од чега му и како живе просвјетни радници, министар је преузео на себе улогу језичкој

реформатора. Да ли мислите, господине министре, да побједа на недмокрајским изборима једној власти даје за право да мијења језик, вјеру, писмо и име једног народа. Господине министре, Ви сте етнисицијално угрозили 28 професора и њихове породице, оставили их без посла само зато што су поштовали Устав, а ова власт и Ви као њен екзистенцијални изнад закона, само зато што су поштовали вољу преко 62% грађана Црне Горе који хоће да говоре српским језиком, а ви је не поштујете, само зато што су поштовали мишљење најпримарнијих и највећих имена из области лингвистике, а ви њихово мишљење не поштујете. Вас њихово мишљење не интересује. Па која је је требало оштетити, Вас или њих?

(Веселинка Пековић, посланица Социјалистичке народне партије)

Да ли су Министар и власт паметнији од свих ових лингвиста – Стевановића, Бошковића, Петровића, Пешикана, Вуковића и да не побрајамо, или можда мисле да лингвистика није наука, па да може свако да се петља у такве ствари. Латинска сентенца каже: *Cezar non supra grammaticos* (Није Цезар изнад граматичара). Политика може оспоравати лингвистику, али никад не може бити изнад лингвистике.

Када је у питању језик, да изразим свој став, јер је коректно због ових професора српског језика и осталих професора које сте ви подржали у овој њиховој мисији. Није укинута српски језик, није повријеђен Устав. То је из домена људских права и да прочитам оно што неће нико да прочита, а ипак и у повељама и прејорукама Савјета Европе из Осла: "Језик је једна од основних одредница људско идентитета, стога је поштовање десијансима неке особе уско повезано како с поштовањем идентитета те особе, тако и с поштовањем његовој мајерњеј језика". Нијесмо ми проиш српског језика. Није угрожен српски језик. Угрожен је црногорски језик. Угрожена је црногорска историја, црногорска држава. Желим да зауставим, као многа јушта до сада кроз разне афере на које сте насјегали, који су

*дрући са сѣране слали ѣрема Црној Гори, као ѣроцес демо-
краѣизације, европеизације и осамосѣаљења Црне Горе.*

*(Радивоје Никчевић, ѣосланик Демокраѣиске ѣарѣије
соѣјалисѣа)*

Никчевићу и осталим функционерима ДПС-а, поштовање Устава представља велики проблем. Никчевићева констатација да је угрожена црногорска историја и црногорска држава без црногорског језика је политички театар апсурда. Црногорска историја утемељена је српским културним и духовним кодом. Све што је написано на простору Црне Горе, написано је на српском језику. Такође, и Устав (2007) је написан на српском језику, иако је службени језик црногорски.

„Црногорство каналисано у доктрину са антисрпским усмјерењем, које се од стране црногорског режима намеће као једини избор Црној Гори, нема будућност. Ни оно, ни Црна Гора с њим. Црна Гора, без српског историјског, културног и духовног утемељења, може бити само плутајуће острво, које ће се, ношено вјетровима историјских неизвјесности, једног дана опет прилијепити уз најближе копно, ако се прије само од себе у свом националном плићку не расточи „(Матовић, 2023: 21-22).

*Није ријеч о ѣреименовању службеној језика, ријеч о
номинавању, о именовану насѣавној ѣредмети. То је дефи-
ниѣивно ѣако. Нико није, ѣа ни Министарсѣтво ѣросвјетѣ,
министар Баѣковић, ни ѣокушао да ѣромијени службени
назив језика, односно ѣо усѣавно одређење, неѣо је Мини-
сѣтарсѣтво ѣреко Савјетѣ именовало насѣавни ѣредмет.
Одѣиле је насѣала цијела ѣрича да је ѣромијењено име је-
зика и да је ѣромијењен назив језика и ушло се у разѣворе и
јавне дијалоге, ѣа и овдје данас и јуче о ѣоме како је укинути
срѣски језик. Ја сам саѣласан са свима који кажу да је језик
израз бића једној народа, духовној и денѣиѣиѣија једној наро-
да. Да изражава и онѣолошку и ѣносеолошку сушѣину на-
рода. Да се језик именује ѣрема народу, односно ѣрема наѣи-
ји. Да је језик сѣвар ѣолиѣичкој доѣвора, односно име јези-
ка - сѣвар ѣолиѣичке конвенѣије. Да језик има и своју лин-*

ивиситичку суштинину, којом се шребају бавиши стиручњаџи, не посланиџи. Али, посланиџи имају право да о шоме полишичџи разоварају. Друго, да није нико покушао укинуши српски језик у Црној Гори и право оних који шим језиком говоре да га именују српским језиком. Ријеч је о шоме, о суиросиављању, о проишвљењу да се помене, односно именује црногорски језик. И сада, након распада бивше Југославије, велике Југославије, сви су добили право на именовање свој језика, осим Црногорци. Само Црногорци немају право да они који хоће и осјећају језик којим говоре и хоће да га именују црногорским, они немају на шо право. Мислим да шо није са аспектиа, нећу рећи није фер, оситавимо шо, али, није са аспектиа људских права и слобода, шо уошшше није у регу.

(Драган Кујовић, посланик Демократске партије социјалиста)

Име наставног предмета требало би бити у складу са клаузом из Устава. То је потпуно јасна чињеница, свима, осим министру Бацковићу и посланицима ДПС-а. Преко језика, режим покушава да промијени идентитет и етнички-генетски код једног народа. „Термином `матерњи` не може се замијенити ниједан од лингвонима (имена језика). Уз матерњи се мора навести и име језика“ (Ковачевић, 2005: 112).

„Језичка проблематика постала је и својина политичке бирократије и политикантских манипулација у складу са изјавама партијских челника: *Језик је полишичџо ишшање*, што се постепено и неминовно одражава на дестандардизацију српског језика у Црној Гори, јер различита имена производе у свијести говорника по инерцији и различит садржај, из чега настају многи проблеми и гдје политика једног новог језичког (не)идентитета постаје оквир за политику језичке неслободе“ (Бојовић, 2008: 287).

Одговор Предрага Поповића (посланик Српске народне странке) на дискусију Драгана Кујовића (посланик Демократске партије социјалиста):

Врло је индикативно, кажеише друге земље су, српски језик преименовале у свој језик када су добиле независност. Ви добро знаише да енглеским језиком говори Америка, да

говори Аустралија, да говори Канада. Да вам не говорим колико земаља говори јорџијалским, односно шпанским језиком, њемачким језиком итд. Дакле, то апсолутно никакве везе нема, ниш се може јоистовјећиваши језик са државом. Који су језик учили, односно за који су језик квалификовани људи који су добили ошказ. Пишајше њих да ли су они квалификовани за бошњачки, босански, црногорски којеј нема.

„А када је већ ријеч о матерњем језику, без обзира на његову привремену употребу, онда њега не смијемо разумијевати као језик којим говори његова мајка него језик друштвене средине и донекле одређеног културног контекста у којој вишегенерацијски живи јединка и ужа друштвена групација. На основу већ исказаног лако се да закључити да је овакво преименовање језика, било по вјери било по нацији или држави, представља својеврсни вандализам над српским књижевним језиком“ (Божовић, 2006: 24).

Одговор Горана Даниловића (посланик Српске народне странке) на дискусију Драгана Кујовића (посланик Демократске партије социјалиста):

Госјодине Кујовићу, када рушише кулу од караиша онда је свеједно коју ћеше каршу извући, прву одозго или прву с шемеља, јер кула од караиша је кула од караиша. Нећеше ми замјерити, имам према вама однос као према професору, али ова Ваша аргументација је кула од караиша. Зашто? Ја ћу почети од онога што све жељели представити највећом тврђавом и извући ћемо ту каршу. Није у питању преименовање језика, нећо насавној предмета. Госјодине бивши министри и професоре, морате знати да је усвојени Закон о ошнем образовању и васпитању у којему у члану 11, а то мора знати актуелни министар који тренутно није ту, нише насавна у уставној изводи се на језику у службеној употреби у Републици. Госјодине министри, не постоји примјер на земаљској кули, ни у античкој Грчкој, да се мајерњи језик предаје на страном језику. Госјодине Кујовићу, језик се не именује према народу. Да је тако имали бисмо вјероватно и највећи језик-амерички, али ја нема-

мо. Имамо енглески језик. Ниједном Америци, посебно не онеме који се разумије у лингвистику и који држи до властитој образовања, не пада на памет да икакву ствар учини. Да не говоримо о томе колико међународно признатих држава говори језицима који не осликавају име њихове државе. Ви кажете да смо ми проишли тога да се uvede црногорски језик. Господине Кујовићу, да је неко на попису у пописним акцима поставио питање - којим ваздухом дишете и дао одговоре - црногорским, српским, бошњачким и албанским, ја Вам дајем ријеч да бисте имали макар онолико колико говори црногорским језиком, и оних који дишу црногорски ваздух. Дакле, када поставите питање имате и њих одговор, господине Кујовићу.

„Статус српског језика у Црној Гори покушава да се угрози без разлога и основа, простим институционалним и параинституционалним наметањем „рјешења“, упркос његовој историјској хоризонталности и вертикали, упркос научним аргументима (лингвистичким и социолингвистичким), језичкој суштини, друштвеној стварности. А протагонисти свега тога јесу они којима језик није струка него „политичко опредјељење“ и они који, што је најгоре, своју политичку острашћеност промовишу кроз „лингвистичко“ дјеловање. Лингвисти су одбацили лингвистику да би се уклопили у остваривање политичких пројеката, и служење политичким идеологијама, које немају везе са лингвистиком, него су производ веома екстремних националистичких појава, покрета и дјеловања“ (Стојановић, 2016: 316).

Одсуство дијалога најдрастичније се испољава у друштвима свакојакe кризе, а у таквим друштвима јавно говоре и доносе одлуке само они који тај дијалог воде са предношћу монополистичке позиције.

Крајња је намера да се насилно, гажењем Устава, установи нови идентитет у Црној Гори, нешто ново што никада није било. Режим, ствара политички амбијент у којем је све могуће и у којем су извјесне лажи проглашене за истине, а незнање се декларише као знање, и гдје се свете и за народ веома значајне ствари извргавају руглу. Чином преименовања српског језика у такозвани матерњи, оства-

рио се само дио програма чији су циљеви и задаци испланирани далеко од очију јавности, далеко од очију струке, што ће се три године касније и десити, успостављањем црногорског језика као службеног језика у Црној Гори.

Науом одређених људи, блиских власти је да постојећој историји наметну сасвим нову, јер их историјско памћење прогони. Све што је написано на овим просторима, остварено од стране људи који су обиљежили нашу епоху, све је то урађено на чистом српском језику. Најумнији Црногорци, писци и духовници сматрали су да је ризница наше мудрости минулих вјекова написана једино на овом језику.

Дестабилизација Црне Горе и кршење Устава одвијало се у режији такозваног Савјета за опште образовање и у склопу Министарства просвјете и функционера ДПС-а који су у великој већини инсталирани на директорским и руководећим мјестима у црногорским школама и на факултетима.

Господо из Савјета за опште образовање и јосподине министре,

Језик је не само стварији, темељнији, скућли од свих идеологија и свих нас и свих пољитика, јер се он губи и нестaje ако га народно памћење не сачува. У овом случају, народно памћење обичној народа у Црној Гори је сачувало свој српски језик. Стигао није касно, јосподине Бацковићу, да под 1 - поиништите или суспендујете Одлуку о преименовању насавној предмета српски језик и књижевности, и под 2 - да одмах поиништите све ојказе професорима из никшићких средњих школа и надокнадите им ускраћене плате и, наравно, под 3 - није касно, јосподине министре, да се часно извучете из свега овога и поднесете неојзиву оставку. Уколико ово не прихватишете, не можете себе амнестирајте од одговорности да сте у црногорске школе увели дневну пољитику и извршили злоупотребу дјеце и школе зарад ситних страначких интереса. А ви, уважена јосподо, професори из Никшића и уважени професори из Херцеј Новој, који сте остали без јосла, вас шеснаест из Гимназије „Стијан Церовић“ из Никшића, вас петоро из Економско-јоспоти-

шељске школе, вас шесторо из Машинско-металске школе, поновићу још једном и школе у Херцеџи Новом, морам вам казати једну ствар, иако не волим када овдје неко у овом дому, а ја постојећом то никад нијесам радио, говорио у првом лицу једнине, јер смо сви овдје одабрани да представљамо глас народа. Пошћуно сам свјесћан ситуације у којој се налазиће, јер сам 1997. године заједно са колеџиницом Зорицом Тајић, као жрџва џадашње џолићичке инквизиције и џолићичкој обрачуна, шри године и десет мјесеци био са малом дјецом без хљеба. Уз још једно извињенје шћо говорим у првом лицу једнине, јер ми шћо није манир, говорим да џошћуно разумијем ове људе, ове професоре који су данас били испред враћа овој џарламентџа и да им кажем - Божја кола се возе шћоро, али достџжно.

(Василије Лалошевић, џосланик Социјалистичке народне џарћије)

Преименовање српског језика, као наставног предмета у обезличени матерњи који не познаје лингвистика ни наука о језицима, не само што представља кршење Устава и закона, већ и скандалозну обману према грађанима Црне Горе. Да истакнемо – ни Устав не одређује, него само конститује лингвистичку чињеницу којим се језиком говори и који је језик у службеној употреби.

Госћодине Бацковићу, само неко ко је џошћуно сџао с ума, а Ви шћо свакако нијесће, или је злокобно злурад, а Ви шћо свакако јесће, може шћврдити да Свети Петар Цетињски, Њеџош, Стефан Мићров Љубиша, Марко Миљанов, краљ Никола, Михаило Лалић, Маћија Бећковић и дрући наши светџићели, шћсци, филозофи, мудраци и државници нијесу своја џрандиозна дјела написали срћским језиком, џошћово ако се зна да су они шћо, за живишџа, у свакој џрилици испћицали и својим дјелом засвједочили. Довољно је, ваљда, за ову џрилику да се џрџсјетћимо највећей међу нашим бесмрћницима ловћенској Прометћеја владике Рада коме сће џроб срушили и Ловћен џосјекли. Ако не Ви, а оно ваши џолићички оци, џосћодине Бацковићу. Он каже: "Срћски шћшем и зборим, свима џромко говорим, народностџ ми србинска, ум и душа славјанска". Кад је Њеџош овако

зајрмио, ко се усуђује, коме њага на њамеј да ња реформише, мијења и ѡреводи? Зар не знајше за народну мудрост „мноћо је мачу ѡвећа ѡлава“? Ово се не односи само на Вас, ѡсћодине Бацковићу, нећо на све оне који ѡкушавају да редефинишу Њећоша и да ња реформишу. Не само Њећош, нећо све оне наше велике свејше и мудре, захваљујући којима смо велики народ и у свјејској ѡродици великих цивилизованих народа. Нијесте ви донијели одлуку да ѡреименујете настјавни ѡредмеј. Можда би Вам неко, ѡсћодине министре, и ѡвјеровао да Вас није одао Ваш идеолоћ, вођа и идол, жалосни ѡшерски ећибициониста, ѡраћкомички фразер и несвршени фризер и нећоменик који је 26. марћа ове ћодине изјавио да је Црна Гора коначо смоћла снаће да у својим школама, када је ријеч о именовану језика, увече ѡловично рјешење које ће, истћим, ѡслужићи као ѡрелазна ећаћа до усћавној ѡреименовања у црноћорски. Госћодине министре, Ви сће хћјели ѡајно, иза кулиса, ѡа на мала враћа, да неућралишејте резуљаће ѡћиса сћановнићива и ѡрећазие вољу 61% ѡраћана Црне Горе који су изјавили, најисали и ѡћћисали да ѡворе срћским језиком. Госћодине министре, обневијели сће, ѡа мислиће да можејте реализовати ѡланирани ћеноциг, флаћранћино ћазећи Усћав и ѡраћанска ѡрава и слободе Срба у Црној Гори и слободе ѡраћана који живе у Црној Гори, а изјаснили су се да ѡворе срћским језиком. Зћазили сће Усћав и законе, а 28 ѡрофесора у Никшићу и Херцећ Новом и једна радница никшићке ћимназије истћјерани су на улићу. Осћавили сће их без радних мјестца и ћлаћа заћо шћо су од Вас и Владе Црне Горе бранили Усћав и закон, срћски језик и своје досћојансћиво, досћојансћиво часних, одћоворних и савјесних људи који имају каракћер. Повуциће из ѡроцедуре овај закон заћо шћо закон нема ѡраво да ѡредлаже онај који бескрућулозно крши Усћав и законе. Поднесиће осћавку, јер сће својим реформама у школсћиву најдрасћичније ударили на здраву ѡамеј, на наућу, на истћоријско ѡамћење, на духовност и ѡрадицију Црне Горе. Умјестћо њећовања врлина, сћицања ѡравих знања, васћићивања каракћера и воље, здраве амбиције и слободе мисли, ѡошћовања ѡрава и ѡравде, Ви нудиће фалсификаће, неистћине, у научно мислу ријеч, и ѡлуисћине,

нездраве амбиције и безакоње као највиши принцип живота и стваралаштва. Колико то сујеситивно дјелује, уважени грађани Црне Горе, кад министар и министри криши Устав и законе?

(Новак Радуловић, посланик Српске народне скупштине)

Уставом Републике Црне Горе утврђено је да је у Црној Гори – у службеној употреби српски језик ијекавског изговора, да је равноправно ћирилично и латинично писмо, да су у општинама у којима већина или значајан дио становништва чине припадници националних и етничких група, у службеној употреби њихови језици и писма, члан 9. оваквим уставним одређењем усклађени су општи Закон о образовању и васпитању, Закон о основном образовању и васпитању и Закон о гимназији. Тако је чланом 11. општег закона о образовању и васпитању прописано да се настава у предшколској установи и школи изводи на језику који је у службеној употреби у Републици. Законом о основном образовању и васпитању члан 79. став 1. алинеја 1. и Законом о гимназији члан 56. став 1. тачка 1, између осталог, прописано је да су наставници дужни да у оквиру четрдесеточасовне радне недеље изводе наставу, норма часова, и то – српског, односно матерњег језика – осамнаест часова. При свему овоме, из законских и уставних одредби јасно произилази да се термин матерњи језик односи на језик припадника националних и етничких група којима је српски матерњи језик. Министар Бацковић је на начин супротан Уставу и закону донесеним образовним програмом за основну школу, односно општим дијелом образовног програма за општу гимназију, промијенио назив обавезног предмета српски језик и књижевност, одредивши као обавезни предмет – матерњи језик и књижевност. Тако поступање представља кршење уставности и законитости. Контрола и заштита уставности и законитости су у надлежности Уставног суда Републике Црне Горе, те су државни органи дужни да испоштују одредбе закона Уставног суда Републике Црне Горе.

Влада је на сједници од 27. марта 2003. године, донијела одлуку о оснивању Савјета за ошће образовање.

Чланом 32. Закона о образовању и васпитању прописано је да по једну шестину чланова Савјета предлажу министарство и Завод за школство, а једну шестину Универзитет. Уредбом Владе Републике о оснивању Завода за школство, која је сачињена на снагу 3. априла 2004. године и којом је прописано да ће Завод почети са радом у року од 30 дана од дана сачињања на снагу ове уредбе, у ком се року има завршити и именовање директора Завода за школство, самим тим, није ни постојала могућност да Завод за школство изврши своју законом утврђену обавезу и предложи пет чланова Савјета за оштећено образовање, јер у времену када је Влада Републике Црне Горе донијела одлуку о оснивању Савјета 27. марта 2003. године, ова управна организација није ни постојала. Дакле, Влада је, 27. марта 2003. године, чланом 3 донесене одлуке конституисала да се пет чланова Савјета за оштећено образовање и васпитање одређује на предлог Савјета за школство, а када та управна организација није ни постојала. На токо скандалозан и незаконит начин образован Савјет за оштећено образовање предлао је одлуке Министарству просвете и науке, од којих се данас, као што видише, пресе Црна Гора.

(Невен Гошовић, посланик Социјалистичке народне партије)

Став 12, вођење прописне евиденције и документације и издавање јавних исправа. Свједочанство је јавна исправа. У свједочанству мора да стоји оцјена из службеног језика који је Уставом одређен, а то је српски језик. Поставља се питање, шта урадити са разредним старјешином и директором који поштом и очигледно свједочанство у коме нема оцјене из званичног језика који је предвиђен Уставом? И шта урадити након пријаве инспектора да та исправа, односно то свједочанство није валидно и да је тај ученик добио фалши свједочанство?

Уважене колеге, ови просвјетни радници који су посланичком клубу ДПС-а доставили свој писмени пропис, имали су прилику да изабере да ли да у складу са законом врше поставу или да изађу да прописују. Они су изабрали пропис, зато што све их ви наговорили, јосиго. Ови просвјетни радници су имали право да бирају да ли желе да

врше насиља или не желе. Свака држава ради по закону и онај ко не поштује закон, сноси посљедице своја рада. Уосталом, по њима и у закону, и у Устави.

(Предрај Секулић, посланик Демократске партије социјалиста)

Раскидом са историјском традицијом Црне Горе елита партикратске власти је потцијенила агоналног човјека, није узела у обзир његов осјећај за част и достојанство, ону слику човјека која треба да буде исходна претпоставка политике“ (Крцуновић, 2023: 46).

Посланик Секулић позива на поштовање закона и Устава, а он и његови саборци у репрограмирању српског језика и културе су једини за које не важе закони ни Устав као највећи правни акт. Просвјетни радници су изабрали да раде у складу за законом и Уставом Црне Горе што посланици ДПС-а и СДП-а не познају као релевантну категорију. При томе, у недостатку научних и политички утемељених аргумената, ДПС и његови сателити, прибјегавају домишљањима, која представљају насиље над српским језиком и науком. „Деструкција није била резултат различитог развоја језичних варијетета, није била процес одоздо, него резултат циљане језичне политике, намјерни процес“ (Sundhaussen, 2001: 7).

Милош Ковачевић у рецензији књиге Веселина Матовића *Ноћ гуњих маказа* каже: „Код таквих „експерата“ и њихових епигона могуће је да се при ревизији наставних планова и програма из књижевности - континуирано од 2004. до данас – из програма прогоне српски писци, и на њихово мјесто стављају црногорски, а да се такви поступци правдају начелом да је „квалитет писаца и књижевних дјела (а не „национални критеријум“) био одлучујући фактор“. И само у Црној Гори могуће је да према „критеријуму квалитета писаца и књижевних дјела“ нпр. из програма за други разред буду избачени: Доситеј Обрадовић, Ј. Ј. Змај, Душан Радовић, Стеван Раичковић, Десанка Максимовић, Александар Поповић, Брана Црнчевић, Петар Кочић и Добрица Ерић, а њихово мјесто као „квалитетнији“ заузму: Вук Милић, Јово Кнежевић, Спасоје Лабудовић, Шимо Ешић, Ениса Османагић-Ђурић, Исмет Бекрић. Само „црногорски екс-

перти“ могу од нефонема направити фонеме, од књижевних анонимуса „књижевне великане“, од нејезика језик, од филологије слушкињу политици, од Мирослављевог јеванђеља историјски документ „црногорског језика“, од школског система – хаос од школе, од политичких критеријума књижевне критеријуме, од научних истина политичке лажи“(Матовић, 2012: 237-238).

Када говоримо, и њу се њозивам њакође на њосџодина Сџахића који је њо јако добро објаснио, о њраву да језик назову својим националним именом – искористиџили су ња сви у бившој Јуџославији. Искористиџили су њо у Хрваџиској, искориџићено је њо у Србији, искориџићено је њо у Босни. Исџало је да једино Црноџорци немају њо њраво да свој језик назову националним именом. У складу са њџим, ако се већ њозиваџе на њај ниџиџавни Усџав, онда њоџледајџе, њоказао је и колеџа Сџахић неки од њџих чланова, реџимо члан 34. који џовори о џоџе да свако има њраво да џовори на свом језику, да свако има њраво на своју вџероисџовјесџи, односно да исџовједа своју исџовјесџи. Овако како њо њредсџављају џосџода из Народне сџџранке, џосџода из СНС-а и СНП-а, исџада да једино један народ у Црној Гори има ексклузивно њраво на живоџи, односно да срџски народ има њраво на живоџи. Да срџски народ има њо ексклузивно њраво на свој језик, односно језик којим они џоворе назову службеним језиком и њако ња намеџну нама и мени. Ми само џоворимо о џудским њравима. Да ли Црноџорци у својој Црној Гори имају њраво да свој језик зову црноџорским језиком?

(Крџио Павићевић, џосланик Грађанске џарџије)

„Једини аргументи (боље квазиаргументи) које наводе заступници и спроводници нове „језичке теорије и праксе“ и који су се могли много пута чути (као замјена за све друге чиниоце и чињенице) јесу: а) да је именовање језика „превасходно политичко питање“, б) да „свака нација има право да свој језик зове својим именом“, в) да је то „демократско право сваког народа“. Односи народ – језик – нација су комплексни, али језик, свакако, у том контексту треба да буде заснован на здравим, реалним и невјештачким

односима, односима који нијесу силом и неприродно створени и наметнути. Једним језиком често се служи више социјума – нација, или држава (нпр. енглески, шпански, немачки, португалски, арапски... службени су језици/сваки понаособ/ за велики број социјума); један социјум (нација или држава) може да има више језика (нпр. Швајцарска)“ (Стојановић, Бојовић, 2006: 24-27). Проистиче да се односи нације и језика не морају подударати.

Хрвати су 1967. године у *Декларацији о називу и њеној употреби хрватског језика* пласирали тврдњу да је „неотуђиво право сваког народа да свој језик назива властитим именом, без обзира ради ли се о филолошком феномену који у облику засебне језичне варијанте или чак у цијелости припада и неком другом народу“ (Декларација 1967: 164), на шта се сада позивају представници власти у Црној Гори. Бернард Грешел: „Ниједна декларација права УНО-а или УНЕСКО-а, ниједна регионална конвенција за заштиту људских права или права мањина (КСЗЕ-а или Вијећа Европе) не зна за такво право на самоодређивање имена језика“ (Gröschel, 2003: 164).

„Остаје, дакле, потпуно нејасно из какве се то "науке" конструише "црногорски" језик, јер је једини њен критериј пука бескритеријалност“, како закључује професор Драга Бојовић (Бојовић, 2005: 362).

Идеја о црногорском језику је без лингвистичког утемељења, у нескладу је с демократски израженом вољом грађана Црне Горе, па је јасно да је у Црној Гори изостала важна карика у друштвенополитичком дискурсу, језичка политика.

Господине председнице, даме и господе, поштовани грађани, поштоване колеге, господине министре,

Јуче и данас смо овдје чули добре дискусије њоводом овог закона. Нажалост, од господина министра, осим оних тридесетак секунди које ће, вјероватно, ући у Гинисову књижу рекорда, образлагања овог закона, нисмо чули ни једну ријеч у одбрану закона који је предложио овом парламентију. Овај закон има значај и сврху само у њојме што треба да дјелује као превенција њошних свих моћних њобуна њро-

свјетских радника у Црној Гори. Једна таква побуна се већ десила. То је побуна просвјетских радника у Никшићу, тачније професора српског језика и њихових колега, када су покушали да одбране оно што је Уставом предвиђено у овој држави, да одбране онај предмет за који су се школовали, студирали и који су годинама предавали својим ученицима, а који је још један министар, само једним пошезом њера, преименовао у нешто сасвим друго. Оно што је урадио овај министар остаће записано у свим анализима лингвистике, не само наше неће и међународне, а то је да је само једном одлуком преименовао један званичан, међународно признај језик, унијет у свим свјетским лингвистикама, у један пошитоно друго, нови и међународној лингвистици неизнај језик. То што је тиме прекршен и Устав никога не интересује.

(Дејан Вучићевић, посланик Народне скупштине)

У том смислу професор Драга Бојовић истиче: „Истина о језику, право на језик и језичка свијест старији су од свакојаким политиканским манипулација“ (Бојовић, 2012: 31).

На основу записника са скупштинских засједања, можемо примјетити да се посланици бившег режима често позивају на политички критеријум *право свакога народа да свој језик назове валјитим именом*. Наши и свјетски лингвисти су утврдили да то право не постоји нигдје на свијету.

Сљедећи политички критеријум на који се позивају посланици ДПС-а, ЛП-а и СДП-а је *право избора, право слободе људске воље*. Позивање на то да свако има право да језик назове именом како њему падне на памет, може само на Балкану. Општепознато је да питање језика није питање слободе људског изражавања или људских права и слобода. Да је тако, онда би завладала анархија и већина би могла да доноси одлуке какве им одговарају или шта им падне на памет.

Године 2007, родио се пројекат чији је циљ био да се Црној Гори наметне сасвим нови политички, културни, језички и духовни идентитет.

Да није ријеч о грађанском концепту потврђује бјелодано став 1 члана 13 овог нацрта који у верзији

ДПС-а, СДП-а и ЛП-а гласи: Службени језик у Црној Гори је црногорски језик, па онда испод њега чирлично и латинично писмо су равноправни, а тек у трећој алинеји, односно члану у службеној употреби су и српски, босански, албански и хрватски језик. Ово је еклатантан примјер злонамјерног насиља, ово је еклатантан примјер насиља над науком, насиља над историјом, традицијом, насиља над народном вољом и насиља над свим повељама, декларацијама и конвенцијама о правима људи у организацији УН. Експертски текст Устав Црне Горе сачињен је од стране Савјета за уставна питања под руководством Мијата Шуковића.

Ако постоји хрватски језик у Уставу Црне Горе, ако је предвиђено да он буде у службеној употреби, поставља се питање зашто није у службеној употреби ромски језик?

Посланик Демократске партије социјалиста, Ивица Калезић наводи два разлога за успостављање црногорског као службеног језика. Први разлог је да је Црна Гора добила суверену државу. А други разлог: „Неспорно је да постоји црногорска нација, основно право сваког појединца је национално одређење и сви грађани који се одређују као Црногорци имају право да свој језик називају именом своје нације.“

Режим се позивао и на „право“ да језик назову својим националним именом, иако је позната чињеница да се односи нације и језика не морају подударати и да се једним језиком служи више нација. Осим тога језик је чисто лингвистичка одредница. Па тако немамо ни највећи језик – амерички, већ се у Америци говори енглески језик. Такав је случај и у Аустралији, Канади, Швајцарској и многим другим међународно признатим државама. Тако ни Аустријанцима није пало на памет да измишљају неки нови језик, већ се служе језиком који је у лингвистици кодификован, а то је њемачки. Из тога проистиче да језик којим се служимо може бити независан с нашим изјашњавањем о идентитету.

Посланица Демократске партије социјалиста, Његосава Вујановић: „Име језика у службеној употреби сваке државе битно одређује државни, културни и исто-

ријски идентитет. Црногорски језик у службеној употреби заокружује државу Црну Гору.“

Очигледно да ни представници тадашње власти који су донијели такав Устав не могу да пронађу разлику између „службеног језика“ и „језика у службеној употреби.“

Творац експертског Устава, Мијат Шуковић утврдио је сљедеће: „Име језика у службеној употреби једна је од битних знаковности сваке државе којом се исказује државни, културни, историјски идентитет, било да се име утврђује уставом, било на други начин.“

Интересантно је, да не само представници тадашње власти, него чак и сами творац Устава не прави разлику између „службеног језика“ и „језика у службеној употреби“.

Такође, битно је истаћи да је у Уставу Црне Горе 2007. године уписано име за непостојећи језик као службени – црногорски, захваљујући гласовима Покрета за промјене, иначе опозиционе партије.

Посланик Покрета за промјене, Коча Павловић: „Именовање нашег службеног језика, као српски, односно црногорски, избјегла би се опасност од наметања имена језика.“

Значи ли то да ако је именовање језика политичко питање да држава не треба да уважи глас науке? Око неспорних чињеница не може бити компромиса. Чињеница да 63,9% грађана говори српским језиком довољан је разлог да наведемо као најзначајнију пописну већину, односно чињеницу.

Посланик Српске народне странке, Добрило Дедеић поставља логично питање: „Зашто народ који говори мањинским језиком, а у питању су Црногорци, 20% грађана се изјаснило да говори црногорским језиком, имају историјско право у ЦГ, а то нема народ или немају Срби чијим језиком говоре двије трећине грађана Републике ЦГ. Како то треба да се поштује референдумска одлука којом је отцијепљена Црна Гора од Србије, за коју је гласало 55,5% грађана Црне Горе, а не треба да се поштује много јача одлука од 63,42%?

Ријеч је о српском језику који није стварала Србија, те се према томе не може сматрати језиком стране државе у

Црној Гори, већ га је стварао српски народ и он је неотуђиво право српског народа и осталих народа у Црној Гори. Везивање црногорски језик једнако црногорски народ нема правну ни историјску потпору.

И пет година након проглашења независности Црне Горе, 2011. године ипак се близу половине становништва изјаснило да говори српским језиком. И даље очекујемо резултате пописа који је спроведен 2023. године, који се дуго одлагао и који се дуго обрађује. Сигурно, не случајно.

Као што смо већ навели, парламент је институција која доноси законе и одлуке који имају значајан утицај на друштво, па и на језик. На основу анализе записника са скупштинских засједања, закључујемо да се код већине црногорских посланика, прецизније код тадашњих представника власти, језик користи за истицање одређених идеологија, али и за промовисање политичких циљева.

Избор тзв. „црногорског“ за службени језик, промовише се идеологија која има негативан утицај на однос различитих група у друштву. Заправо, то је резултат националистичког гледања на језик. Анализирајући говоре посланика, могли смо видјети да су пресудни утицај имали уситњени екстраполитички и „национални“ параметри у одабиру службеног језика. Народ Црне Горе зна да је језик најтемељнија одредница људског бића и да без српског језика ми немамо ни прошлост, ни садашњост, ни будућност.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Божовић 2006: Ратко Божовић, *Насиље над језиком*, Никшић: Филозофски факултет.
2. Бојовић 2005: Драга Бојовић, *О вишеименом језичком бесмислу: четири (социо) лингвистичка (и)огледа о експериментима са именованом српској језика у Црној Гори*, Српски језик X/1-2, 359-369.
3. Бојовић 2008: Драга Бојовић, *Или стандард и норма српској језика у Црној Гори, или расуло језичкој система*, у: „Језичка ситуација у Црној Гори: норма и стандардизација“. Зборник радова са међународног научног скупа, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 285-294.

4. Бојовић 2012: Драга Бојовић, *Десџандардизација и дехуманизација српског језика у Црној Гори*, у: „Ideologie und Diskurs“. Зборник радова, Хамбург: Верлаг Др. Ковач, 26-40.
5. Grsöchel 2003: Bernhard Grsöchel, <<Postjugoslavische Amtssprachenregelungen - Soziolinguistische Argumente gegen die Einheitlichkeit des Serbokroatischen?>>, *Srpski jezik* 8/1-2, 149-164.
6. Декларација 1967: Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика, у: Slavko Vukomanović, *Jezik, društvo, nacija*, Београд: Jugoslovenska revija, 1987, 164-165.
7. Крцуновић 2023: Душан Крцуновић, *Полијтика раздора као парадијма владања*, у: „Оловна времена у Црној Гори (1990-2020). Узроци и последице“. Зборник радова, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 40-48.
8. Лаушевић 2023: Саво Лаушевић, *Полијтика и идентитет. Црнојорски случај симулирања демократске државе*, у: „Оловна времена у Црној Гори (1990-2020). Узроци и последице“. Зборник радова, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 48-62.
9. Laškova 1999: Lili Laškova, >> Medijните опити за sazdavane na bosnenski ezik<<, K. Grünberg/W. Potthoff (ur.), *Ars Philologica. Festschrift für Baldur Panzer zum 65. Geburtstag*, Frankfurt am Main, 89.
10. Матовић 2012: Веселин Матовић, *Ноћ гуњих маказа*, Београд: Штампар Макарије; Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одбор за просвјету и медије, Актив професора српског језика и књижевности, Подгорица: Октоих.
11. Матовић 2023: Веселин Матовић, *Црнојорска идентитетска зајонейка*, Бањалука: Центар за српске студије.
12. Пипер 2004: Предраг Пипер, *Матерњи је „ијрајска“ верзија српског*, (Разговор са П. Пипером водила Ж. Јањушевић), Никшић: Распеће језика српскога, 16. новембар.
13. Стојановић–Бојовић 2006: Јелица Стојановић, Драга Бојовић, *Српски језик између истине и обмане (социо) лингвистичка анализа станања у Црној Гори*, Београд: НК ЈАСЕН.
14. Стојановић 2016: Јелица Стојановић, *Пуш српског језика и писма*, Београд: Српска књижевна задруга.
15. Sundhaussen 2001: Holm Sundhaussen, <<Neue Untersuchungen zum destruktiven Potential von Sprache und zur Überlebensfähigkeit multilingualer Staaten>>, *Forum* 17,7.
16. Шијаковић 2004: Богољуб Шијаковић, *Матерњи је језик бајине*, Никшић: Распеће језика српскога, 16. новембар.

ИЗВОРИ:

Скениране стенографске биљешке са сједница Скупштине Црне Горе и то:

1. са треће сједнице другог редовног засједања у 2004. години Скупштине Републике Црне Горе, одржане 14,15,16,17,21,22,23,24,27 и 28. децембра 2004. године,
2. са треће сједнице првог редовног засједања у 2007. години Уставотворне скупштине Републике Црне Горе, одржане 26,27,28,29. и 30. марта и 2. априла 2007. године,
3. са шесте сједнице првог редовног засједања у 2007. години Уставотворне скупштине Републике Црне Горе, одржане 19. јуна, 4,5,10,11,12,17,18,19,23,24,25. и 27. јула 2007. године,
4. са треће сједнице другог редовног засједања у 2007. години Уставотворне скупштине Републике Црне Горе, одржане 16, 17, 18, 19 и 22. октобра 2007. године.

Предраг ЖИВКОВИЋ, Обрад САМАРЦИЋ
– Филозофски факултет, Никшић

ДНЕВНИК ЛИНГВИСТИЧКОГ ПРОГОНА

Обиљежавајући двадесетогодишњицу прогона српског језика као и жртву оних професора који су те, 2004, године, свједочили не само о једној идеолошкој уредби никад ослобођеног титоистичког друштва које је халапљиво тражило обрачун са увијек прогнаним српским идеалима, плејада професора која профилно није припадала само филолошкој групи предавача али својим хабитусом се груписала на страни очувања српске историје, то јест чувања Његоша, виспрено је учила, након радикалног увођења тог сумњивог еуфемизма „матерњег језика“, да се иза те одредбе крије једна већа химера, оличена у оном феномену који је проф. Веселин Матовић, уочио у креирању новог идентитета, односно, аргументовано одгонетнуто у „црногорској идентитетској загонетци“¹ а еминентни социолог, Слободан Антонић, именовано „колонијалним образовањем“². У овом огледу, нећемо говорити у контексту епитафног саопштавања јер борба именованих прегалаца која је посебно уочена, како смо и казали у легатима проф. Веселина Матовића и до данашњих дана траје и даје нам за право да питање пуноправности повратка српског језика у црногорским школама пратимо кроз различите феномене који су овлада-

¹ Веселин Матовић, *Црнојорска идентитетска загонетка*, Центар за српске студије, Бања Лука, 2023.

Види: Предраг Живковић и Обрад Самарцић, *Књижа В. Матовића „Црнојорска идентитетска загонетка“ – брeвијар о културној ајосијасији*, <https://stanjestvari.com/2023/04/15/knjiga-v-matovica-crnogorska-identitetska-zagonetka/> (приступљено, 15.04. 2023).

² Слободан Антонић, *Колонијално (анти)образовање / Српско школство под игом ајланџизма*, Catena Mundi, Београд, 2024.

ли овом двадесетогодишњом рутом црногорског образовања, јер су тиме идеолошки осмислили оспоравање српског етоса, намјеравајући да исти покоре у формама либералног подучавања³, која данас корачају у западним метрополама. Током протеклих двадесет година спровођен је трансхуманистички пројекат који је представљен у „матерњем језику“ јер се тиме и мијењао одраз српског друштва и конструисала једна посебна нација, иако су, заговорници црногорске нације још раније, у лику револуционарно ословљених⁴ и награђених жртвеника као и њихових западних претеча, убојеђивали црногорски живаљ на њихову антрополошку особеност и инклинирали на нужне анимозитете према наметљивој српској пошастима.⁵ Иако се, ови феномени не могу тако лако занемарити, овдје ћемо у кореспонденцији са ци-

³ Опширнија расправа о либералном образовању дата је у: Predrag Živković, *Janusovo lice liberalnog obrazovanja (Da li nam je potrebna liberalna reforma obrazovanja?)*, у Backović, S. (ur). *Uvodna izlaganja sa okruglih stolova održanih u organizaciji odbora za obrazovanje CANU*, CANU, Podgorica, Knj. (156/51), 2020, str. 59-75.

⁴ Интересантно је да данашњи поборници колонијалног, либерално дефинисаног образовања често позивају и паганистички славе револуционарне светковине Француске револуције. Више у: Обрад Самарџић и Предраг Живковић, *Историја лудила у доба постојећег социјализма*, у Јелена Газдић и Душан Крцуновић (уред.). *Оловна времена у Црној Гори (1990-2020): Узроци и последице, Одјељење за друштвене науке Матице српске – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица, 2023, стр. 224-237. И: Предраг Живковић, *Езоџеријски и иницијацијски аспекти стваралаштва Фјодора Михаиловича Досјојевског*, у Зборнику радова: „Ф.М. Достојевски као стваралац“, приредили Маројевић Никола и Алексић Слађана, Институт за српску културу – Никшић, 2023, стр. 91-106.*

⁵ О формама конструисања нација погледати у дјелима проф. Мила Ломпара и проф. Мише Ђурковића:

Мило Ломпар, *Дух самојорицања / Прилој кријици српске културне полијике / У сенци њуђинске власи*, Catena Mundi, Београд, 2021; Миша Ђурковић (уред.), *Конструисање синџиричких нација*, IES / Catena Mundi, Београд, 2024. И: Миша Ђурковић, *Разарање и оштор / Источна Европа кроз бриселској квир-комунизма*, IES / Catena Mundi, Београд, 2024; Миша Ђурковић, *Тамни коридори моћи / Пушеви савремене полијичке теорије*, IES / Catena Mundi, Београд, 2021; Миша Ђурковић, *Мрачни коридори моћи / Друји гео шамних коридора....* IES / Catena Mundi, Београд, 2021.

тираним ауторима, који су, чини нам се, најгласовитији када је у питање очување српског идентитета, говорити не у форми омажа законско гнусног чина који је спроведен над групом професора и мартира, који нису прихватили исповједаоницу идеолошким одредбама које су се, кроз укидање српског језика, устремиле на нарушавање културе сјећања на српски идентитет. Из горе објављених посланица, може се наговијестити да ћемо говорити о свим оним последицама које су произашле из поменуто насилног изгласавања и увођења матерњег језика који ће у својој хегемонији асимилувати остале могућне језичке варијације, укључујући и српски, као његову лингвистичку етиду. Увођењем црногорског језика као службеног језика у црногорским школама јасно је демонстриран „политички храм“ владајуће клике која је настојала, писали смо о томе у више наврата и кроз урбанистичко идеолошку колизију, да се омогући једна посебна култура сјећања⁶ и једна посебно обојена навика која ће обиљежити „оловна времена“ црногорског друштва.⁷

⁶ Todor Kuljić, *Kultura sećanja / Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoja štampa, Beograd, 2006.

⁷ У организацији Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори, 2021. године организована је научна манифестација „Оловна времена у Црној Гори“ са циљем указивања на сву ону проблематику која се дала запазити у свим сферама црногорске збиље. У зборничком огледу који су приредиле уважене колеге, проф. Јелена Газдић и проф. Душан Крцуновић, наводимо рукопис којим смо настојали да што пристојније прикажемо феномен постсоцијалистичке дисфункционалности, односно, „Историје лудила у добу постсоцијализма“. Више у: Обрад Самарцић и Предраг Живковић, *Историја лудила у доба постсоцијализма*. у Јелена Газдић и Душан Крцуновић (уред.). *Оловна времена у Црној Гори (1990-2020): Узроци и последице*, Одјељење за друштвене науке Матице српске – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица, 2023, стр. 224-237.

Обрад Samardžić i Predrag Živković, *Simbolička tekstura post-socijalističke transformacije urbanog prostora* (Podgorica – Zagreb), u Angelina Svirčić-Gotovac i Rade Šarović (ur.). *Tranzicijska preobrazba glavnih gradova Zagreba i Podgorice kao sustava naselja*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, str. 167-200.

Predrag Živković, *Ideological ornamentation of postmodern geography, The case of Zagreb and Podgorica, Annales, Series Historia et Sociologia*, 2018, 28 (2), pp. 399-414.

Оно што је социолошка наука уочила у истакнутој законској бразди, супституисањем српског језика, лингвистичко пропагандним механизмом службености и инаугурисаности црногорског језика, јесте логика мијењања цјелокупног пејзажа кроз који се препознавао наш српски етос. Када смо већ на подручју образовања, од деведесетих година XX вијека и тог погубног чина, то јест, погубног одвајања од наше етничке испостаси и окретања ка духу западњаштва и „бестидне љубави“⁸ са његовим вриједностима, на које је трезвено упозоравао отац Јустин Поповић, створена је „логика колонијалног образовања“⁹. Како је могуће да након упозорења таквог духовника какав је био отац Јустин Поповић, нађемо и интернализујемо западњачку матрицу због које и дан данас имамо видљиве последице које се одражавају на наш етос!? Зар је могуће, како Владимир Димитријевић појашњава да: „Апокалиптична свест западног читаоца све више налази смисла у Јустиновим критикама Запада и савремености, које су некада, у временима привидног мира и просперитета одбациване као конфесионална острашћеност или православни талибанизам. Као што ава Јустин као вешти духовник поставља дијагнозу кризе, коју сви осећамо, тако даје и терапију, а то је повратак Христу, у коју све више људи почиње да вјерује“¹⁰, а ми никако да завриједимо статус Јустинових наследника!? Како се вратити Христу и Јустину, за сада је само наративни кенотаф блудног друштва које и даље понизно храни своје идеолошке заблуде. Бјежећи од „средњовјековне утамничености“, наратива којим се служио идеолошки табор владајуће клике, а којим је стигматизован српски етос, кроз обресе лингвистичког насиља о којем је опширно у својим легатима говорио и писао проф. Веселин Матовић као један из групе оних прогнанника и жртвеника, чији дневник и данас свједочи, исцртава и валоризује одговоре наше друштвене ствар-

⁸ Мило Ломпар, *Црњански и Мефистофел / О скривеној фигури Романа о Лондону*, Vulkan izdavaštvo, Београд, 2022, стр. 140.

⁹ Слободан Антонић, *Колонијално (антхи)образовање / Српско школство под игом аилантизма*, Catena Mundi, Београд, 2024.

¹⁰ Владимир Димитријевић, *Свети Јустин Ђелићки поново међу Србима, Печай*, 2024, стр. 33.

ности, која још није успјела да одговори на загонетна питања о свом исходишту, могла се пратити историја борбе у Црној Гори која је кулминирала изгласавањем *Закона о слободи вјероисповјесџи*, којим се намјеравао одузети наш духовни метох, који је вјековима свједочио о лицима, наравама, патњама и надањима нашег народа.¹¹ Ти манастири и храмови подучавали су и подучавају много више од фаворизовано либералне славе која је почела детаљно да се примјењује и у нашем друштву. Стога прогон никшићких професора који нису поклекли новоформираном идеолошко лингвистичком насиљу¹², како су и словиле колумне наших уважених колумниста али надасве професора, антиципирале су форсирани лов на вјештице који се односио на српски живаљ, то јест, на све оне који би у култури памћења архивирали од тада прогнани културни код оличен у српском језику и српској баштини.

Како смо и казали, прогон српских професора који је еуфемистички представљен у хировитом жигосању тадашњег режима да крене са темељнијим отклањањем сјећања на трагове културног и националног идентитета, није био особена појава која се манифестовала само у црногорском друштву. Упоредо су западњачке реформе почеле да се обрачунавају и са оним прегаоцима који су у Србији настојали да очувају, као и њихове колеге и братија из Црне Горе, културу сјећања и памћења против насилног увођења и десконструисања свега што би подсјећало на српски етос. Сваки покушај сабирања и отпора, окарактерисао би се као ендемични шовинизам којег дојучерашња „социјалистичка клика“, ти првоборци, који су егалитаиразам супституисали протестантско капиталистичким грабежом, никако није могла да инволвира под сводовима неолибералне идеологије која је рачунала на могућну клоност њиховог пребјега.¹³

¹¹ Веселин Матовић, *Црногорска идентитетска зајонетика*, Центар за српске студије, Бања Лука, 2023.

¹² Предраг Живковић, *Језик њоковања*, Слово, година XVI, број 55-56, јун, стр. 88-100.

¹³ Обрад Самарџић и Предраг Живковић, *Историја лудила у доба њосиосоцијализма*, у Јелена Газдић и Душан Крцуновић (уред.). *Оловна времена у Црној Гори (1990-2020): Узроци и последице*,

Дневници конструисања нације¹⁴ прво су се усмјерили на српски језик и на све оне интелектуалце који су били спремни жртвовати оно што је другој идеолошко супротстављеној страни недостајало – свој овоземаљски капитал зарад духовне славе, јасно је говорио блаженопочивши Митрополит Амфилохије.¹⁵ Свједочења проф. Веселина Матовића кроз његове легате, који ће остати упамћени као „историјски архиви сјећања и памћења“, који су у равни оног прогона који је задесио српски живаљ током Другог свјетског рата али и током западњачки пацификованог насиља оличеног у „Олуји“, јер прогон из 2004. године, имао је за циљ да коначно сустигне преживјела сјећања које је чувао српски језика а са њим још опстајао наш културни идентитет. У настојању да од прогнаника створе номаде и изазову осјећаје покајања и страха због језичке, класне и етосне стигме, режим их је по Божијем промислу непланирано послао у оне кутке који су и најгласовитији. Поједини су постали угледни свештеници а други гласовити ретори који су још храбрије говорили и антиципирани оне „законске стеге“ које ће ступити на снагу изгласавањем *Закона о слободи вјероисповјести* и довести до „легија духовног отпора“. Језик и СПЦ, постали су антагонисти не само поститоистичкој клици већ и оним заговорницима који су настојали да кроз реформско насиље уведу постмодерно оријентисани кадар који је спреман да спроводи постхуманистичко насиље.

То суптилније и болније описује проф. Слободан Антонић, чији рукописи и говоре о колонијалном образовању у Србији које се може упоредо пратити са колонијалном управом која је владала а и данас влада балканским

Одјељење за друштвене науке Матице српске – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица, 2023, стр. 224-237.

¹⁴ Миша Ђурковић (уред.), *Конструисање синтетијских нација*, IES/Catena Mundi, Београд, 2024.

И: Миша Ђурковић, *Разарање и ошпор / Источна Европа проиш из бриселској квир-комунизма*, IES/Catena Mundi, Београд, 2023.

¹⁵ Предраг Живковић, *Како остварити иницијацију ирејород бића? (Меџафизички омаж Пејтру II Пејровићу Њејошу и Фјодору Н. Досјојевском)*, Слово, година XVII, број 60, стр. 119-130.

државама.¹⁶ Оно што исказује запис проф. Антонића, подједнако упућује и на жртву никшићких професора који су кроз одбрану српског језика говорили и о стању друштвених и хуманистичких наука које се данас налазе под терором и прогоном природних наука које у њима не виде ништа друго до одбачену скрупулозност која више није потребна напредном капиталистичком свијету.¹⁷ То уједно указује на класну заступљеност нашег образовања, указаће проф. Антонић, као и на диференцијације које су настале током друштвене трансформације.¹⁸ Једна од погубних и надасве инсуфицијентних потеза транснационалних структура било је и подстицајно смањење, према препорукама Свјетске банке, одјељења у Србији како би се, наводно одржао висок квалитет образовања, што је компатибилно са хипотезама „колонијалних супервизора“ и из перспективе „ефикасности алокације ресурса“.¹⁹ На укидање суверенитета образовања, посебно када је ријеч о високом образовању, одиграла је, према ријечима проф. Антонића, и *Болоњска декларација* која је према његовим запажаљима, позиваним и балансираним Лисмановим увидима, имала раздорне ефекте на суверенитет Београдског универзитета, јер: „У самом средишту такве концепције налази се замисао да реформисани универзитет не треба више да ствара слој националне интелигенције – као једног од главних покретача и делатника модернизације, већ слој атомизованих стручњака чија је главна функција опслуживање транснационалног економског и политичког система.“²⁰ Поред феномена постмодерне политике родова која је кроз различите формативе захватила универзитетске центре у Србији, зашто не

¹⁶ Слободан Антонић, *Колонијално (анти)образовање / Српско школство њод ијом антиланџизма*, Catena Mundi, Београд, 2024.

¹⁷ Patrik Denin, *Zašto liberalizam ne propada?*, Albatros Plus, Београд, 2019.

¹⁸ Више у: Слободан Антонић, *Колонијално (анти)образовање / Српско школство њод ијом антиланџизма*, Catena Mundi, Београд, 2024, стр. 9-14.

¹⁹ Слободан Антонић, *Колонијално (анти)образовање / Српско школство њод ијом антиланџизма*, цитирани извод, стр. 15-18.

²⁰ Слободан Антонић, *Колонијално (анти)образовање / Српско школство њод ијом антиланџизма*, цитирани извод, стр. 23-24.

рећи у Црној Гори, проф. Антонић указује на једну препознатљиву опаску која се тицала и „наших просвјетних радника“ а ријеч је о наводном ширењу проказаног осјећаја националности који је заправо и једини браник транснационалним структурама моћи.²¹ Управо је и отпор никшићких професора значио отпор не само тадашњем аутократском режиму већ отпор много снажнијим и лукавијим центрима који одлучују о нашој будућности. Због тога „њиховом жртвеном поносу“ или како би Слободан Владушић проговорио кроз свој истоимени роман, њиховом *великом јуришу*²², треба одати признање што је указано не само на поменто колонијално ропство о којем пише проф. Антонић, већ на отпор издаји националног духа. И на крају, овај запис завршавамо ријечима које су проф. Матовићу дате као српском књижевном јеванђелисти током његовог ходочашћа у Свету земљу:

„Док одлазимо према Тел Авиву, за нама се спушта ноћ над Галилејом, као завјеса на позорници. За неке између нас, та ће се завјеса кад-тад поново подићи. За мене – тешко је вјеровати. Али хоће, надам се, за моју дјецу и унучад. Због тога ово и забиљежих. А мени се, хвала Господу и митрополиту Јоаникију, дало доста. Ето, - више него Мојсију. Њему не би дозвољено ни да уђе у њу, а ја обиђох скоро сву Земљу обећану.“²³ Како и записа, кроз дјела проф. Веселина Матовића осјетисмо бол једног отуђеног времена и уједно невиност никшићких професора „обиђе“ и настани се међу зидине Јерусалима.

²¹ Детаљније у: Слободан Антонић, *Колонијално (анџи)образовање / Српско школство под иџом аџланџизма*, цитирани извод, стр. 67-69.

²² Слободан Владушић, *Велики јуриш / Роман о људима који су се враџили из заборава*, Laguna, Београд, Артпринт, Нови Сад, 2022.

²³ Веселин Матовић, *Видјех Јеруслаим и видјех све*, Митрополија црногорско-приморска, Цетиње, 2023, стр. 96.

Позвана литература:

1. Denin Patrik, *Zašto liberalizam ne propada?*, Albatros Plus, Beograd, 2019.
2. Kuljić Todor, *Kultura sećanja / Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoja štampa, Beograd, 2006.
3. Samardžić Obrad i Predrag Živković, *Simbolička tekstura post-socijalističke transformacije urbanog prostora* (Podgorica – Zagreb), u Angelina Svirčić-Gotovac i Rade Šarović (ur.). *Tranzicijska preobrazba glavnih gradova Zagreba i Podgorice kao sustava naselja*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, str. 167-200.
4. Živković Predrag, *Ideological ornamentation of postmodern geography. The case of Zagreb and Podgorica*, *Annales, Series Historia et Sociologia*, 2018, 28 (2), pp. 399-414.
5. Živković Predrag, *Janusovo lice liberalnog obrazovanja (Da li nam je potrebna liberalna reforma obrazovanja?)*. U: Backović, S. (ur). *Uvodna izlaganja sa okruglih stolova održanih u organizaciji odbora za obrazovanje CANU, CANU, Podgorica, Knj. (156/51)*, 2020, str. 59-75.
6. Антонић Слободан, *Колонијално (анти)образовање / Српско школство под знаком англанизма*, Catena Mundi, Београд, 2024.
7. Владушић Слободан, *Велики јуриш / Роман о људима који су се враћили из заборава*, Laguna, Београд, Артпринт, Нови Сад, 2022.
8. Димитријевић Владимир, *Свети Јусџин Пелијски и ново међу Србима*, Печат, 2024, стр. 33.
9. Ђурковић Миша (уред.), *Конструисање синтетичких нација*, IES / Catena Mundi, Београд, 2024
10. Ђурковић Миша, *Мрачни коридори моћи / Други гео шамних коридора...* IES / Catena Mundi, Београд, 2021.
11. Ђурковић Миша, *Разарање и ошпор / Источна Европа преко бриселског квир-комунизма*, IES / Catena Mundi, Београд, 2024;
12. Ђурковић Миша, *Тамни коридори моћи / Пуџеви савремене политичке теорије*, Catena Mundi / IES, Београд, 2021;
13. Живковић Предраг и Обрад Самарџић, *Књига В. Мајковића „Црнојорска идентитетска зајонетка“ – брeвијар о културној асијасији*, <https://stanjestvari.com/2023/04/15/knjiga-v-matovica-crnogorska-identitetska-zagonetka/> (приступљено, 15.04. 2023).
14. Живковић Предраг, *Језик поковања*, Слово, година XVI, број 55-56, јун, стр. 88-100.
15. Живковић Предраг, *Езојеријски и иницијацијски аспекти стваралаштва Фјодора Михаиловича Достоевског*, у Зборнику радова: „Ф.М. Достоевски као стваралац“, приредили Маројевић Никола и Алексић Слађана, Институт за српску културу – Никшић, 2023, стр. 91-106.

16. Живковић Предраг, *Како остварити иницијацију прејороб бића? (Метафизички омаж Пејру II Пејровићу Њејошу и Фјодору Н. Досјојевском)*, Слово, година XVII, број 60, стр. 119-130.
17. Ломпар Мило, *Дух самојорицања / Прилој кријици српске културне полијике / У сенци јуђинске власи*, Catena Mundi, Београд, 2021.
18. Ломпар Мило, *Црњански и Мефистофел / О скривеној фијури Романа о Лондону*, Vulkan izdavaštvo, Beograd, 2022.
19. Матовић Веселин, *Видјех Јеруалаим и видјех све*, Митрополија црногорско-приморска, Цетиње, 2023.
20. Матовић Веселин, *Црнојорска идентитетска зајонейка*, Центар за српске студије, Бања Лука, 2023.
21. Самарцић Обрад и Предраг Живковић, *Историја лудила у доба посоцијализма*, у Јелена Газдић и Душан Крцуновић (уред.). *Оловна времена у Црној Гори (1990-2020): Узроци и последице*, Одјелење за друштвене науке Матице српске – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица, 2023, стр. 224-237.

Иванка АНТОВИЋ

„И“ СРПСКИ ЈЕЗИК – 20 ГОДИНА ПОСЛЕ

И би попис становништва у Црној Гори 2023. године. Одмах након саопштавања његових коначних резултата (15. октобра 2024), услиједиле су изјаве појединих актера на тзв. политичкој сцени. „Жртва“ је, поново, српски језик.

Да напоменемо, данас власт у Црној Гори, уз Бошњачку странку и албанске партије, чине: Демократска Црна Гора (ДЦГ), представници некадашњег Демократског фронта, тј. коалиције „За будућност Црне Горе“ (ЗБЦГ), те Покрет Европа сад, тј. ПЕС, кога, из неког разлога, убрајају у тзв. „30-августовску већину“ (мисли се на партије/странке које су тада „побиједиле“), иако та странка није учествовала на изборима 30. августа 2020. Наиме, познато је да су ПЕС основали појединци који су добили извршну власт 2020, а прије тога су били непознати – макар у смислу тзв. опозиционог дјеловања.

Тема, свакако, не може више бити Демократска партија социјалиста (ДПС) са сателитима, јер она, као партија, посљедње четири године није власт и не *доноси одлуке*. О њима смо претходно довољно говорили и писали. Тема може и мора бити то што су они, који су власт преузели након 30. августа 2020. године – преузели све њихове матрице и обрасце, идеологију и политику – и унутрашњу и спољну (коју зову „вањском“, што она, њихова политика, у суштини и јесте). Преузели су и однос према српском језику. Ако је у неким другим областима и било неког помака и незнатних промјена, у односу према језику српском ништа се није промијенило.

У свјетлу горе споменутих изјава, треба истаћи неколико чињеница. Према подацима који се могу наћи на интернет страници Монстата, тј. Управе за статистику, тренутно, од укупно 623 633 становника у Црној Гори – за

43,18% матерњи језик је српски, а за 34,52% матерњи језик је црногорски (Срба је 32,93%, а Црногораца 41,12%). Године 2011: 42,9% – српски језик, 37% – црногорски језик (око 27,9% Срба, око 45% Црногораца), а 2003: око 63,5% – српски језик, 22% – црногорски језик (око 32% Срба, око 43,2% Црногораца). Те године (2003) у Никшићу, на примјер, српски језик је био матерњи за 72% (данас је то око 49,5%), а црногорски за око 24% становника (данас је то око 43%).

Наведени подаци говоре да је проценат говорника српског језика исти као 2011. године, а проценат Срба исти као 2003.

Од представника ЗБЦГ може се чути да они сада траже да се „службеном црногорском“ просто (при)дода „и српски језик“. Непознато је због чега се они баве очувањем службеног статуса „црногорског језика“, осим ако тиме не показују свој „грађански“, „евроатлантски“ и слични пут, и на њему „курс“. Логично би било да њих (тим прије што кажу да су „представници српског народа“) првенствено интересује статус српског језика, а не „и“ српског језика.

Слиједи неколико занимљивих изјава које су се могле видјети у медијима 16. и 17. октобра текуће године.

Из *Нове српске демократије* (НСД) рекоше: „свакако да Срби требају имати српски језик као службени језик у Црној Гори раме уз раме са црногорским“. Они, дакле, за Србе траже службени српски и црногорски језик („раме уз раме“). Нејасно је шта предлажу, као варијанту, за оних око 10% разлике у броју Срба и говорника српског језика.

Из *Уједињене Црне Горе* рекоше: „готово да је чудесна сагласност огромне већине говорника српског језика да и црногорски остане службени“; итд.

Зашто они уопште утврђују и потврђују статус „црногорског језика као службеног“, откуд они знају шта мисли „огромна већина говорника српског језика“ (кад ту заједницу нико ништа није питао – ни прије, ни сада), остаје нејасно. Није познато да су штогод питали грађане, тј. расписали какав референдум – ни ДПС, а ни „врли, нови свијет“ властодржаца. Иако нијесу питали, они знају. Свака власт,

наравно, најбоље зна шта је „за добро народа“. То је аксиом, те стога не сматрају да било шта треба доказивати.

Неки политичари кажу да српски језик треба „нормирати“ (!?), а ко зна – можда предложи и неку нову „стандардизацију“, а неки, као лидер ДЦГ, кажу да је учињена неправда 2007: „када српски језик није третиран једнако као црногорски језик“.

И тако даље и томе слично.

Све то, и врло слично, уз ријетке изузетке међу тзв. политичарима, обавезно прате појашњења да је то исти језик („српски и црногорски“), те да се не спори било коме право да га „зове“ како му је драго (и како му се више свиђа).

Њима је то, дакле, „једнако“, или је (евентуално) „и“. Сасвим у складу да називом наставног предмета који су својевремено договорили (црн-српски...).

У наставку оглашавања наведених партија поводом „службених језика“ треба очекивати „образложења“ типа – то је реалност, то су факти. Да ли су они толико незнавени да не знају како нешто постаје „реалност“, да ли уопште поимају да они (а не ДПС) учинише неке ствари дефинитивним (трајним), да ли су свјесни сопствене одговорности пред будућим генерацијама и оним што ће те генерације дочекати као „реалност“ и факат, не треба ни питати.

Они који су се забринули да ће „врли, нови свијет“ властодржаца уопште суштински покренути питање тзв. службеног језика (и да ће њихов „црногорски језик“ ичим, па макар и придодавањем, бити угрожен) – највјероватније немају разлога да брину. „Врли, нови свијет“ властодржаца много штошта само спомене, а на томе ништа не ради. Сад су се, могуће је, досјетили да то спомену просто зато што помишљају да међу садашњим њиховим гласачима можда има још неког коме је стало до српског језика. Нагласиће да „не може тако брзо“, и биће нестрпљиви само кад је у питању лични и партијски интерес. Као аргумент ће додати – „мјера могућег“, те да на томе треба радити у наредном периоду (омиљена уопштена флоскула којом оправдавају сопствено нечињење), а нагласиће и да ће они „другим средствима“ до циља. И то ће говорити тако... као да су сви

који их слушају (или читају то што изјављују) глупи и необразовани, а уз то и слијепи и не виде шта они раде, док остварују лични и (уско)страначки интерес.

Да ли спорим „право“ наведеним партијама/странкама да сада мисле да је „црногорски језик“ у свему неспоран и неупитан? Да ли спорим „право“ да на позицијама власти раде све оно што су критиковали код претходног режима, и против чега су се наводно „борили“ док су били опозиција? Да ли спорим њихово „право“ да зарад власти прихвате, и не само прихвате него и здушно пропагирају, комплетно наслеђе ДПС-а?

Не спорим. И недавни избори у Подгорици показали су да за све што раде имају респектабилни проценат подршке гласача. Да ли је то резултат фамозног „један запослени – четири гласа“, или су баш у свему (дијелом наведеном и у овом тексту) са њима сагласни њихови садашњи гласачи, друго је питање. Могуће је да међу 15% бирача који (у односу на раније изборне процесе) никоме нијесу дали подршку, има оних који су у потпуности схватили шта се то у Црној Гори дешава.

Међутим, спорим им право да вријеђају – здрав разум и елементарна знања. Спорим им право да вријеђају нас што смо прије 20 година остали без посла говорећи, између осталог, да име језика не одређује само политика (јер постоји и лингвистика и историја језика), и надасве – спорим им право да вријеђају српски језик. Спорим им право да вријеђају истину и правду.

Притом, треба подсјетити представнике власти да су се они (у облицима који су тада постојали) придружили нашим тадашњим протестима због протјеривања српског језика, иако су за ових 20 година успјели да „еволуирају“ у садашње облике.

Српски језик њих, у суштини, и не интересује. Да их уопште интересује, то питање би покренули још 2020. године, кад су постали учесници власти. И тада су имали податке – и са претходних пописа, а требало би да су имали и знања шта српски језик јесте.

Јер, исти је проценат говорника српског језика и 2023. и 2011. Зашто га (тек) сад спомињу? Рекли смо – само

да спомену, да не би било – нијесу га ни споменули. И да је говорника српског језика сада било изнад 50%, они би га само... споменули. Видјели смо колико је говорника српског језика било 2003, а 2004. је кренуо његов прогон. Тако је то кад се реализују стратегије, или – *aīenge*, како воле рећи актуелни, истакнути властодршци. Проценти ту не играју никакву улогу, и немају никакав значај. Доминирају тзв. „политичка коректност“ и политичка воља оличена у броју посланика у Скупштини Црне Горе који ће за нешто „гласати“.

Како је кренуо прогон српског језика из Црне Горе? Да ли на то уопште подсећати? Прошло је 20 година, а у оквиру тога и четири године у којима Црном Гором владају „врле, нове“ власти.

„Кренуло“ је са законима о образовању, па је тек онда „дошао“ Устав... За законе из области образовања потребна је проста већина у Скупштини, а свјedoци смо да су те законе од 2020. лако мијењали (кад су, на примјер, „постављали“ директоре школа). „Уцјењивачки капацитети“ (у смислу подршке извршној власти или учешћа у њој) коришћени су за кадрирања по „дубини“, ширини и висини. Напросто, нијесу се досјетили да нађу неко мјесто „и“ српском језику... У „новој и ослобођеној“ Црној Гори (како говоре), а у ствари пројектованом и сад већ готово оствареном Montenegro.

Присјетимо се још мало онога шта смо, у дијелу језика, имали непосредно након „ослобођења“ од власти ДПС-а, а шта смо деценијама чекали уз наду „једном кад падне ДПС“... Прво се славио „повратак ћирилице“, а то је изгледало тако што се на сајтовима појединих државних органа могло ући на саопштења написана на ћирилици ако код назнаке за језик притиснете „ЦГ“ (у новије вријеме су то понегдје промијенили и ставили заставу Црне Горе и ознаке „lat“ и „ћир“; а на интернет страници актуелне Владе могућности су: „CG“, „ЦГ“ и „EN“).

Затим се пуне двије године од стране власти бранио „одсјек за црногорски језик“ на Универзитету Црне Горе, од наводних напада од стране „факултета за црногорски језик“ са Цетиња. Успјешно су замијенили тезе и наметнули широј

јавности да је „угрожен црногорски“, а не српски језик... А у ствари се радило о надгорњавању двије „струје“ (г. Чиргић – гђа Глушица) са различитим виђењима (ново)твореног „црногорског језика“, од којих је прва ту „нешто радила“ (и додала нека слова), а ова друга је, може се рећи, просто преузела српски језик и дала му другачије име. И нова власт им то даје „за право“.

Те пошто су тако одбранили „црногорски језик“ од силних напада „другог црногорског језика“, нове власти су још више почеле да инсистирају на „црногорском језику“. Па су онда разни органи (министарства, Универзитет Црне Горе итд.) тражили од других органа да документа, формуларе и слично – шаљу (искључиво) на „црногорском језику“, што знају сви који су у неком министарству радили колико год времена. У том смислу, и аутор овог текста који је у једном министарству 2021. године радио четири и по мјесеца. Утисак је био да српски језик „у службеној употреби“ има још мање значаја, у свеукупном доказивању нових власти да се ни у томе, и ни у чему другом, ништа неће промијенити.

У међувремену, и језик је постао родно (пре)осјетљив па, у свјетлу честих избора, имамо „носителку и носиоце“ изборних листи (ако је носителка, зашто нијесу „носиоци“?), па гледатељке и гледаоце (онда – гледатеље), руководитељке и (онда) руководитеље, итд. Доктори наука женског пола посташе „докторице наука“, имамо деканице/деканке/деканесе – по избору; а пошто власт све у ствари ради „за добро народа“, за очекивати је и да ћемо добити (или већ имамо?) „народе и народкиње“ – при чему се ово друго односи на дио народа женског пола.

Ипак, не може се рећи да нову власт не интересује образовање... Најавили су још једну његову реформу. Шведско-сингапурски модел – кажу ПЕС и ДЦГ, а ови из НСД-а (судећи по ономе шта саопштавају након састанака са амбасадорима) – додали би ту и мало британског. Модела, наравно. И ту су нас матирали... Иако ми је познато како изгледа систем образовања у Шведској и у В. Британији, мало шта знам о сингапурском (моделу), што ме дисквалификује као критичара реформе коју намјеравају да спрове-

ду. Остаје нам да чекамо и видимо шта су смислили и замислили.

С друге стране, нема разлога да чекамо с питањима шта су намјерили да ураде са српским језиком, 20 година после. Његов статус је данас исти као и у доба ДПС-а. За непромјенљивост и тврдо слијеђење идеологије и политике ДПС-а, у свим сегментима, одговорни су они који су 2020. „довели“ групу особа која је преузела власт, а затим и други наведени чиниоци актуелне власти.

Много питања би народ требало да постави властодршцима, посебно онима који су некад били опозиција. Између осталог, требало би да их пита: који су то „српски“ интереси – да ли само запошљавање и „распоређивање“, или има и нешто мимо тога? Лидер ДЦГ, данас *заклећу* НАТО промотер, могао би да дефинише шта значи „балкански примитивизам и пребројавање“ (с обзиром на недавну изјаву у контексту споменутог пописа: „да изађемо заједно из канци балканског примитивизма и пребројавања“), а не би било лоше и да представници ЗБЦГ објасне шта конкретно значи „грађанско“, и које су то данас „европске“ и „западне“ вриједности за које се залажу (како кажу), те да ли „помирење“ значи да ми сада треба да прихватимо све што је успоставио ДПС (такорећи – с тим се „помиримо“); итд.

Само да не причају о „слободи“, и да не замјењују тезе (о ослобађању слободе, и ослобађању људи). Слобода не подразумијева да се зажмури, занијемим, оглуви и оглупне... на оно што они раде. А слободних људи у Црној Гори је увијек било, и они су иступали – не из интереса (партијског или другог), него из других разлога које, могуће је, актуелни властодршци и не разумију. Не би било лоше да наши „врли, нови“ властодршци макар покушају да не занемарују чињеницу да у народу у Црној Гори има људи који одавно знају – и шта је Европа, и шта је ЕУ, и шта је исток и шта је запад, и шта је било некад, а шта је сада. Уз то, господа из власти, представници српског и других народа (и „народкиња“), требало би да знају да није „и српски језик“, него је прво и неспорно – СРПСКИ језик.

Најзад, након 20 година од почетка „разрачунавања“ са српским језиком, а на основу третмана који он има „и“

код актуелне власти, могло би се закључити да, умјесто да се од Montenegro вратимо Црној Гори, Montenegro је „усисао“ Црну Гору. Није се то десило у доба ДПС-а (јер је тада постојало нешто што се може назвати отпором), него коначно и дефинитивно – у периоду откад се те партије наводно „ослободисмо“.

Као доктору (а не докторици) биолошких наука, познато ми је да међу организмима имамо „вриједнице“ и „штеточине“, као и да је ланац исхране препун предатора. Познато ми је да, као и 2004, и данас мало шта зависи од појединца или групе појединаца. Познато је и колико су моћни нападачи на српски језик. Знајући да се он, као и свака истина, најбоље сам брани, те да се без ичије помоћи он брани чињеницом да ЈЕСТЕ језик, на крају могу само да додам да су српском језику и у данашњој Црној Гори потребни „непоколебљива вјерност и срце“. Не без разлога, користим ријечи Св. Петра Цетињског из једног писма од 8. јануара 1826, у којем он баш тим ријечима („сњ непоколебимоу вѣрностию и сердцемъ“) описује свој однос према Русији, и однос Његове Црне Горе према Русији.

Др Иванка Анђковић

У Никшићу, 20. октобра 2024, на 20-ту годишњицу
уручења отказа од стране Гимназије у Никшићу.

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Срето З. ТАНАСИЋ:

*Из синтаксе сложене реченице у књижевном
дјелу Стефана Мишића Љубише*

Радмило МАРОЈЕВИЋ:

*Њешићев десетерац –
фрагмент: тумачења Владимира Ђоровића*

Јелица СТОЈАНОВИЋ:

*Употреба лексичких јединица Косово,
Црна Гора и Србија у Лажном цару Шћепану
Малом – лингвокултуролошки аспекти*

Драга И. БОЈОВИЋ:

Фразеологија „Примјера чојства и јунаштва”

Срето З. ТАНАСИЋ, Институт за српски језик САНУ - Београд

ИЗ СИНТАКСЕ СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ У КЊИЖЕВНОМ ДЈЕЛУ СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ

*Нисмо ми од јуче.
Ни наша борба за своје ја није од јуче.*

Повод је значајан: двадесет година од протеста никшићких средњошколских професора против преименовања наставног предмета Српски језик и књижевност; двадесет година од почетка ко зна по који пут српске борбе за српски језик, овај пут у Црној Гори. Није то подсећање на нешто весело, али јесте на часно дјело српских професора. Повод је ово и да се подсетимо да су и наши старији опстајали и опстали у оваквим борбама и очували нам наш српски језик и на њему створен српски национални – културни и језички идентитет. Један на кога овом приликом желим да подсетим јесте и Стефан Митров Љубиша – борац за равноправност српског народа и вјере и за увођење српског језика у јавни живот у Боки и Приморју. И да се не навршава два вијека од његова рођења (1824¹), он заслужује да га се често присјетимо и укажемо на његове заслуге у овој нашој непрестаној борби; то ће нам давати и снаге да ни ми не посустанемо. Као „први грађански интелектуалац међу Паштровићима“ – како ни у Будви ни цијелом Приморју тада није било српске школе, Љубиша је прва знања стицао на италијанском, али је у једном тренутку заволио и изучио српски² и потом се борио за њега. Од 1860. године, када је

¹ Има и података који говоре да је рођен 1822.

² О својој спознаји српског језика он сам каже: „Док се нисам оженио, много сам се мало осврћао на народну књигу. Глава пуна италијанскијех и францускијех писама, није никако могла приљубити своју влаштиту књигу. Пошто се ожених (са Софијом,

ушао у политички живот и заузимао важне политичке функције од Далматинског сабора до Беча, Љубиша се залагао за српски народ, српски језик и православље, за бокелске Србе, али Србе и у цијелој Далмацији³, а пред сами крај живота 1878. удаљен је из саборских клупа под притиском клерикалних кругова у Народној странци. Њему је било јасно и зашто: „Ја знам да ви мене не трпите, јер сам Србин православне вјере”.

У наставку рада задржаћу се на једном синтаксичком питању: изражавању одређеног типа временског значења у временској реченици са одређеним везницима у језику књижевних дјела Стефана Митрова Љубише. Посриједи су реченице са значењем постериорности у којима се постериорна радња/ситуација⁴ не исказује уз истицање да између ње и управне радње/ситуације нема размака, то јест, не истиче се да се оне додирују. За указивање на такву непосредност служе везничка средства *чим, док = чим, ѿшаман (шшо), шек (шшо)*... Дакле, у питању су реченице гдје се не подвлачи да се временском клаузом исказује радња која се временски не наслања непосредно на радњу из управне клаузе. Томе служе везници *кад*, што је једно од његових значења, и *ѿошшо*, што је једино његово временско значење. Другим ријечима, везник *ѿошшо* на временском плану једино то значење и исказује, а везник *кад* има и других функција. Да о томе говорим, учинило ми се занимљивим

кћери Јока Петрисавова Ћеловића Ришњанина) чести женини преко-ри нагнају ме да завириш и у нашој књизи. Оплијени ме и зачари богаство и изворна мудрост народнијех умотворина. Изучим матерњи језик, омили ми се и уљубим оно што сам прије мал не презирао.” (Портал Мала библиотека).

3 О свему што је Љубиша успио да избори за Србе током свога политичког дјеловања, да допринесе јачању националне свијести, а то није мало, овдје није мјесто да се говори. Ипак, не могу да не наведем једну реченицу из дописа которске општине од 14. јула 1872, Окружном начелству, која упечатљиво говори о тој пробуђеној националној свијести: „Ми и наше земље једанкрат смо крштени били, а новог крштења нити питамо, нити примамо, ми и земље наше примили смо крштење од праједова наших у србском језику“.

4 Било да се исказује вршење, било невршење радње.

будући да везник *иошио* у Љубишином дјелу има нешто другачију употребу од употребе у савременом српском књижевном језику. Наиме, познато је да се тај везник јавља у зависним узрочним и временским реченицама, што све наше граматике говоре. Да поменемо овдје велику Стевановићеву граматику (1991), средњошколску Живојина Станојчића 2005) и Љубомира Поповића и најновију граматику Предрага Пипера и Ивана Клајна (2014)⁵.

Један од еквивалентних овим везницима у најновије вријеме је и сложени везник *након ишио*. Он код српских писаца 19. и 20. вијека није коришћен, а мислило се да је он кроатизам. Да везника *након ишио* нема код српских писаца 19. и 20. вијека, утврдила је Ивана Антонић у својој монографији о временској реченици (Antonić 2001:134), Неки други истраживачи, као и ја у једном раду. Стефан Митров Љубиша такође не употребљава тај везник.

На почетку само у виду напомене да кажем да је и за предлог *након*, са значењем еквивалентним значењу везника *након ишио*, било мишљења да не припада српском језику, иако га имамо и код Вука Ст. Карацића, а јавља се и код многих српских писаца 19. и 20. вијека. Он се сусреће, у форми *наком* и *након*, упоредо са другим предлозима истог или сличног значења, и у дјелу Стефана Митрова Љубише, опет можда не тако често као други предлози с тим значењем, *ио* + локатив, *иза* + *иенишив*. Овдје се за илустрацију наводи неколико таквих примјера.

[1]

Наком десетак година намјерим се у тому истом селу својим послом, кад ли се пук листом поарнаутио (Вук, 74). *Наком* десетак година намјерим се у том истом селу својим послом (Вук, 74); *Наком* осам дана, једно јутро на саму задушну недјељу, дочуо Јошо да ће Бајо та дан некуд на кумство (Вук, 85); *Наком* трећи дан доведи ја Арбанаса као намјерно у ону улицу гдје је сликар (Вук, 195); *Након* дванаест сатих хода по ломина и плотина дођу на једну воду (Вук, 98; *Након* године изваде ојађели топ муком и

5 О том сам и сам писао у раду Танасић 2013.

натегом из оне пличине... (Вук, 160). *Након* петнаест дана дођемо ја и Арбанас, да прихватимо из сликара лик, и да му труд платимо (Вук 194). *Након* године убију наши једнога њихова у похарици (Приповијести, 189); *Након* мјесец дана ево једно јутро у нас ујак и каже ми да се да се Голуб нијећка (Приповијести, 364).

Дакле, код С. М. Љубише не постоји симетрија употребе између предлога *након* и везника *након шио*. То није тема овог рада и зато остаје као напомена, али није сасвим ни без везе са темом, зато се и помиње.

Посебност везника *иошио* у односу на савремени српски језик јесте у томе што се он у новије вријеме више потискује из временске сфере у узрочну (в. Антонић 2018; види и Танасић 2024⁶).

Овај везник у приповијеткама С. М. Љубише, реко смо, употребљава се напоредо с везником *каг* у временским реченицама са значењем постериорности, таквог које не подразумева непосредну постериорност, тј. не истиче да радња управне клаузе слиједи непосредно иза радње временске.

Треба рећи да се и код Љубише јављају везници *каг* (а) и *иошио* (б) и код зависносложених узрочних реченица. Тако је у сљедећим примјерима:

[2]

а) *Каг* си ето оружан и зоран момак, хајде, прије нег Даница помоли, да опљачкамо игуманову ћелију... (Вук, 101); Но *каг* те наша срећа донијела, знаш ли шта ћемо? (Вук, 101); *Каг* га је Бог донио између нас, који смо ево осиротили, биће и вама редовницима љепше и лакше... (Приповијести, 28); Звао се цар, или кнез, или ђаво из пакла, што то смета султану кад Црна гора свакако није његова? (Приповијести, 33); *Каг* се оволико војска свило да тражи једнога човјека, срамота је кад га не нађе, ругаће се свијет (Приповијести, 44); *Каг* губим душу а топим срећу, *каг* газим гостопримство и вјеру, дајбуди ћу

⁶ Ја говорим о његову *иошискивању* радије него о *иовлачењу*.

понијети блага доста... (Приповијести, 67); Ви Млечићи *каг* нећете да помажете својјем људима, а ви дигните с нас руку (Приповијести, 215); *Каг* смо га пустили да сљегне на пјену од мора, није већ куд, треба га пустити до краја (Приповијести, 220); „А да“, реку сва три, „*каг* нећеш пред дужда излазити, а ти хајде сутра на погибију. Је ли ти мач оштар?“ (Приповијести, 98).

б) Но *ѿошѿо* је уведен обичај, и јошт за Душана, да жена пође у по јуначке главе и кад је ко хотимице гађе, не смијемо *ми* јутрос пресуђивати, ни законик ломити што су мудрији мозгови усјекли и установили! (Вук, 68); Надали се људи, вјешти поморци, да ће на оваквој влаги објужити, пак се снијег растопити, *ѿошѿо* је омркао (Вук, 211); Иван Ћустинијан обећа свакоме опроштење, *ѿошѿо* је Шћепан дигао из Махине, осим Марку Тановићу и Вуку Марковићу, који су пошли за њим да га дворе (Приповијести, 39).

У прегледаним дјелима Љубишиним, везник *ѿошѿо* се доста ријетко јавља у оваквим узрочним реченицама, што је важно истаћи. Поред ова два везника, узрочним реченицама јављају се и везници *јер*, *шѿо*, *зѿѿо шѿѿо*.

И везник *ѿошѿо* и везник *каг*, са значењем које има везник *ѿошѿо*, јављају се много чешће у временском него узрочном значењу. Примјери временских реченица с значењем везника *каг* су, између многих, сљедећи:

[3]

Каг паде тама на земљу, да се не види прста пред око, дигни ми једра... (Вук, 16); *Каг* дође ред на трећу, за грухају на град осамсто топова... Вук, 18); *Каг* се ишно утишају као вјетрушина пред што ће да заснијежи, свиколици оброте на ме очи (Вук, 46); А *каг* стари сват од дома изведе младу, да је преручи дјеверима, нико од свата не подиже главе с ждјеле, да види каква је невјеста у лицу (Вук, 50); *Каг* поп угледа прилику, а прочита натпис, упита бабу: чији је лик жуђела добавити? (Вук, 54); А *каг* су ме у њ свати довели из Прогоновића, затекох старинску

кутњу икону (Вук, 55); *Kag* чух да се објавио у Приморју наши даскале, ошишам двадесет оваца и удавим три челе па пођем два конака... (Вук, 55–56); Треће године, *kag* почну дјеца наоколо ходати, опази секрва да јој добросретња невјеста храмње (Вук, 63); *Kag* се коло састало да цијени Златијину главу, један кмет Кастрат упаро да не да никако жив да се цијени женска крв као јуначка (Вук, 67); *Kag* се народ у први мах разиђе, улегну главари са Шћепаном у манастир да опочину (Приповијести, 28); *Kag* ти домаћи послѣ допуште, тркни у Паштровиће у мене дома (Приповијести, 153); *Kag* чују фрушкогорски калуђери да су Турци отварали гроб деспота Стевана Штиљековића и да су му нашли моћи непоковане, дођу код паше помоле га да им дарује земне остатке њихова деспота, да их пренесу у који манастир (Приповијести, 178); *Kag* калуђери пренесу свеца у манастир и дођу да паши захвале, при кретању с крај паше, Скендер обустави старог игумана и упита га откуда је и како га зову (Приповијести, 178).

У анализираним дјелима за овај рад везник *ѵошѵо* се јавља знатно чешће с временским значењем. Тако је у слѣдећим примјерима:

[4]

Пошѵо ме оком омјере сврх главе подно пете, помисле да сам од суда или брем при суду, па почну да ме богораде да им нешто развидим (Вук, 37); Кажуј, море, чему си приписао име светитељу *ѵошѵо* си икону погодио и паре примио? (Вук, 58); *Пошѵо* редом исприча што му се десило, суд се ш њим изруга и рече (Вук, 86); *Пошѵо* Лимо оздрави – исповиједи се, причести и оружје приложи икони Богородичној, Јелка помоли оца игумана да је напути како би у клауђерица улегла (Вук, 103); Ја се намјерио у манастиру, и *ѵошѵо* чух размирицу, рекох им (Вук, 104); *Пошѵо* смо побрали порезе по Доњој Зети, окрене нас тројица ка Калиментама (Вук, 124); *Пошѵо* су петнаест година мислили, на једно смисле (Вук, 158); Трећи дан *ѵошѵо* је дома довео, поведе

Голуб жену у лов (Вук, 168); *Пошћо* невјести дадо-
смо божју вјеру и кад дође к вечеру ноћ,,,, узми је
нас три међу се, пак странпутицама доведи Кешелју
(Вук, 176); *Пошћо* се поцеливасмо и за здравље пи-
тасмо ... и *ѿошћо* ми исприча цијелу врећу беспо-
слица, тек да у њему не стоје, дође на ону што га пе-
цијаше (Вук, 189); Ту му принесу обилату чашу ра-
кије и приганаца, пак *ѿошћо* је испије, уђе у собу
гдје је Марко сједио (Приповијести, 61); *Пошћо* се
Лука поштапи рибом и вином и *ѿошћо* обиђе у гра-
ду јошт двије-три кумовне и пријатељске куће ла-
тинске, довати оружје и настави пут кући (Припови-
јести, 65); „Ништа ме не жали“, викне Кањош, *ѿош-
ћо* тргне из корица мач и насрне на Фурлана (При-
повијести, 100); *Пошћо* се малко одморе и кажу који
су и откуда, почне први просиоц (Приповијести,
126); *Пошћо* то изусту, скочи на ноге и баци у про-
зор прстен, прођеден и омотан марамом (Приповије-
сти, 147); *Пошћо* је два дебела сата шетао по соби
прекрштенијех руку, напише писмо пуно жучи и је-
да, те га опреми пут Млетака (Приповијести, 164).

Као што је истакнуто, овај везник се јавља знатно
чешће у временским него узрочним реченицама. С друге
стране, може се рећи да се везник *ѿошћо* јавља много ређе
од везника *каг* у овим временским реченицама, али ипак
знатно чешће него у реченицама с узрочним значењем. На-
равно. није увијек могуће рећи да је моменат узрочности
потпуно искључен у реченицама у којим везник *ѿошћо* има
претежно временско значење. Има случајева гдје се може
говорити о хомонимичности у оваквим реченицама. Тако би
било у сљедећим примјерима:

[5]

Пошћо јер многе ноћи о злу мислила,, науми да ту
домаћу несрећу мужу открије (Вук, 63); *Пошћо* ви-
ђех да им не могу ништа, ја побјези скрај њих љутит
и чемеран с онога тврдоглавства и сутуке (Вук, 154);
Каг видје Марија да јој лијепе не помажу, удари у
ружне (Приповијести, 149); *Каг* пуче по пазару глас

да је погинуо човјек, закамени се Мирчети и дружини му залогај у грлу (Приповијести, 200).

Међутим, то није случај својствен само реченицама с везником *ѿошѿо* и *каг*. Опет, не може се рећи да овдје нема и ништа од временског значења. Често границе међу језичким појавама нису тврде.

Када би контекстуални услови упућивали на узрочност у реченицама с везником *ѿошѿо*, употребљава се везник *каг*. Тако је у сљедећим примјерима:

[6]

206–207). У мали рок навале одсвакуд просиоци, *каг* чули за прђију (Вук, 64); Но *каг* чуше да ће их село каменовати, ако му по ћуди нијесу, отпаде их половина прије трке (Вук, 47); А *каг* осушисмо о конопцу једно десетак оваквијех као што је овај поп, свак у се душу (Приповијести,

Као и иначе, није увијек могуће са потпуном сигурношћу рећи да ли неку реченицу треба разврстати у групу [5] или у групу [6]. Као што је горе речено, нису увијек тврде границе међу појавама.

Из свега реченог произилази закључак да се у прозном дјелу Стефана Митрова Љубише у временским реченицама за означавање постериорности за коју се не треба инсистира да је непосредно по радњи управне реченице употребљавају везници *каг* и *ѿошѿо* као веза између зависне и управне / главне реченице (клаузе). То је својствено и за језик других српских писаца 19. и 20. вијека односно за српски књижевни језик. Као ни код других српских писаца 19. и 20. вијека, ни код Љубише нема везника *након шѿо*, упркос томе што се релативно често јавља предлог *након*. Извјесне специфичности у употреби везника *ѿошѿо* не искачу из тога правила. Ипак, о њима би требало водити рачуна и провјерити их на корпусу из већег броја српских писаца кад данас говоримо о мјесту тог везника у савременом српском језику.

Извори

Стефан Митров Љубиша, *Причања Вука Дојчевића*, Београд – Будва – Подгорица: Штампарија Макарије – ЈУ Народна библиотека Будве – Ободско слово, 2022;

Стефан Митров Љубиша, *Пријовијесџи црнојорске и ѓри-морске*, Београд – Будва – Подгорица: Штампарија Макарије – ЈУ Народна библиотека Будве – Ободско слово, 2022.

Литература

Antonić, Ivana: *Vremenska rečenica*, Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001;

Антонић, Ивана: *Временска реченица* у: Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, Београд – Нови Сад, 2018: Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 289–363;

Станојчић, Живојин, и Поповић, Љубомир: *Грамађика српскога језика: уџбеник за I. II. III и IV средње школе*. Десето издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005;

Стевановић, Михаило: *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*. Пето издање, Београд: Научна књига, 1991;

Танасић: Срето: Временско и узрочно значење везника *ђошђо* у савременом српском језику, *Јужнословенски филолођ* 69, Београд 2013, 319–334

Танасић, Срето: Актуелни процеси у систему везника временских реченица у савременом српском језику, у: Рајна Драгићевић (ур.), *Савремено ѓроучавање српскога језика и књижевности и друђих словенских језика и књижевности као мађерњих, инословенских и сђраних*. Зборник реферата са XIX Конгреса Савеза славистичких друштава Србије 23–25. VIII 2023, Београд, 2024, 57–66.

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*, Филолошки факултет- Београд

ЊЕГОШЕВ ДЕСЕТЕРАЦ

Фрагмент: ТУМАЧЕЊА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

У серији радова, чији је овај чланак прво поглавље, излаже се, с једне стране, историја питања о односу белетристичког (умјетничког) и фолклорног (народног) десетерца, с друге стране, оспорава се трохејска (и трохејско-дактилска, тј. стопна) интерпретација српског епског десетерца и потврђује тротактна тонска, да би се потом, с треће стране, извео генерални закључак о версолошким иновацијама у Његошевом десетерцу. У исходишту истраживања описују се, са аспекта савремене словенске науке о стиху, метричке константе и ритмичке доминанте асиметричног десетерца у поређењу с Вуковом (и вуковском) версолошком концепцијом. У насловном раду разматра се специјални чланак Владимира Ћоровића, који је својим насловом *Његошев десетерац* засновао овај микрожанр у његошологији и којим је отпочела ужа историја питања о односу Његошевог и народног десетерца, при чему се Ћоровићева тумачења сучељавају с поставкама његових критичара, Јована Вуковића и Николе Банашевића.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, спјев *Горски вијенац*, српске народне пјесме, српски епски (асиметрични) десетерац, тротактни тонски стих.

0. ПОЛАЗИШТЕ. – Питање о типовима епског или асиметричног десетерца у народној и умјетничкој поезији српској своди се на питање како се у тим типовима стиха чува или надомјешта одраз квантитативне клаузуле прасловенског епског стиха.

* radmilo@mail.ru

0.1. Однос фолклорног односно гусларског десетерца према белетристичком и рецитативном разматрао се, а и најједнолиходније га је разматрати, на примјеру Његошева спјева *Горски вијенац* (уз упоредбу, у радовима Јована Вуковића и у нашим радовима, с десетерачким стиховима Мажуранићева спјева *Смрти Смаил-аге Ченгијића*).

0.2. У овом раду се, у другом (централном) поглављу, излажу тумачења Његошева десетерца, уопште и у *Горском вијенцу*, у поређењу с десетерцем српске народне поезије (гусларским десетерцем, како га је Банашевић називао), која је изнио Владимир Ћоровић у чланку *Његошев десетерцац* [ЋОРОВИЋ 1925: 1371–1379], који је и засновао овај микрожанр у његошологији давши му и овај назив. Осврнућемо се и на ставове Ћоровићевих критичара, тј. на наредну историју питања, а то су неколике студије Јована Вуковића (двје су објављене 1962. [ВУКОВИЋ 1962: 339–354; ВУКОВИЋ 1962: 9–14] а двје 1963. године [ВУКОВИЋ 1963: 109–123; ВУКОВИЋ 1963: 371–381]) и једна Николе Банашевића [БАНАШЕВИЋ 1984: 3–16]. Њихова тумачења, као и студију Франка Волмана [WOLLMAN 1931: 737–791], разматрамо у другим фрагментима монографског истраживања; историја питања се закључује нашом студијом *Веролошка реконструкција у критичком издању Горског вијенца* [МАРОЈЕВИЋ 2006–2007: 11–53] (у којој су критички прокоментарисани и рад *Акцентаи у нашем стику* Светозара Матића [МАТИЋ 1964: 321–355] и неки аспекти Банашевићевих тумачења).

0.3. У раду се, у првом (уводном) поглављу, доказује да српски епски десетерац није стопни стих (у трохеју) него тротактни стих, с једним тактом у првом и са два такта у другом полустиху, и с ослабљеном квантитативном клаузулом наслијеђеном из прасловенског епског стиха. Поред тога, Његош није писао у дијалекту него на књижевном језику који се тада налазио у фази формирања, или пред формирањем (Радосав Бошковић); поред тога, Његошев идиолект, и тадашњи говор Његуша, био је херцеговачког типа.

0.4. Специфичност Његошева десетерца огледа се највише у интонацији, и то не само појединачних стихова него и строфа и куплета, и у специфичној функционалној перспективи реченица и ширих синтаксичких структура заснова-

ној на аутентичности израза, лексичкој и фразеолошкој. То је предмет трећег, исходног поглавља овога рада (и свих фрагмената истраживања и монографије у цјелини).

1. ПРИНЦИПИ СРПСКЕ ВЕРСИФИКАЦИЈЕ. – Вук је структуру српског стиха образлагао на примјеру асиметричног десетерца [види т. 1.1]. Његово тумачење версификације српских народних пјесама уопште и асиметричног десетерца посебно критички је оспорио већ један његов савременик, пјесник Павле Берић [види т. 1.2]. Вук је своју интерпретацију српског стиха покушао да одбрани [види т. 1.3], али не на примјеру десетерца, на коме га је образлагао, него на примјеру других врста стиха – оних у којима се наводно чешће остваривала ритмика која је потврђивала подјелу на стопе од које је он полазио у *Предговору* уз прву књигу *Народних српских њјесама* (лајпцишког издања). Али је није одбранио: српски десетерац је тротактни тонски стих, а не трохеј [види т. 1.4].

1.1. Како српски стих тумачи Вук Карацић, а како Павле Берић?

Вук Стефановић (= Стефанов) Карацић о метру српских народних пјесама пише у *Предговору* уз прву књигу лајпцишког издања *Народних српских њјесама*. Вук изричито каже: „Све су наше ј у н а ч к е пјесме од десет слогова или пет трохејски стопа и послѣ друге стопе одмор“, па наводи примјер:

– У – У – У – У – У – У
Подиже се | Црнојевић Иво.

Вук наводи и ограничења од горњег правила: „Истина да је у млогим стиховима према г о в о р у дуг слог мјесто краткога и кратак мјесто дугога“, илуструјући их примјерима:

У – У У – – У У – У
И понесе | три товара блага.

У – – У – У У – У У
Ја кад тако | свадбу уредише.

Своје објашњење Вук овако завршава: „Тако се г о в о р и, и тако се ч и т а и к а з у ј е; али кад се п ј е в а, онда су све трохеји:

– У – У – У – У – У

И понесе | три товара блага.

– У – У – У – У – У

Ја кад тако | свадбу уредише.

Тако су јуначке пјесме све по једној мјери, али су женске различите“ [КАРАЦИЋ 1824: ЛШ, уп. КАРАЦИЋ 1975 (1824): 578]. У наставку ми ћемо цитирати ново, критичко издање, у којем су дужине и краткоће припојене одговарајућем вокалу.

1.2. Пет година послје појаве Вуковог *Предговора* уз прву књигу *Народних српских њјесама* [КАРАЦИЋ 1824], у другој частици *Српске љеџојиси* за годину 1829, објављен је чланак *Неколико речи о вњешњем кроју народни српски њјесама*, потписан иницијалима П. Б. (ријеч је о „класицистичком песнику“ Павлу Берићу [уп. коментар Милорада Павића у: КАРАЦИЋ 1986: 583]).

На почетку П. Б. указује да Вук понавља оно што је написао Вуков рецензент, тј. Јаков Грим, 1816. године у приказу *Мале њјросџонародње славеносрпске њјјеснарице* (1814) и да му је „за чудо: како и едан и други ни су примѣтили да оно узвишеніе или спуштанѣ гласа при певану – мелодички тон – ко е у овим песмама за квантитет – дужину или краткост слогова – узимаю, никаквог постојног правила нема“ [БЕРИЋ 1829: 99]. Затим наводи шест асиметричних десетераца, четири симетрична осмерца, три седмерца и два једанаестерца како би показао апсурдност тврдње да једна иста ријеч у истој врсти стиха има различит „квантитет“ те формира различите двосложне и тросложне стопе.

Прва два (десетерачка) примјера су му:

Сѣстрица се брату кунијаше [...]

Да омразим брата и сѣсѣицу [...]

На крају П. Б. наводи упоредо парове стихова у којима тобоже (тј. по Вуку) једна иста ријеч има различит „квантитет“, на примјер *сесѣрица* у асиметричном десетерцу и у асиметричном осмерцу:

Сѣстрица се брату кунијаше [...]

Сѣстрица брату говори [...]

Затим слиједе још три пара – десетерац упоређен с дванаестерцем (облици *девојко* : *девојка*), десетерац с асиметричним осмерцем (предлошко-падежна веза *крај мора*) те асиметрични осмерац с осмерцем симетричним (облици /на/ *воду* : *воду* /гази/) – и закључак: „Из тога се дакле очевидно показује, да то спуштанѣ или узвишеніе гласа, што Г. Вук дужином и крачином слога –, У, означава, ніе Квантитет у смислу старогрчког и латинског, ер тамо слог, какав є по нарави или по правилу, свагда и у свакој струки стихова, остає онакав“ [БЕРИЋ 1829: 100].

У наставку П. Б. каже: „Па баш да би се свагда н. п. сѣстрица Миллица певало, опет се не би могло рећи да є ово квантитет, ер квантитет ни у старогрчком и латинском ніе мелодички тон, *него дуже и краће ирајанѣ времена кое се изискуе к наравном ироизношенію слога.* / Ма колико се виѣшнѣг кроја народни наши песама дотиче, мислимо да стихове њіове нетреба мерити по наравном временоодношенію слогова него по числу слогова; а све правило њіово састоисе у точном наблюдаваню одмора. н. п. ако би ко ктео сачинити песму од VI. реда (по класификаци Гдна Вука) треба му знати, да ови стихови изискују дванаест слогова, а одмор да падне у среду т. є. на шести слог; на то пазећи биће му стихови правилни и моћићесе певати као макар коя песма од тога реда“ [БЕРИЋ 1829: 101 (знак / указује на нови ред, а знак | – на прелазак на нову страну у тексту који се цитира)].

1.3. Шта је Вук одговорио Павлу Берићу и колико је био убједљив?

Вук је критичару П. Б. (не разријешивши иницијале) одговорио четири године касније, у *Предговору издаићелевом* књизи Луке Милованова Георгијевића, који је датиран 22. фебруара 1833. у Бечу. У том предговору, који је екавски писан, једна опширна напомена посвећена је овој полемици (и она почиње на стр. 0 /стр. 22. фототипског издања/ а завршава се на стр. т /стр. 26. фототипског издања; свој предговор Вук је пагинирао ћириличким словима/).

На почетку Вук наводи да његов и Гримов критичар П. Б. тврди „да у нашим народним песама нема ни *пoетически стопа*, | *ни слогомерја*, нити и каки други правила, осим броја слогова и одмора; и да у истраживању

слогомерја ови песама не треба гледати на подизање и спуштање гласа у певању (мелодијски тон), као што смо ми гледали, и тиме се варали“ [КАРАЦИЋ 1833: О–П (напомена)].

У наставку Караџић наводи три противаргумента. Први: „Број слогова и одмор то су у нашим народним песмама главна и једина правила, на која је песмотворац пазио (но и то не осећајући, него само држећи се увек и гласа у певању), а поетическе стопе и слоγοмерје по својству језика (у овом броју слогова и с овим одмором) намести се само од себе“ [КАРАЦИЋ 1833: П (напомена)]. Други: „Ја нити сам онда мислио, нити мислим сад, да су наше народне песме по слоγοмерју без погрешке, него сам мислио, и сад мислим, да се у свакоме роду њиови стихова познаје, какво је слоγοмерје требало да буде, па што није по ономе, оно је погрешено“ [КАРАЦИЋ 1833: Р (напомена)]. А у трећем истиче да то „што Г. П. Б. говори о разлици између мелодијскога тона и просодије, ја му опет слободно могу казати, да се певање гдекоји песама | ј а в н о управља по слоγοмерју – а у погрешеним стопама слоγοмерје по певању“ [КАРАЦИЋ 1833: Р–С (напомена)].

У завршном дијелу напомене Вук наводи четири типа стиха – симетрични осмерац, седмерац, асиметрични осмерац и једанаестерац – уз серију реторских питања, од којих је завршно сљедеће: „Па кад се у нашим народним песмама нађе више оваки правилни стихова (или и сами стопа), него неправилни, не ће ли онда и Г. П. Б. признати, да је оно, што је правилно, правилно, а оно, што је неправилно, погрешка?“ [КАРАЦИЋ 1833: Т (напомена)]. Вук ту полази од своје версолошке интерпретације наведених стихова, али та интерпретација, као што ћемо видјети, није тачна – ни оопште ни појединачно.

Вук је био вјешт полемичар, и онда кад није био у праву. У полемици с Павлом Берићем он своје тумачење не брани на примјеру асиметричног десетерца, у анализи којега га је образложио, иако су овим стихом остварене све јуначке пјесме и највећи број женских [КАРАЦИЋ 1975 (1824): 578]. Не брани га ни на примјеру симетричног десетерца, стиха који је „од десет слогова или четири стопе, два дактила и два трохеја, па одмор у сриједи“ [КАРАЦИЋ 1975 (1824): 580], јер овај стих, по Вуковом тумачењу, нема

постојан распоред дактила и трохеја ни у једном полустиху. Брани он своје тумачење на примјеру осмерца (и симетричног и асиметричног), седмерца и једанаестерца.

1.4. Је ли у праву Вук или Берић, и колико је у праву?

(1) За десетерац, епски или асиметрични, народне поезије српске битан је његов однос према трохеју као дво-дјелном ритму: је ли он петостопни трохеј са цезуром последије друге стопе, како га је описао Вук [види т. 1.1], или стих са десетосложном силабичком структуром која се цезуром дијели на двије асиметричне силабичке цјелине (4 + 6), како га је, критикујући Вука, интерпретирао Павле Берић [види т. 1.2]? И кад се прихвати ово друго тумачење, потребно је да се опишу, с једне стране, поријекло и функција квантитативне клаузуле, а нарочито њена судбина у вези с развојем тога стиха и њена међузависност од риме, од трохејске тенденције, појаве друге цезуре као ритмичке тенденције и од комбинованог стиха (све су то њени каснији супститути), и с друге стране, да се опишу тонске карактеристике (метричке константе и ритмичке доминанте) традиционалног стиха српске народне поезије.

Исцрпне одговоре на ова и сродна питања ми смо дали у претходним радовима на ову тему (види библиографију у књ. XXIII *Српског језика*), овдје ћемо само напоменути да ми не само да не користимо терминолошку опозицију *силабички* : *силабионски сѝих* него се на њу и не осврћемо: та опозиција је превазиђена одавно, оставивши траг у терминолошкој историји.

(2) Павле Берић је оправдано оспорио Вукову концепцију, и његова интерпретација српског народног стиха могла би се назвати силабичком. Њу Вук није оспорио (прихвата он њу, као што смо видјели), али је покушава допунити тонском компонентом. Поред тога, она се и мора допунити тонском компонентом, али не на онај начин на који је то учинио Вук. Српски стих има *с и л а б и ч к е* метричке константе (дужина стиха, полустиха односно чланка, цезура односно цезуре) и ритмичке доминанте (на примјер, доминантом обрасца 2 + 4 у другом полустиху остварује се факултативна цезура у асиметричном десетерцу, на примјер у балади *Жалосѝна ѝѝсанца ѝлемениѝе Асан-агинице* [види подробније у: МАРОЈЕ-

вић 2006: 13–57]), али он има и т о н с к е метричке константе и ритмичке доминанте. Вукова интерпретација српског стиха је заиста силаботонска, али је она силаботонска стопна, док ми заступамо концепцију силаботонску тактну. Из тог разлога, не користимо ни овај други термин. Термин *силаботонски стих* мотивисао се значењем 'који се конституише специфичним односом силабе и тона', али због поменутог двозначности ми га у својим радовима не користимо.

(3) Да би се дала прегледна и потпуна класификација српског стиха, мора се претходно размотрити питање поријекла и развоја тога стиха. А разматрање тога питања ваља отпочети од епског или асиметричног десетерца и његове квантитативне клаузуле.

Квантитативне клаузуле што се тиче, подсјетићемо се на закључак наше претходне студије: „Неакцентованост десетог слога, што је метричка константа српског десетерца, те тзв. квантитативна клаузула која се у њему чува као реликт старине, као и женска клаузула у једном типу руских народних пјесама, указују да су то континуанти метричке константе прасловенског епског стиха у коме је девети слог био обиљежен – метричким акцентом у позном, дужином слога у раном прасловенском језику. / У раном прасловенском као праиндоевропском дијалекту квантитет вокала (опозиција: дужина/краткоћа) био је релевантно фонолошко обиљежје, па се може претпоставити да је у праиндоевропском десетерцу завршетак стиха био обиљежен обавезном дужином деветог и краткоћом десетог слога, што значи да је квантитативна женска клаузула била метричка константа тога стиха. Њен реликт у српском десетерцу, тзв. квантитативна клаузула, заправо је тонско-квантитативна клаузула: девети слог је био обавезно дуг само ако на њега пада трећи метрички акценат (не заборавимо: десетерац је био и остао тротактни стих), а осми и седми обавезно кратки само ако су под акцентом (при чему је то посљедњи метрички акценат у стиху). Ово тонско-квантитативно обиљежје завршетка стиха, и у оним пјесмама које га најбоље чувају, није више обавезно – није метричка константа него само јача или слабија ритмичка доминанта. / У позном прасловенском као већ формираном посебном (и врло специфичном) праиндоевропском језику квантитет вокала (опозиција: дужина/краткоћа) није више

био релевантно фонолошко обиљежје. Зато се квантитативна клаузула могла трансформисати у тонску клаузулу, што се и десило у руском народном стиху (у једном типу билина трећи метрички акценат је задржан на претпоследњем стиху као женска клаузула, а у другом се „помјерио“ за један слог па смо добили дактилску клаузулу). Ова трансформација је била потпомогнута трансформацијом мелодијског акцента у експираторни, па је слог под акцентом био и дужи од неакцентованих слогова“ [МАРОЈЕВИЋ 2013: 41].

(4) Једну малу, али важну корекцију морамо учинити у закључку наше претходне студије [види горе т. (3)]. Треба ипак полазити од тога да је већ у прасловенском постојао, поред епског десетерца, тип стиха карактеристичан за романсе, баладе и лирске пјесме – лирски једанаестерац, тротактни стих с цезуром послјије четвртог слога и дактилском клаузулом. У раном прасловенском као праиндоевропском дијалекту завршетак овог стиха био је обиљежен обавезном дужином деветог и краткоћом десетог и једанаестог слога, што значи да је квантитативна дактилска клаузула била метричка константа тога стиха. У позном прасловенском квантитативна клаузула се трансформисала у тонску клаузулу, што се и десило у другом типу руског народног стиха (трећи метрички акценат задржан је на трећем слогу од краја, па смо добили тонску дактилску клаузулу).

Прасловенски лирски једанаестерац на српском тлу, због дужине другог полустиха и сталног акцента на трећем слогу од краја, добио је најприје факултативну а затим сталну другу цезуру, послјије осмог слога (у руској поезији изгубио је и ону прву). Та друга цезура све више је постајала прва, тј. главна, због потребе обиљежавања краја стиха. Није чудо што је Вук, у интерпретацији једанаестерца као стиха, био у дилеми и што се определијелио за цезуру послјије осмог слога: „Од једанаест слогова или од пет стопа, четири трохеја, а пета на крају дактил; а што се тиче одмора, ја сад управо не знам казати, или је послјије друге стопе или послјије четврте (јер се може рећи да је на обадва мјеста, као и у осмосложним тростопним пјесмама). Ја ћу за сад рећи, да је прави одмор послјије четврте стопе, н. п. / Прѡђѡ гѡрѹ прѡђѡ дрѹгѹ | ѡ трѣћѹ“ [КАРАЦИЋ 1975 (1824): 580].

Једанаестерац је, дакле, двоцезурни тротактни стих чији је силабички образац 4 + 4 + 3. Тонске константе његове су ненаглашеност четвртог, осмог и једанаестог слога; дактилска клаузула била му је примарна, али се она као метричка константа не чува у свим пјесмама. Једанаестерац је генерисао друге типове стиха, прије свега тринаестерац и седмерац, закључили смо у студији посвећеној првом Вуковом фолклорном зборнику [МАРОЈЕВИЋ 2014: 102–103].

2. ТУМАЧЕЊА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА. – У специјалној студији под насловом *Његошев десетерац* [ЋОРОВИЋ 1925: 1371–1379], који је поновио Никола Банашевић [БАНАШЕВИЋ 1984: 3–16], а на чешком језику и Фран Волман [WOLLMAN 1931: 737–791], Владимир Ћоровић је засновао овај микрожанр у његошологији давши му и овај назив, који смо и ми задржали за серију чланака-фрагмената. У кратком уводу, који се завршава реченицама: „Његошев десетерац има знатних отступања према једноликом десетерцу јуначке песме. Каква су та отступања и зашто су настала имаће да покаже овај чланак“ [ЋОРОВИЋ 1925: 1371] – Владимир Ћоровић најављује дводјелну структуру своје студије. У првом дијелу рада Ћоровић се позабавио описом специфичности Његошева десетерца, а у другом – могућим поријеклом тих специфичности односно одговором на питање да ли су на Његошеву версификацију (руски: стихосложение) могле утицати црногорске народне пјесме и Симеон Милутиновић Сарајлија. Ми ћемо у даљој анализи задржати ту дводјелну структуру Ћоровићева чланка, додавши јој и два нова одјелка – осврт на критике Ћоровићеве концепције од стране Јована Вуковића [види т. 2.3] и Николе Банашевића [види т. 2.4]; своју синтетичку оцјену на оправданост тих критика премјестићемо у исходиште истраживања.

2.1. Владимир Ћоровић је издвојио пет карактеристика по којима се, по његовом мишљењу, Његошев десетерац разликује од народног.

(1) Прва карактеристика се тиче квантитативне клаузуле, коју Ћоровић не помиње под тим именом него је описује као особину да је у народном десетерцу „девети слог, односно први слог пете стопе, или само са дугим нагласком, или уоп-

ште без нагласка“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1371]. Позива се аутор на радове Т. Маретића и закључује: „у Његошевим песмама врло је често, да пету трохејску стопу чине речи с кратким и јаким кратким нагласком“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1372]. Занимљиво је да се међу примјерима којима илуструје ову особину налази и стих (који ћемо ми, као и наредне стихове, навести према нашем основном издању): звијезда је црне судбе над њом. [ГВ 14]. Херцеговац Ђоровић не ставља прозодијске знаке, али полази од кратког акцента на деветом слогу, а тај акценат може бити само узлазни – резултат новог преношења акцената, док његов сљедбеник на пољу описа Његошева десетерца, Пипер Банашевић, не зна за такво преношење него ту (и још у четири стиха) реконструира акцен-тованост десетог слога као наводно одступање од структуре народног десетерца.

(2) Осим тог одступања од обичних народних десетераца „има га, даље, много и у реду речи“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1372], па међу примјерима наводи и стих: и наше су утирале сузе [ГВ 274], који би народни пјевач несумњиво друкчије казао: и наше су сузе утирале. – Разлика је добро уочена, али није тачно објашњена: Његош користи пјесничка средства карактеристична за умјетничку поезију (инверзија којом се компоненте објекатске синтагме раздвајају предикатом), али то овдје чини да би нагласио тротактну структуру стиха, коју ће шест година послје Ђоровића учити Фран Волман као Његошеву иновацију (то је на г л а ш е н а тротактност, додајемо ми, и она надомјешта квантитативну клаузулу).

(3) Трећу разлику Ђоровић овако формулише: „Мимо обичај народних песама у Његоша има врло много римованих десетераца <...> и има много више и много чешће леонинских стихова“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1373], па за леонинску риму наводи и стих: а с најгорим хоћу да се борим! [ГВ 46]. – Ђоровић не каже, то ће бити константовано касније, да рима, и једна и друга, и она између стихова, и она између првог и другог полустиха, једнозначно указујући на завршетак стиха, компензира слабљење квантитативне клаузуле.

(4) Даља одступања Ђоровић види у сљедећем: „У народним десетерцима трохејски стихови знатно превлађују <...>. У | Његоша су, међутим, дактилски облици готово под-

једнаки са трохејским“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1373–1374 (знак | указује на прелазак на нову страну у тексту који се цитира)]. Ти дактилски облици су код Његоша „многo изразитији, са оштријим наглас[к]ом, него што га налазимо у примерима народних десетераца“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1374]. Пошто је навео једанаест стихова из *Горског вијенца*, аутор закључује: „У сваком овом случају последњи дактилски облик носи на себи нарочит логички и стварни нагласак и није просто ту, да испуни стих. У највише момената на њему је директно тежиште реченице и он не може остати неистакнут“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1374]. – Ова оштроумна, и тачна запажања у директној су функцији наглашавања трoтактности стиха, као и она у позицији (2).

У наставку Ђоровић наводи два фрагмента из *Горског вијенца* којима илуструје разлику између Његошева „*говореног* и *ћеваног* десетерца“; први је из (првог) монолога владике Данила (стихови 1–10), други из (четвртог) кола (стихови 1044–1054) [ЂОРОВИЋ 1925: 1375].

(5) Као пету одлику Његошева десетерца Владимир Ђоровић наводи следеће: „У песмама Његошевим има, даље, и других стихова, који показују, да није пазио на њих као на елементе песме, него као на елементе рецитације. То се види нарочито у честој употреби наглашених једносложних речи једне иза друге“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1375], па наводи шест стихова из *Шћейана Малог* и један из *Горског вијенца*, који ћемо и навести: Ема кад чух е оде у Турке, [ГВ 491]. – Аутор студије ништа не каже за акцентованост четвртог слога у овом стиху (и у два стиха из *Шћейана Малог* које је навео) с обзиром на то да се неакцентованост четвртог слога, уз неакцентованост десетог слога, наводила као тонска константа класичног јуначког десетерца, од које се полази у ауторитативним версолошким радовима, на примјер у студији *Принципи српскохрватске версификације* Кирила Тарановског: „Четврти и десети слог, тј. слогови којима се завршавају полустихови, | увек су ненаглашени; то су једине тонске константе нашег јуначког десетерца“ (у фусноти додаје: „Ово, наравно, вреди за територију с новоштокавском акцентуацијом“) [ТАРАНОВСКИ 1954: 15–16], и о евентуалним Његошевим одступањима од метрике десетерца у том погледу. Акцентованост четвртог слога појављује се, врло ријетко, и у пјесмама

косовског циклуса, и у поезији Симеона Милутиновића Сарајлије – јер то и није метричка константа него само изразита ритмичка доминанта српског асиметричног десетерца.

2.2. На питање „откуд је могао научити Његош да пева таквим десетерцем“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1375] Владимир Ђоровић је покушао да да два одговора.

(1) Први му је одговор: „Велики део тих наведених особина имају и црногорске народне песме, оне, на које се он могао угледати у првом реду“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1375]. Ово објашњење су касније оспоравали и Јован Вуковић, и Никола Банашевић. Али и само постављање питања, и расправа о њему, било је од значаја – макар су уочене неке паралеле као истосмјерне тенденције у развоју српског епског десетерца. Није, дакле, Ђоровић дао потпун и адекватан одговор на постављено питање, али то нису учинили ни његови критичари.

Нас је овдје заинтересовала једна ауторова фуснота, а у њој Ђоровић каже да је као трохејске рачунао и стихове по дијалекатском нагласку. Али то су све узлазни акценти и они карактеришу дијалекте херцеговачког типа, а не староцрногорске дијалекте [ЂОРОВИЋ 1925: 1376 (напомена)]. То указује да је Ђоровић посматрао и Његошеве стихове и стихове из *Огледала србског* као стихове с четвороакценатским прозодијским системом с послвијеакценатским дужинама, како их и треба посматрати.

(2) У оквиру првог одговора Ђоровић закључује и сљедеће: „Али има неких особина, које иначе нисмо могли наћи у црногорским народним песмама, нити у народном десетерцу уопште. То је оно нарочито истицање једносложних наглашених речи, које темпо десетерачког ритма осетно заустављају и које певачком стиху дају говорни ритам“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1378]. – Закључак је веома важан, мада Ђоровићев коментар није задовољио његове критичаре – није их задовољио коментар да је то израз тенденције „да се стих ослободи монотоније гусларског десетерца“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1378].

(3) Други одговор на питање постављено у другом дијелу расправе Ђоровић овако формулише: „Сличан, не потпуно вуковски народни десетерац, Његош је могао да нађе код

свог учитеља Симе Милутиновића“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1378]. Потом слиједи Симеонови примјери. – Ни овај одговор није задовољио Ђоровићеве критичаре. А нама је важан у том смислу да се оба белетристичка десетерца, и Сарајлијин и Његошев, удаљавају, сваки на свој начин, од фолклорног десетерца.

(4) За кључак теме *Његошанак Његошева десетерца* гласи: „Његош је примио много тих елемената, и од црногорских народних певача и од свог учитеља, а онда је, осетивши да му такав стих доиста даје више снаге изразу и могућности за живљи тон, нешто драмски активније од чисто епског трохеја, наставио је да га негује и да му, местимично, даје потпуно индивидуалан тон“ [ЂОРОВИЋ 1925: 1379].

2.3. Тумачења првог Ђоровићевог критичара, Јована Вуковића, изложена су у четири рада. Прва два су објављена 1962. године, и у њима се полази од народног десетерца ка Његошевом, а два 1963. – и у њима се полази од Његошева десетерца ка народном. Посљедњи је преведен и на енглески језик.

(1) Своје бављење српским асиметричним десетерцем Јован Вуковић је отпочео чланком *Prilog proučavanju našeg stiha* објављеним у сарајевском књижевном часопису *Život*. Чланак има и поднаслов, али је он припојен тексту и стоји у загради (*Ogled zasnovan u prvom redu na analizi i upoređivanju Njegoševa, narodnog i Mažuranićeva deseterca*). Аутор у чланку не обиљежава разлику између главног и другостепеног акцента у стиху, али напомиње у загради: „njih sam obeležio u jednom drugom radu posvećenom upoređivanju Njegoševa i narodnog deseterca i namenjenom za jedan slavistički časopis u Americi“ [VUKOVIĆ 1962: 343 (напомена)]. Тај рад ће објавити наредне године на српском, а пет година касније и на енглеском [види даље т. (4)].

У овом раду Вуковић се узгредно дотиче и једног дијела историје питања сматрајући да проучавање реченичке интонације показује како и Његош и Маџуранић остварују свој ритмички темпо, свој десетерачки ритам те да су „neosnovane pretpostavke da bi Njegošev deseterac Gorskog vijenca imao neke bliže sličnosti sa narodnim desetercem crnogorskih epskih pesama, ili još i sa desetercem Sime [Симеона – Р. М.] Milutinovića“ [VUKOVIĆ 1962: 354]. Исту оцјену ће Вуковић изрећи другим ријечима и у завршној студији се-

рије [VUKOVIĆ 1963: 372], а она се тиче чланка Владимира Ђоровића *Његошев десетерац* [ЂОРОВИЋ 1925: 1371–1379]. – Оцјена је у начелу оправдана, али се у неким поједино-стима ипак може говорити о новим и паралелним развојним токовима поезије оствариване у ритму асиметричног десетерца, па су у том смислу значајне Ђоровићеве анализе.

(2) Иако је чланак *Ка даљем истраживању версификације у нашем народном десетерцу* објављен у првом броју тромјесечника *Народно стваралаштво* за јануар 1962, он је касније написан и касније је изашао из штампе јер се у њему аутор позива на рад који је већ објављен – у мајском броју часописа *Život* [VUKOVIĆ 1962: 14 (напомена)]. У најави у фусноти овога рада: „Основне мисли и критерији биће најпре постављени у упоређивању народног и Његошева десетерца у једној расправи коју ћу ових дана завршити“ [VUKOVIĆ 1962: 14 (напомена)] – има се у виду, највероватније, други чланак из наредне године [види даље т. (4)].

(3) Трећи Вуковићев рад у серији, а први у којем се израз „Његошев десетерац“ помиње у наслову, објављен је у *Гласнику Етнографског музеја на Цетињу* [VUKOVIĆ 1963: 109–123]. Насловљен је једноставно: *О стурктури Његошева десетерца*, без ближег прецизирања. У наредном чланку том наслову аутор ће додати: ...у ипоређењу с народним [види даље т. (4)], што је проузроковало погрешан утисак да је то исти рад (Радојица Јовићевић).

У овом чланку Јован Вуковић аргументовано оспорава основни Ђоровићев закључак да су црногорске народне пјесме могле утицати на одступања од правила квантитативне клаузуле јер констатује да „разлике између црногорског и класичног народног десетерца <...> и нема у оном смислу у ком се разликује десетерац *Горског вијенца* од народног“ [VUKOVIĆ 1963: 117].

(4) У књижевном часопису *Savremenik* објављена је Вуковићева завршна, и у неком смислу синтетичка расправа *О структури Његошева десетерца упоређеног са народним* [VUKOVIĆ 1963: 371–381]. Хендикеп за аутора и његове читаоце састоји се у томе што штампарија није била у стању да репродукује прозодијске знаке, о чему уредништво обавјеш-

тава читаоце и извињава се аутору због ове накнадне измјене [VUKOVIĆ 1963: 371 (фуснота означена звјездицом)]. Овај недостатак могла би да надомјести верзија објављена на енглеском језику у преводу Фредерика Б. Џонсона под насловом *The structure of Njegoš's decasyllabic verse compared with the decasyllabic verse in epic folk poetry* у научном часопису *Indiana Slavic Studies*, али је проблем у томе што је за америчко издање текст темељно прерађен и у појединости-ма измијењен и проширен [VUKOVIĆ 1967: 192–208].

2.4. У директној историји питања (радовима у којима се и у наслову помиње Његошев десетерац) Никола Банашевић се ограничава на чланак Владимира Ђоровића; у фусноти наводи један од радова Јована Вуковића, али из њега извлачи само оцјену да су Ђоровићеви закључци недокументовани [VUKOVIĆ 1963: 114]; студију Франка Волмана игнорише.

(1) Што се тиче одступања од „правог вуковског правилног десетерца“ и Ђоровићеве оцјене да је Његош „примио много тих елемената од црногорских народних певача и од свог учитеља“, тј. од Симеона Милутиновића Сарајлије [ЂОРОВИЋ 1925: 1379], Банашевић закључује да се пјесме које је пјевао Тодор Иков из Пипера а Његош их послао Вуку „*мејрички* ничим не разликују од јуначких песама из осталих наших крајева“: у првој од њих, *Белошевић Перо*, од 38 двосложних ријечи на клаузули „само је једна с кратким првим слогом (даде), али, спојена с претходном неакцентованом речи *не*, она има функцију тросложне речи“, а у другој, *Лука Ђусићахија и Веризовић Рамо*, од 45 двосложних ријечи на крају десетерца само је „једна, *ндге*, с кратким слогом, али и овде спојена са *на*“ [БАНАШЕВИЋ 1984: 4 (исправили смо словну грешку: „спојена са *не*“)]. Овдје је чудно што стихолог не запажа да два изузетка нису изузеци само силабички него и тонски: остварује се старо преношење акцента, са силазним акцентом на проклитици (*нѣ даде, нѣ ноге*), и у говорима са старом акцентуацијом, па и у Пиперима, одакле су и Тодор Иков, и Никола Банашевић. С једне стране, Вукова трохејска интерпретација десетерца урадила је своје, с друге стране, у двоакцентском прозодијском систему старо преношење акцента на проклитику није обавезно (а ново се никако не остварује).

(2) Лакше је Пипер могао погријешити у анализи Вишњићеве пјесме *Кнез Иван Кнежевић*, у којој налази четири стиха заредом с кратким акцентом на двосложној клаузули: Иван срцу одољет не мџе, / сузе рони, а робиње тјџи: / „Не бојте се, драге сестре мџе, / ја ћу молит Србље око себе.“ [БАНАШЕВИЋ 1984: 4 (додали смо дужину)] – у Вишњићевом изговору, тј. у четвороакценатском прозодијском систему, у првом стиху акценат се обавезно преноси на одричну рјечцу *не* (ново преношење акцента: *не може*), а у четвртом, кад логички акценат није на повратној замјеници (а овдје је такав случај), она се атонира: *џко себе*.

(3) И поред ових наших корекција, Банашевићев закључак генерално стоји – нема суштинских разлика између црногорских, херцеговачких и других народних пјесама остварених асиметричним десетерцем, или да цитирамо аутора студије: „овде је довољно да се утврди, а то је мислим урађено, да се црногорске народне песме, за које је казано да су утицале на Његошев стих, својом метриком не разликују од песама из других наших крајева“ [БАНАШЕВИЋ 1984: 5].

(4) Једну Ћоровићеву оцјену Банашевић признаје: „У песмама Његошевим има, даље, и других стихова, који показују, да није пазио на њих као на елементе песме, него као на елементе рецитације. То се види нарочито у честој употреби наглашених једносложних речи једне из друге“ [ЋОРОВИЋ 1925: 1375]. Али је сматрао да је требало додати „да њих има, у много мањој мери, и у гусларским песмама“ [БАНАШЕВИЋ 1984: 6].

3. ИСХОДИШТЕ. – Завршићемо ову расправу о тумачењу српског асиметричног десетерца у досадашњој историји питања, фрагмента о Владимиру Ћоровићу што се тиче, са три опаске и једном закључном оцјеном.

3.1. Ћоровић прихвата Вукову стопну интерпретацију асиметричног десетерца, по којој је метрички образац тога стиха петостопни трохеј, који се нарушава, очито само у другом полустиху, дактилом, па са тог аспекта посматра Његошево одступање од тог обрасца. Поред тога, он полази од тога да тај стих има два иктуса, један у првом, а други у другом полустиху: „Народни десетерац има, услед трохејског ритма, читав свој стих прилично уједначен. Главни иктус

долази на прву стопу, а споредни на трећу, иза цезуре“ [Ђоровић 1925: 1374]. – Јован Вуковић је то оспорио, али са истих версолошких позиција, у том смислу да су два иктуса у народном десетерцу непосредно прије и послје цезуре, за разлику од Његошева десетерца. Стварно десетерац, и народни и Његошев, има три иктуса према три ритмичко-интонациона такта, а степен њиховог наглашавања зависи од функционалне перспективе реченица и ширих синтаксичких цјелина; разлика се састоји у томе што је Његош пјесничким средствима ту тротактност наглашавао.

3.2. Друге Вукове заблуде по којој се ритам стиха одређује према пјевању уз гусле, дакле према мелодији, Ђоровић се, за разлику од Јована Вуковића, ослободио. То се види по сљедећој оцјени Његошева десетерца: „Отуд његов десетерац није онако монотон као народни. Његош га је, то се очито види, удешавао не за певање, него за | говор. Разлику између његовог *говореног* и *пјеваног* десетерца ја мислим да ће осетити свако сравнивши ове стихове из владичина монолога и из једног од кола, из истог *Горског Вијенца*“ [Ђоровић 1925: 1374–1375], па наводи фрагменте једног и другог [види т. 2.1.(4)].

3.3. Ђоровић није полазио од погрешне претпоставке да Његошев идиолект и пјеснички језик карактерише стара акцентуација (са два силазна акцента и неакцентованим дужинама); он се у својим анализама ослања на нову акцентуацију (четвороакценатски систем с послјеја акценатским дужинама), али то нигдје изричито не каже.

3.4. Владимир Ђоровић је, да закључимо овај фрагмент нашег истраживања, дао веома значајан допринос изучавању Његошева десетерца у поређењу с народним, прво, тиме што је описао евидентне разлике између та два модела версификације, и друго, тиме што је неке одлике Његошева десетерца покушао да доведе у генетску везу с десетерцем црногорских народних пјесама и десетерцем Симеона Милутиновића Сарајлије. За даља проучавања версификације *Горског вијенца*, поред нашег критичког издања из 2005. године, од пресудне важности ће бити публикација акценатско-версолошког издања, које је припремљено за штампу, а у којем се десете-

рац дијели на три ритмичко-интонациона такта поред подјеле на два полустаха.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

- ВГ: Петар II Петровић-Његош, *Виенацъ горскій*. [Факсимил аутографа рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године, у: Александар Карађорђевић 1931; Миловић 1982; Павићевић 1985: 5–41].
- ГВ: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац* [у: Медаковић 1847 (прво издање); Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2021: 201–324 (основно издање); акценатско-версолошко издање је у рукопису].

ИЗДАЊА

- АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ 1931: А. [= Александар Карађорђевић]. Петар Петровић Његош. *Виенацъ горскій*. [Аутограф]. Тисак и уметничка опрема књиге Ј. Бласника Насл. – Љубљана, [1931]. [С рељефом обновљене Његошеве капеле на корици].
- МАРОЈЕВИЋ 2005: *Горски вијенац* / Петар II Петровић-Његош. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.
- МАРОЈЕВИЋ 2021: *Луца микрокозма. Горски вијенац. Шћејан Мали. Ноћ скуљба вијека* / Петар II Петровић-Његош. Основно издање. Ортографија и ортоеија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2021.
- МЕДАКОВИЋ 1847: *Горскій віенацъ*[.] Историческо событіе при свршетку XVII вѣка. / Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша,] владыке црног[р]скога. [Приредио Милорад Медаковић.] У Бечу: словима ч[астнихъ] о[таца] мехитариста. Факсимил првог издања објављиван је као посебна књига (Цетиње: Обод, 1963; Цетиње: Музеји Цетиње, 1984; Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2010; Подгорица: ЦАНУ, 2017).
- МИЛОВИЋ 1982: *Рукопис „Горског вијенца” Пеџира II Пеџировића Његоша* / Јевто М. Миловић. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 1982.
- ПАВИЋЕВИЋ 1985: *Горски вијенац* / Петар II Петровић-Његош. Уредник Бранко Павићевић. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, „Побједа“ – Цетиње: „Обод“ – Београд: „Велко Влаховић“. [Издање садржи факсимил рукописа (стр. 5–41) и репринт првог издања (стр. 43–169)].

ЛИТЕРАТУРА

- БАНАШЕВИЋ 1984: *О Његовом десетерцу* / Никола Банашевић. – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1984, књ. XLVII и XLVIII (за 1981–1982), св. 1–4, 3–16.
- БЕРИЋ 1829: *Неколико речи о внѣшнѣм кроју народни Србски ѡсесама* / П[авле] Б[ерић]. – Србске лѣтописи за год. 1829. друга частица. Трошкомъ Матице Србске. У Будиму: Писмени Кр. Всеучилища Пештанскогъ, 1829, година V, частица 17, 98–102.
- WOLLMAN 1931: *Njegošiv deseterec* / Frank Wollman. – *Slavia*, v Praze, 1931, ročník IX, sešit 4, 737–791.
- ВУКОВИЋ 1962: *Ка даљем ѡроучавању версификације у нашем народном десетерцу* / Јован Вуковић. – Народна стваралаштво / Folklor, Београд, јануар 1962, св. 1, 9–14.
- VUKOVIĆ 1962: *Prilog proučavanju našeg stiha*. (Ogled zasnovan u prvom redu na analizi i upoređivanju Njegoševa, narodnog i Mažuranićeva deseterca) / Jovan Vuković. – *Život*, Sarajevo, мај 1962, год. XI, br. 5, 339–354.
- ВУКОВИЋ 1963: *О сѣрукѣтури Његошева десетерца* / Јован Вуковић. – Гласник Етнографског музеја на Цетињу, Цетиње, 1963, књ. III, 109–123.
- VUKOVIĆ 1963: *O strukturi Njegoševa deseterca upoređenog sa narodnim* / Jovan Vuković. – *Savremenik*, Baograd, novembar 1963, год. IX, knj. XVIII, sv. 11, 371–381.
- VUKOVIĆ 1967: *The structure of Njegoš's decasyllabic verse compared with the decasyllabic verse in epic folk poetry* / Jovan Vuković. (Translated by Frederick B. Johnson). – *Indiana Slavic Studies*, Bloomington, vol. IV, 192–208.
- КАРАЦИЋ 1824: *Предговор* / В[ук] С[тефановић] К[араџић]. – [У књизи:] *Народне срѣске ѡјесме*, скупио и[x] и на свијет издао Вук Стеф[ановић] Караџић. Књига прва, у којој су различне женске пјесме. У Липисци [= Лајпциг], 1824, стр. I–LXII.
- КАРАЦИЋ 1833: *Предговор издашељев* / Вук Стеф[ановић] Караџић. – [Фототипски у:] Лука Милованов 2010 (1833): стр. в–у (7–28). [Прештампано у:] Караџић 1986: 435–445.
- КАРАЦИЋ 1975 (1824): *Предговор* / В[ук] С[тефановић] К[араџић]. – [У књизи:] Караџић 1975 (1841) IV: 553–583.
- КАРАЦИЋ 1975 (1841) IV: *Срѣске народне ѡјесме*. Књига прва: 1841. (Сабрана дела Вука Караџића. Књига четврта. Приредио Владан Недић). Београд: Просвета, [1975].
- КАРАЦИЋ 1986 XIII: *О језику и књижевности*. II. (Сабрана дела Вука Караџића. Књига тринаеста. Приредио Милорад Павић). Београд: Просвета, [1986].
- ЛУКА МИЛОВАНОВ 2010 (1833): *Оиши настѣављења к срѣској сличноречности и слогмјерју или ѡросодији* / Лука Милованов

- Георгијевић. Приредио Видан Николић. Бања Лука: Арт-принт, 2010. [Фототипија издања:] Луке Милованова *Ойић настїавлења к Србској сличноречности и слогомјерју или ѱросодии*. По новом правописања начину сматрајући на повод к новој весма нужној Србској Писменици или Језиконауку списан 1810. А издао га Вук Стеф[ановић] Караић. У Бечу, 1833.
- МАРОЈЕВИЋ 2006: *Сїић и версолошка реконстїрукција „Жалосїне ѱгсанце ѱлемениїе Асан-агинице“* / Радмило Маројевић. – Радови / Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, 2006, бр. 9, 13–57.
- МАРОЈЕВИЋ 2006–2007: *Версолошка реконстїрукција у критїичком издању Горског вијенца* / Радмило Маројевић. – Зборник за српски језик, књижевност и умјетност, Бања Лука, 2006–2007, III–IV, бр. 3–4, 11–53.
- МАРОЈЕВИЋ 2013: *Развојни ѱокови умјетїичке ѱоезије на срїском језику (I) (од сїроге силабичке форме до комбинованог и слободног сїића)* / Радмило Н. Маројевић. – Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд, 12–14. IX 2012). [Књ.] 42/1: Интралингвистички и екстралингвистички чиниоци у формирању и развоју српског стандардног језика. Београд, 2013, 35–52.
- МАРОЈЕВИЋ 2014: „*Рачун*“ *Вуковим женским ѱјесмама: (їїиїови сїића у Малој простионародној славеносрпској пјеснарици)* / Радмило Н. Маројевић. – Октоих, Подгорица, 2014, IV, св. 5, 65–109.
- МАТИЋ 1964: *Наш народни еї и наш сїић: Огледи и студије* / Светозар Матић. [Нови Сад: Матица српска, 1964]: 321–355 (*Акценатаї у нашем сїићу*).
- ТАРАНОВСКИ 1954: *Принципи срїскохрвайїске версификације* / Кирил Тарановски. – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1954, XX, св. 1–2, 14–28.
- ЋОРОВИЋ 1925: *Његошев десетїерац* / Влад[имир] Ћоровић. – Мисао, Београд, 1925, књ. XIX, св. 5–6 (141–142), 1371–1379.

Р. Н. Мароевич

ДЕСЯТИСЛОЖНИК ПЕТРА НЕГОША

Фрагмент: Толкования Владимира Чёровича

Резюме

В серии статей, в которой настоящая работа занимает начинающее место, рассматриваются вопросы стихосложения и стиховедческой реконструкции десятисложника Негоша на материале поэмы «Горный венец» (в оригинале: «Горски вијенац», первое издание: Вена, 1847) в сопоставле-

нии со стихосложением сербских народных песен в сборниках Вука Стефановича Караджича.

В первой, вводной части статьи комментируется толкование сербского эпического десятисложника, выдвинутое Вуком Караджичем в предисловии к лейпцигскому изданию «Народных сербских песен», а также стиховедческая полемика Вука Караджича и Павла Берича. Автор исходит из того, что эпический (асимметрический) десятисложник характеризует: а) безударность десятого слога в качестве метрической константы, б) безударность четвертого слога в качестве сильной ритмической доминанты (но не и метрической константы), в) трехтактность стиха, при чем первый такт (до цезуры) обязательный, в то время как возможен пропуск одного метрического ударения после цезуры (в качестве ритмического курсива).

Во второй, основной части настоящей работы подробно рассмотрению подвергается статья Владимира Чёровича в сравнении с последующими критическими замечаниями Йована Вуковича и Николы Банашевича (работы других авторов, Франа Вольмана и Светозара Матича, остаются за пределами данного фрагмента исследования).

Итоги исследования подводятся указанием на научное издание поэмы с текстологией (Подгорица, 2005), под редакцией автора данной работы, и на перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, поэма «Горный венец», сербские народные песни, сербский эпический (асимметрический) десятисложник, трехтактный тонический стих.

Јелица СТОЈАНОВИЋ, Филолошки факултет, Никшић

УПОТРЕБА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА КОСОВО, ЦРНА ГОРА И СРБ(ИЈА) У ЛАЖНОМ ЦАРУ ШЋЕПАНУ МАЛОМ – ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТ

Сажећак. Циљ нашег рада је да сагледамо употребу лексичких јединица Косово, Црна Гора, Срб(ија) у Лажном цару Шћепану Малом са лингвокултуролошког сјановишћа, како у књижевном гјелу тако и у ширем културолошком контексту. У књижевном гјелу сагледаћемо реализацију ових лексичких јединица у шексу, њихов суоднос, а јошом и условљеност контекстом, духовном сфером, етнокултуром. Анализа је усмјерена на разумијевање књижевне шексиа и културолошког контекста.

Кључне ријечи: Лажни цар Шћепан Мали, лексичке јединице, концепт, микроконцепт, реализација, лингвокултуролошја, Косово, Црна Гора, Срб(ија).

1. Теоријски оквир

1.1. Циљ овог рада јесте да сагледамо лингвокултуролошки аспект употребе лексичких јединица (и њихових деривата) *Косово, Црна Гора и Срб(ија) у Лажном цару Шћепану Малом*. Оваква анализа подразумијева двије сфере: текстуалну и контекстуалну (ова два аспекта се међусобно преплићу, происходе један из другог, међусобно се условљавају): тј. семантичку реализацију ових лексичких јединица у тексту (семантичка веза у линеарном реализацијском низу): лексичко слагање и лексички односи, комбиновање са другим лексемама, са једне стране и духовна сфера, етнокултурни контекст, уклапање у ширу значењску структуру, социо-културни миље у просторно-временској равни о којој се пјева и из које се пјева у *Шћепану Малом*, са друге стране. Анализа је усмјерена на разумијевање књижевног текста *Шћепана Малога*, и Његошеве мисли (Стојановић 2013: 1).

Ове три лексичке јединице се у Његошевом дјелу могу разумјети једино када се сагледају у међуодносу у контексту књижевног текста, потом у суодносу, уз укључивање дубљег ванкњижевног контекста. Оне су дубоко повезане и међуусловљене, како показује увид у грађу, и у књижевном тексту, као и у ванкњижевном контексту у парадигми и историји Црне Горе. Значењски се употпуњују, прожимају, имају своју особену значењску сферу, али тек сагледане заједно добијају свеукупност значења и смисаону пуноћу. Лексичке јединице *Косово*, *Црна Гора* и *Срб(и)ја*, на основу анализи књижевног текста, и ширег контекста повезује: (1) један исходишни и заједнички (на)род; (2) тај народ одређује и испуњава косовски завјет; (3) српски народ који је суштина Црне Горе, као дио ширег српског рода, има јединствен и нераскидиви однос заједништва који се односи према онима који га угрожавају и покушавају уништити. Српски род ће оправдати Косово, а то је истовремено и цијена његовог спасења: спасење српства, у склопу тога и Црне Горе. Тако је, иако још наглашеније, и у *Горском вијенцу* (Стојановић 2013).

2. Концепт *Косово* (и ужи микроконцепти) код Срба и у *Шћејану Малом* – лингвокултуролошки аспект

2.1. *Косово* представља преовлађујући, свеопшти, неисцрпни концепт у српској свијести, како и у Његошевом дјелу а у наслеђу и мисли Црне Горе! Према савременим теоријама концепт се посматра као културни код нације, настао као спој и међуутицај суштинских вриједности: традиције, фолклора, религије, идеологије, животног искуства, умјетности, система вриједности (Керкез 2007: 309–310). У *Горском вијенцу* Косово је (у склопу тога и Обилић) доминанта, то су најприсутније ријечи (Стојановић 2013). У *Шћејану Малом* је донекле другачија ситуација, што је условљено тематиком дјела. У *Горском вијенцу* је више акценат на херојском, док у *Шћејану Малом* имамо и комичног (херојско и комично се преплићу). Али је у оном херојском, као и у *Горском вијенцу*, постављена дубока и суштинска вертикала: симболика Косова, српства, цара Душана, у једном случају (*Шћејан Мали*), и Милоша Обилића (*Гор-*

ски вијенац), у другом. Доминанта концепта *Косово* остаје за најдубље осмишљавање и у *Шћејану Малом*, као и у *Горском вијенцу*.

У *Шћејану Малом* се лексема *Косово* јавља три пута (а у *Горском вијенцу* осам пута). Али, носи исту симболику. *Косово* је почетак, оријентир, духовна, земаљска и небеска вертикала и хоризонтала, вријеме које мјери, и којим се мјери: Немањићи, род српски, слава, јунаштво, могућност сабира, повратка, избављење, васкрснуће, пјесма, лавра, Дечани и Студеница, нада и спасења, којих нема без испуњења косовског завјета.

Косово, као мјера времена и вјечности, изражено је три-ма фразеологизмима „по *Косову*“, „од *Косова*“ и „на *Косову*“.

Косово је „прибјежиште“, „веселе праха Немањића“, „зора и свитање“, оно треба „да обасја општу светињу“, „за аманет наше (тј. српске) народности“:

Сердар Вукале

Весели се њраку Немањића...

Сама Славо, само пребјежишће

По Косову српскијех јунаках

Ево зоре на ваше брегове

Да нам ошћију обасја свейињу

И аманей наше народности.

Сад њројојше, Високи Дечани

И лијеја лавро Сџуденице [ШМ 1, 11–17].

Фразеологизам *од Косова* јавља се у стиховима *Горској вијенца* више пута у значењу „почетак нове ере“, „откад знамо за себе“, „од највећег догађаја“ (Пејановић 2010: 153–154). Овај фразеологизам јавља се и у *Шћејану Малом*, као стални архетип мјере времена, простора, српства, Црне Горе, избављења од туђина, опстанка:

Владика Сава

Сва јунаштва ваша од Косова,

С којима се ове горе диче,

Свеколике борбе нечувене

За слободу и за име српско

Које њамити наша Црна Гора [ШМ 1720–1724].

Дакле, народност и светиње су опште, заједничке: Косово и „српски јунаци“, „сва јунаштва (су) од Косова“, оно је „српско име“ „које памти Црна Гора“. То је једно и заједно, од искони, откад за себе знамо у оправдању и осмишљавању свог трајања, и надања у будућност вјекова и вјечности.

Турци сиремни за зло црнојорско...

Пас и мачка, Турчин с Црнојорцем,

Не мире се до суђена данка.

*Ова вражда ниче **на Косову**;*

Нејравда је шурска јосијала,

Црнојорска смјелост расјалила [ШМ 757–767].

Црна Гора је сачувала косовско памћење, слободу, „црногорска смјелост распалила“ српско надање. Косово је памћење и парадигма Црне Горе.

Обилић, као микроконцепт свеопштег концепта *Косово*, симбол је највећег јунаштва Косова. Подвиг појединца у којем је сублимирано срце народа! Његошу је посебна инспирација и највећа парадигма подвиг Обилића. Обилић се свега два пута помиње у *Шћејану Малом* (у *Горском вијенцу* 18 пута), што је, опет, условљено темом. Али, кад се јавља, помен Обилића код Његоша увијек носи исту симболику. У *Шћејану Малом* се чује из уста Турчина, који клетвом управо најјаче свједочи јунаштво Обилића:

Дрући кадија

О, Мураше, јаничарска мајко,

Под шобом се баше разлејоше,

Ти сајрије јод коњска коишиа

Душманина дину најжешћеја;

Главом јлаши од невјерне руке,

Од невјерне руке Обилића.

Не родила кавурка шаковоја! [ШМ 1085–11091].

Како свједоче стихови, и Турцима је најболније мјесто Милош Обилић, а Србима је огромна снага. Мисао о Обилићу и снага која израња из симболике Обилића, чини чуда:

Друјо коло

Наша војска нејакашна сломити Турке не мојаше.

Сирашина мисо Обилића шри војводе оји шада;

*Су чейрдесѝ друѝах ѝођу ѝоклонѝи се вољи ѝаше,
Са ваѝром му ѝоклон чине и убију ѝашу млада. [ШМ
2490–2494].*

Обилић је живи архетипски симбол у цјелокупном српском роду, нарочито у Црној Гори: „Архетип Обилић и данас је врло жив код Црногораца. И данас се мушком дјетету кад га ваља охрабрити каже: ’Мој Обилићу’. То је један од најважнијих доказа животности и значаја овог архетипа. То бисмо могли разумјети и као живу ријеч која је у сагласности са научном теоријом и архетиповима“ (Стриковић 1995: 124).

2.3. У Горском вијенцу се за концепт „Косово“ и „Српство“ везује цар Лазар и Карађорђе, а у *Шћеѝану Малом* заједно за оба концепта – цар Душан (уз Немањиће), симбол Косова, Призрена, српства. Јавља се три пута.

*Сердар Вукале
Наш ѝаѝрика из Пеђи ѝиѝѝоме
Сѝрерио му на ѝоклон брњаша,
Своѝа хаѝа како ѝорску вилу,
Злаѝну каѝу **Силноѝа Душана**
Ока злаѝа оку ѝрима вина,
Злаѝна куѝа да са ѝом цар наѝија.
Колико је нашеѝа народа
Од Црноѝа до Сињеѝа мора,
Свак ѝа царем воли и жељкује. [ШМ 60–68].*

Наш народ је „Од Црнога до Сињега мора“, нема граница народности, иако је слободу тог народа и памћења Боја косовскога сачувала Црна Гора.

*Паѝријарх
Госѝодаре, наше сунце јарко,
Када зачух да си ѝи дошао
У нашеме крају и народу
Засјаше ми лавре Немањића,
У рај ми се ѝреѝвори Русија,
Срѝска свеѝа земља Палестѝина;
Исѝо ми се срце обрадова
Ка да **Душан велики** усѝаде,
Ка да Србе ѝозва на освешу;
Ја ѝи ѝошљи онај колач мали.*

*Да имадох круну Немањића,
Шћах њик руну на дар ошћремиии.* [ШМ 481–492];

*Теодосије Мркојевић
Он је сада у светиу сѣолицу
У иресѣолу лавре Немањића,
Гледа срѣски цвијейи за Душаном
Бе се враћа с ѿобједом к Призрену;
Сад се ѿоји у химне виѣешке
Којим Срѣсѣиво некад ѿрмијаше.* [ШМ 1758–11764].

Овим се повезује у једну цјелину симболика и памћење цара Душана, Призрена (као симбола Косова, Душановог царства, Косовског мита) и српства (дубоко косовског) у Црној Гори. То је посвједочено и текстом (*Шћейан Мали*) и контекстом (предањем и митом, запамћеног и сачуваног у народу, и посвједоченим у историјским документима).

3. Употреба лексичке јединице *Црна Гора* у *Горском вијенцу* – лингвокултуролошки аспект

У *Шћейану Малом* се лексичка јединица *Црна Гора*, изведенице *Црноѿорац*, *црноѿорски*, много чешће употребљава него у *Горском вијенцу* што је условљено и темом дјела (У *Шћейану Малом* забиљежили смо око 70 реализација, а у *Горском вијенцу* двадесетак). Али, као и у *Горском вијенцу*, и у *Шћейану Малом* ове лексичке јединице се употребљавају у територијалном смислу, приликом обраћања присутним учесницима. Значење је конкретизовано, реализацију ове лексичке јединице имамо у тексту приликом обраћања окупљеним племеницима, актерима радње, или приликом обраћања становницима Црне Горе. Становници су састављени од племена која су именована (као ужем сематичком дијелу).¹ То илуструју стихови у којима се јавља ова лексичка јединица:

¹ Прије истраге потурица, према Павлу Поповићу, „Црна Гора не представља један народ него једну гомилу племена, гомилу братстава, без везе међусобне, без идеје заједничке“ (П. Поповић 1999: 31).

Владика Сава
Добро дошли, браћо Црнојорци!
Свагда ми ве мило њојледати,
Најледах се дивојте момаках... [ШМ 121–123];

Теодосије Мркојевић (Владици Сави)
Да л' не видиш чисио Црнојорце

Шћејан
Јер су злијем ѡрајом обрнули [ШМ368–369] ;
Чујше мене добро Црнојорци
Изнова сће мене зацарили [ШМ 387–415];

Бејлебері
Хајде њођи међу Црнојорце [ШМ 1002];
Зар нијесу никад калуђери,
Црнојорци њокорени били?
Зар никада није ѡурска војска
Црну Гору њод ноје мейшала [ШМ 1516–1520].

3.1. Лексема Црна Гора се у једном дијелу односи на географски појам, на простор разапет између тежње за очувањем слободе и пријетње ропством:

Шћејан
Хајде, смисли, баш у Црну Гору...
Све за Црну Гору ѡројшијујем [ШМ 277].²

² И даље:

Шћејан
Предсказују сѡрашну ѡѡбишју
Црној Гори и њеној слободи...
Када Осман , оѡиѡи добићем,
У најлуђој својој ѡјаносѡи,
Црну Гору с мора на Морачу
Сву ѡрекрива својим лешинама

Смајо (Ташарин)
Да на вашу угре Црну Гору,

Шћејан
Зар Млечићи у мојојзи кући
Да ме крсће како они хоће?
Шша би онда Црна Гора била [ШМ 2513-2519].

У другим стиховима концепт *Црна Гора* повезује се са Косовом (на нивоу лексичке реализације) као исходитем народа Црне Горе. Косово је оријентир и мјера:

*Турци сиремни за зло црнојорско...
Пас и мачка, Турчин с Црнојорцем,
Не мире се до суђена данка.
Ова вражда ниче на Косову;
Нейравда је турска јосијала,
Црнојорска смјелосиј расјалила [ШМ 757–767];*

*Проша Аврамовић
Сваколика војска црнојорска
Пријознаје Мусијафу-сулијана
Најјачијем царем на свијету.
Црнојорска усја јошиј никада
Од Косова ово не рекоше [ШМ 946–957].*

У складу са оваквом лексичком реализацијом налазимо потврде и ван Његошевог дјела. Његошево дјело је изронило из народног предања и живота: „[...] Ни у 14. столјећу Црна Гора није имала стално становништво. Пашњаке црногорске висоравни настанили су само српски пастири номади са својим стадима. Тек послје потпуног слома српског царства у крвавој бици на Косову 1389. мноштво Срба, које је утекло томе клању под вођством Страцимира Ива, званог Черној (Црни), настанило се око 1420, на стјеновитој висоравни и ту је основало уточиште за своју браћу која су прогнана. Тамо су се одржали у непосредној борби против Турака [...]“ (Миловић 1985: 644).

4. Употреба лексичке јединице *Срб(ија)* у *Шћејану Малом* – лингвокултуролошки аспект

Од коријена етнонима *Срб-* има више твореница. Углавном носе семантику вишег, надређеног појма, као сабир, језгро, што се види из лексичке реализације у тексту:

*Кад ѓрејазу Тујрелић-везире,
Кад ѓрејазу с војском Црну Гору [ШМ 2270–2271];*

*Слијејац (јоје)
Да ухваије цара русинскоја
Те у Црну Гору добјежао... [ШМ 2544–2555].*

*Сердар Вукале (п̄ред народом наслонивши се на мач)
Весели се ѿраку Немањића,
Немањића и Гребљановића,*

...

*Пошећи ће кржаве ријеке,
Оцраиј' Србу љају са образ [ШМ 1–22];*

Паѿријарх

*Срїска светиа земља Палестїина;
Истио ми се срце обрадова
Ка да Душан велики усїаде,
Ка да Србе ѿзва на освейу; [ШМ 481–492];*

*Пої Андрија Ђурашковић
Ма нијесмо да се исїражимо.
Јер ако се лисїом исїражимо,
Ко ће ти се за іријех кајати
Који ѿаде за срїско кољено?
Ко ли ће ти уживаї, милосїи
Кад се једном на Србе смилујеш? [ШМ 532–541];*

*Пої Андрија чїїа ѿисмо:
„Вашем царском величансїву ѿклон!
Безимењак ово вама ѿиша,
Безимењак, ама Србин ѿрави.“ [ШМ 569–571];*

*Пої Андрија
Бої да ѿросїи, чудноїа Србина!
Круїно ѿише, нишїа не замеће, [ШМ 599–601];*

*Теодосије Мркојевић
Он је сада у светиу сїолицу
У ѿресїолу лавре Немањића,
Гледа срїски цвијейї за Душаном
Ђе се враћа с ѿобједом к Призрену; [ШМ 1758–
11762];*

Везује се за простор Црне Горе који се сублимира у српству и српској симболици:

*Владика Сава
Свеколике борбе нечувене*

*За слободу и за име српско
Које ђамџи наша Црна Гора, [ШМ 1720–1724];*

*Војвода Драго
И шџо ћу џи џричаџ, иџмане,
Никад Срби, оџкад себе ђамџе,
Јошџ џолико мяса од Турчина
Не видџеше на једну џољану. [ШМ 1828–1833];*

*Друго коло
Лаз царев је џом сџоменик, џако назваџ да се знаде,
Том џобџедом над Турцима да се Србин вџечно хвали.
[ШМ 2106–2109];*

*Паџријарх
(чиџа џисмо. А Шћейан џордо к небу џледа) од архи-
мандрџџа барскоја Дебеље*

*Царе срећни, српскоме народу
Сад си оно шџо џи ја желијах. [ШМ 2017–2019];*

*Теодосије Мркојевић
На Балишиће, на српске кнежеве, [ШМ 2853–2863];*

*Књаз Долорукова
Около вас Србах много има; ...
Одвазда су Срби народ храбри. [ШМ 2879–2884];*

*Теодосије Мркојевић
Вјеровања Србе исџражише,
Ми смо Срби народ најнесрећни:
Сваки Србин који се џревјери –
Просџо вјеру шџо заџрли другу,
Но му џпросџо не било џред Боџом
Шџо оцрни образ џред свиџеџом,
Те се зваџи Србином не хоће.
Ово џи је Србе искобило,
Робовима џуђим учинило. [ШМ 2884–2894]*

*Сердар Јово
Поџбоше Срби на све сџарне,
Поџбоше душом и џијејлом.*

Ми ни на ѿуѿи ни на дом осѿасмо [ШМ 2756–2759].

Како Његошеви стихови говоре, побједа Црногораца је побједа српског рода (којом Србин треба да се хвали). Борба Црне Горе са Турцима борба је за васкрсење српства. Балашићи су српски кнезови, Црногорци су Срби (Теодосије Мркојевић: *Ми смо Срби народ најнесрећни...*).

Лексичке јединице од *Срб-* у једном дијелу Његошевог пјесничког опуса (и у *Горском вијенцу* и у *Шћеѿану Малом*) односи се на трагику, пропаст српског царства: Бог се разљутио на Србе због „главарах“... На другој страни има значење јачине кроз вјекове, носилац је слободе и васкрсења:

*Поѿећи ће кржаве ријеке,
Оѿраѿи' Србу љаѿу са образа.*

Лексичка јединица *Срб-* се у *Шћеѿану Малом* повезује са симболиком Немањића, њеном парадигмом и трајењем:

*Сердар Вукале
Весели се ѿраху Немањића (...)
Сама Славо, само ѿрибјежѿиѿе* [ШМ 1, 11];

*Паѿријарх
Госѿодаре, наше сунце јарко,
Када зачух да си ѿи дошао
У нашеме крају и народу (...)
Засјаше ми лавре Немањића,
Ја ѿи ѿошљи онај колач мали.
Да имадох круну Немањића,
Шѿах ѿѿик руну на дар оѿѿремиѿи.* [ШМ 481–492];

*Теодосије Мркојевић
Он је сада у свеѿу сѿолицу
У ѿресѿолу лавре Немањића,* [ШМ 1758–1760].

4.5. Апстрактна именица *срѿсѿво* (*срб-сѿво*) употребљена је једном (у *Горском вијенцу* три пута). Апстрактна именица „црногорство“ ни једном се не употребљава у цјелокупном Његошевом дјелу.

*Сад се ѿоѿи у химне виѿеѿке
Којим Срѿсѿво некад ѿрмијаше.
(Владика Сава. *Смијући се*). [ШМ 1758–11764].*

5. Закључна разматрања

Дакле, како је наша анализа показала, лексичке јединице *Косово*, *Црна Гора* и *Срб(ија)* чине једно (лексичко) семантичко поље. Немогуће је објаснити значење било које понаособ, а да се не посматрају у дубокој међузависности и међуусловљености с обзиром на то да су код Његоша судбоносно прожети архетипски симболи: Косово, Обилић, Карађорђе, цар Душан, Немањићи, који, као суштински, из дубине зраче и утичу на друге сфере, на етнос, духовност, културу, живот, историју, поетску визију. (На)род (српски) – косовски завјет – одбрана слободе и ослобођење (нас) српског народа, – везивна је нит у Његошевом дјелу. Косово је исходиште народа Црне Горе, која је постала колијевка збјега након Косовске битке. Црна Гора је за Косово везана завјетом да се врати изгубљено царство, да буде искра слободе и васкрсења србства.

Цитирана литература

Андрић 1996: Иво Андрић, *Њеџош као њтраични јунак косовске мисли*, Октоих, Подгорица.

Ковачевић 1996: Милош Ковачевић, *Сушћасћивено и мимоћредно у линћивисћици*, УНИРЕКС, Подгорица.

Керкез 2007: Драгана Керкез, *Концећић „ћрех“ као гео језичке слике свейћа код Срба и Руса*, Српски језик и друштвена кретања, Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (31. X – 01. XI 2006, Крагујевац, 2007, 309–316.

Маројевић 2005: Радмило Маројавић, *Пећар II Пећровић Њеџош, Лажни цар Шћейан Мали, Крићичко издање. Тексћолоћија*. Редакција и коментар Радмило Маројевић, ЦИД Подгорица.

Миловић 1985: Јевто. М. Миловић, *Пећар 2 Пећровић Њеџош у свом времену*, Црногорска академија наука и умјетности, НИО Универзитетска ријеч, Подгорица.

Пејановић 2010: Ана Пејановић, *Фразеолоћија Горској вијенца*, Црногорска академије наука и умјетности. Његошев институт. Монографије и студије, књ. 7, Подгорица.

Поповић П. 1999: Павле Поповић, *О Горском вијенцу*, Октоих, Подгорица.

Стојановић 2013: Јелица Стојановић, *Употреба лексичких јединица Косово, Црна Гора и Срб(и)ја у Горском вијенцу - лингвокултуролошки аспекти*, Међународни научни скуп Од косовског завета до Његошевог макроkozма Петар II Петровић Његош, Косовска Митровица, 1-2. новембра 2013, стр. 95-115.

Стриковић 1995: Јован Н. Стриковић, *Архејски ниво код Његоша*, Петар II Петровић Његош. Личност, дјело и вријеме, ЦАНУ, САНУ, 12, Подгорица.

Јелица Стојановић

УПОТРЕБА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА КОСОВО,
ЦРНА ГОРА И СРБ(ИЈА) У ЛАЖНОМ ЦАРУ ШЋЕПАНУ
МАЛОМ – ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТ

Резиме

У раду смо анализирали међуоднос лексичких јединица *Косово, Црна Гора, Срб(и)ја* у *Лажном цару Шћепану Малом* са лингвокултуролошког становишта, у књижевном дјелу и у ширем културолошком контексту. Анализа је усмјерена на разумијевање књижевног текста, али и ширег културолошког контекста. Према нашем увиду лексичке јединице *Косово, Црна Гора и Срб(и)ја* чине једно (лексичко) семантичко поље. Немогуће је објаснити значење било које понаособ, а да се не посматрају у дубокој међузависности и међуусловљености с обзиром на то да су код Његоша судбоносно прожети архетипски симболи: Косово, Обилић, Карађорђе, цар Душан, Немањићи, који, као суштински, из дубине зраче и утичу на друге сфере, на етнос, духовност, културу, живот, историју, поетску визију. (На)род (српски) – косовски завјет – одбрана слободе и ослобођење (нас) српског народа, – везивна је нит у Његошевом дјелу. Косово је исходиште народа Црне Горе, која је постала колијевка збога након Косовске битке. Црна Гора је за Косово везана завјетом да се врати изгубљено царство, да буде искра слободе и васкрсења србства.

Кључне ријечи: *Лажни цар Шћепан Мали*, лексичке јединице, концепт, микроконцепт, реализација, лингвокултурологија, Косово, Црна Гора, Срб(и)ја.

Драга И. БОЈОВИЋ, Филолошки факултет, Никшић

ФРАЗЕОЛОГИЈА „ПРИМЈЕРА ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА”

У овом рада разматрају се фразеолошке јединице у *Примјерима чојсџива и јунашџива*, класификоване по фразеолошким жанровима. Будући да је језик Марка Миљанова фолклорног типа, циљ нам је да издвојимо фразеолошке јединице које су у већини поријеклом из народног говора, али могу имати и стваралачку „надоградњу“. Методом класификације по фразеолошким жанровима којима се изражава и стилистичка димензија дјела описаћемо фразеолошки слој, а он је увод у свеобухватно истраживање фразеолошког слоја дјела Марка Миљанова.

Кључне ријечи: фразеолошка јединица, фразеолошки жанр, примјери чојства и јунаштва.

0. Питање опсега фразеолошког слоја српског језика ријешила је Ана Пејановић у монографији *Фразеологија Горскої вијенца*, и на тај начин завршена је полемика око питања фразеологизама у ширем и фразеологизама у ужем смислу (Маројевић 2020: 70). Међутим, то не значи да је подјела на осам фразеолошких жанрова, како је то утврђено према грађи из *Горскої вијенца* коначна подјела и да грађа појединих остварења не може условити и разухјенију жанровску структуру, како на примјер показује Маројевић у анализи *Шћейана Малої* (Маројевић 2020). Он уводи у анализу и фразеолошке стилске фигуре, тј. фразеолошке јединице које се налазе у процесу фразеологизације. Стога смо се у овом раду определијелили за термин фразеолошка јединица, сматрајући да он укључује и оне које су „готова форма“, али и оне које су у процесу фразеологизације. Природно је да свако остварење може имати и различиту заступљеност и опсег фразеолошких јединица, као и различите семантичке концепте.

0.1. Кад је ријеч о фразеологији *Примјера чојства и јунаштва*, у наслову се већ примјеђују два битна концепта, а то су *концепти чојства и концепти јунаштва*, а сам идиом *чојство и јунаштво* траје у Црној Гори, без обзира на то што се значење у савременом добу промијенило и што можемо направити разлику између чојства и јунаштва у времену Марка Миљанова, тј. о чојству и јунаштву о којем он пише, и у нашем времену. Питањем концепта или концепата чојства и јунаштва подробније ћемо се бавити у неком будућем раду, а овдје ћемо га поменути код оних фразеолошких јединица које експлицитно имају то значење.

Осим каласификације по жанровима, која укључује и њихов опис, бавићемо се и значењима. Наша класификација се ослања на класификацију коју је направила Ана Пејановић у монографији *Фразеологија Горској вијенца: Фразеолошки жанрови. Културни концепти. Руски преводи* (Пејановић 2010), као и Радмило Маројевић у раду *Фразеолошки жанрови у Шћејану Малом* (Маројевић 2020) и *Луча микрокозма* (Маројевић 2017).

1. Правим фразеологизмима називају се фразеологизми синтагматског карактера: стални епитети, устаљена поређења и идиоми, мада и међу њима има оних са реченичном структуром.

1.1. Општепознато је да су *стиални епителии* најчешће фолклорног поријекла, њихова структура је именица која чува пуноћу значења и придјев који се у извјесној мјери десемантизује и углавном су фолклорног поријекла:

...ријеч ѿоштену (17); ...на бесу и ѿоштену ријеч каза (23); Није бачио ни мрка ѿоледа (20); ...свајовски коњи.(20); ...на божу вјеру (22); ...крвне осветје (24) ...вјеран друј(25) ...божса судбина(34) Ошворше ми враиша бјеле куле (39); ... јуначки мејдан (40); Виђели злу ѿрилику (66)... На глас јунак Малић-беј (75); ...није зна будала неваљала (50) ...свучена будала ...ѿо мајчиној крви (93); ...ѿо божјиој ѿравди (94) ...јуначкоја сѿомена оставили (87); ...жалосну сриу (17); Те му ѿроби ка мајчино млијеко (11); ...нишћавне љубави (25); Побраштим ѿо боју и божјој љубави (38)...ови су два морачка, а моја рећ сријска јунака

(88);...*јуначка крв* (92);...*џрећи њас* (92); ...користи *божој џравди* (95); ...*кријући рђу нејриличну* (95); *Кује се на њега ка у бјелу неђељу, кад се иде на машкаре* (89)

Осим структуре атрибут (епитет)+ именица, функцију сталног епитета може вршити и синтагма (побратим *џ боју*; *на њас јунак*), а у народним пјесмама имамо облик богом (*бојом побратим*).

1.2. Фразеолошки жанр *устјаљена џоређења* (Пејановић:2010) или *комиарайивни фразеолојизми* (Пејановић 2015) везују се, како примјеђује Маројевић, за народну традицију (Маројевић: 2020). Основни везник у књижевном језику је *као*, дијалекатски је *како*, сажети облик и једног и другог је *ка*:

Љубили су *се ка два брајиа* (25); Бојали се од њега *ка од љуџој звијера* (27); *Сџоја су ја Турци звијером називали ка да је живе љуђе ио* (27); *О коме оружје вишаше ка да бјеше о мрџвоме дрвету објешено* (30); Турска се војска збуну и зачуди, *ка да џром у њу џуче* (40); *Дојрча ка разјарен лаф...*(67); ... *војска ка квасна...*(73) ...*јуриша ка џомама* (74); ...*ка с неке висине, џројријеби џрло и рече ...Ка некџећи штета учињена* (92); Те му проби *ка мајчино млијек* (11).

Поређење може бити изражено и другим средствима, компартивом прилога нпр.:

Али радије сам џојнуџи џлавом но образом (29), и везником *колико*:...па пушка убије љуђи *колико може олово џробијати* (80).

1.3. *Идиоми*, у ствари, представљају окосницу фразеолошког материјала једнога језика и често се називају фразеологизми у ужем смислу (Маројевић 2020). Најкомплекснији су фразеолошки жанр и што се тиче структуре, и што се тиче значења:

а) Већина их има исти садржај као у народним говорима:

Остјављам на аманеј (14); ...*мајчино срце џрејукнуџи*(23);... *скаменили од чуда* (23); ...*дошле очи да искоче* (24); ...*закумиџ сина мајчиним млијеком* (23); *Није зна за се* (27); ... *на џравди Боја*(25); *Иђау кроз џазар, рамо уз рамо* (29); ...*џлавом џлаџио...*(75); *Срејоше се с њима*

ѵрси у ѵрси (29); ...за ѵанку длаку живи ... (29); ...“од девет ђедова“... (94); сви до један (изѵорјеше) (22)...ѵпросје крв (23)...; Које ѵе му душу извадиѵи (77); Не знаш да ћеш ми ране оѵировати и часѵи обрљати (78); ...оѵишли су да ору и љебом себе и нас ране (84); ...а Лазо од најѵоре суме људи... (35); ...два браѵа од слабе врсте људи. (46); ...каквијем дуом миришу (82); ...би био ѵред очи народа... (88); ...дужан сам ѵи крв (88) ...окушати срећу... (85); кад ѵа не уѵрабише из ѵрве (66); ...бјеше у шаке доша (68); Нијесу на бјелеѵу више ѵуцали (73); ...ѵроѵријеби ѵрло и рече (92); ...ако им се не би досѵа шићар учинио; ...ће ти окиде нос (55).

У неким идиомима који у основи имају структуру и садржај из народне традиције, долази до проширења (за *ѵанку длаку*, *умјесто за длаку*; *даје* ви *ѵошиену ријеч*, *умјесто: даје ријеч*). Ове идиоме могли бисмо назвати ширим фразеолошким јединицама који у себи садрже уже: танка длака („мало“), што и има значење као и длака, а поштена ријеч исто што и ријеч („чврсто обећање“).

У идиому *окинуѵи нос*, *обрљати часѵи*, *ране оѵировати* одражава се етнокултурни концепт *образ*, који и заузима достојно мјесто у *Примјерима чојсѵа* и *јунашѵѵа*.

Што се идиома *чојсѵо* и *јунашѵво* и *ѵримјери чојсѵа* и *јунашѵѵа* тиче, поставља се питање да ли је потекао из народа или је творевина Марка Миљанова. То питање се поставља логично за многе фразеолошке јединице чији се садржај репродукује у народу са великом фреквенцијом. Међутим, чини се неспорним да народ тај идиом првенствено везује за *Примјере чојсѵа* и *јунашѵѵа* Марка Миљанова.

Идиом *јунак* и *чоек* настао је конкретизацијом, то јест издвајањем творбених „носилаца“ именица чојство и јунаштво, па би се исто питање могло и за њега поставити. Иако је ово увезан спој што показује и идиом *...ѵосвјегочи чојсѵо* и *јунашѵво* (36) тј. указује да без чојства нема јунаштва, али и обрнуто, стихови Ивана Мажуранића указују и на могућност „једностраности“: *Добар јунак да је чоѵјек шаки*.

код многих аутора многе пословице могу бити трансформисане, почев од минималних трансформација, до околионализама, које је тешко доказати.

...јер се чоек увијек ђокажује на малу сѣвар ка на велику (7); Који и мало добро чини он ће и велика кад моїне (7); Од добра чињетї нико се кајатї неће (32); Великодушностї јунашївѣ ђриличї!(36) Паде зло у зло (7).

Форму *Ѣаде зло у зло* која има значење да зло нестаје, губи се, можемо сматрати трансформацијом народне *није свако зло за зло*, која има значење да зло није сврха себи, већ може бити и нечем другом, на примјер, и добру.

2.2. Познато је да пословице имају шири интеркултурални карактер, макар на нивоу језика истог генетског кода) док су *изреке* интракултуралног карактера. „Изреке су у принципу разумљиве сваком припаднику те заједнице (етносу или ужој заједници) односно изворном говорнику (носиоцу језика), у одговарајућој историјској епохи...“ (Маројевић 2020: 72). Поставља се, међутим, питање да ли данашњи говорник српскога језика и препознаје, и семантизује изреке из *Примјера чојсѣва и јунашїва*. А да су у питању изреке објашњава нам и сам Марко Миљанов: *...и сад има ријеч, рече се*, слично ономе као што и Вук Караџић каже: *Ѣословице и друїе, као оно у обичај узетїе ријечи*.

За неке се с поузданошћу може тврдити да се и данас могу распознати као изреке: *Боље је никад се не осветїшї, но рђавоїа за осветїу убишї.. Шїто смо Ѣражили, оно смо и нашли (11); Јер даїћу ријеч не смијеш Ѣоїазитї, е часїтї би своју Ѣоїазїо (12); ..Ѣа инад душе нема (87); ...нема ка код вас за цара ни Циїанина (84).*

У значењу прве изреке налази се објашњење идиома *чаїру за чаїру*.

Међутим, многе изреке су дијалогског, ситуационог типа, неке данас можемо срести као кондензовану форму.

За семантизацију *Данас на моју, сјуїра ће на Ѣвоју*, коју бисмо могли објаснити синонимном изреком: *Редом, а Ѣредом*, или *Бої ником дужан не осїаје*, потребно је познавати контекст: јунак Ђуља Јованов изабрао је „конопац на грло“ умјесто „царског барјака“ на браћу Дрекаловиће, а издајник подругљивац Пунан Дедин подругљиво га упита: -

На чију кућу врана ѿрди, Буља? (15); - Данас на моју, сјуѿира ће на ѿвоју (15).

Или, нпр.: „Подгорички Турчин и сад један другоме рече: „*Бе си ѿо куйио?*“, рећи ће му : „*На дојању Појанчевића*“ (81). Интересантно је да Марко Миљанов објашњава многе изреке, нпр. за ову каже: „Од овакије ријечи то се братство стиди. То може вјероват они који сад то зна, кад се о томе говори, како се Вранићи и Лекићи с дружином диче, којијема су стари такве изгубе опрашћали говорећи: Ако су наши стари браћу губили, они се нијесу осветом осрамотили, но су образ сачували, а једни Рамадановићи изгубише обоје“ (81). Те Рамадановићи су Турци прозвали Поганчевићи зато што су се светили над свезаним човјеком, кршећи тиме обичај, тј. традицију. И ова изрека је дијалогског типа.

Цијели контекст је потребан за изреку *Ка Барл Ник Иван*, јер се у *Примјерима чојстива и јунаштива* наводи: *Говори се : Ка Барл Ник Иван (18)*. Њега су на превару хтјели да убију, али им је он јунаштвом и мудрошћу нарушио цјелокупни план. Структура оваквих изрека гдје имамо поређење са особом која се истиче по некаквим особинама, негативним или позитивним, карактеристична је за скоро сваки крај у Црној Гори, а претпостављамо да је универзалног типа.

Имамо и примјер гдје је увод у изреку исказ са глаголом рећи, као што је у претходном говорити: „*Било би љући који би рекли: Не бојим се ја од лијеве руке*“ (57). Јунаку Мићку Цеклињани су сломили десну руку, а Мара Ђурова, удата на Цеклин, а родом са Зачира, дође у извидницу „ка у свој род“ да види је ли „Мићко добро убијен“. Међутим, он је био „љевач“, па је поручио: „Сломисте ми десну руку, но ћу лијевом руком доћ на мејдан, ће ме год пошљете дајем ви поштenu ријеч“ (87).

У свим примјерима наглашени су облици ријечи, рећи, говорити, као увод у изреку: „*Кејо је река: Не знам, али је боље од Турака ѿојнуѿи, али од жеђи цркнуѿи*, гдје се ради о ситуацији кад додије жеђ, којој је све подређено (62). Или: “Остала је ријеч: *Поклаше се ка Кучи и Климентѿи* (71), као и: „...Таквоме се је ѿоворило у народ: “*Бољује му мозак; нема се рашѿи на њеја љекар доводиѿи*“

(88). Сам Марко Миљанов семантизује ово изреку: „...*који свједочи о себи да је бољи од другога*...“ (88).

Овај фразеолошки жанр има запажено мјесто у *Примјерима чојстива и јунаштва* што је разумљиво с обзиром на њихову жанровску, стилску припадност: „*А млошјема се и за малу приговорку рече: „Ови је бон од Миркове болести, почео је се фалии ка он*“ (89), или „*Бољи је Бож-Илија но цијела Скендерија*“ (92).

2.3. Узречице могу бити окамењене форме клетви, заклетви, обраћања божанству за помоћ и заштиту, изражавање захвалности, опраштања, итд. Међутим, оно што је карактеристично за узречице јесте њихов модални карактер, тј. оне изражавају став говорника према говорној ситуацији.

А Бој зна колико ће још биши побије (18); *Није Бој зна нешто* (18);

...иа остиа, али поинуо (87); Муч, *бруко од бруке, да жалим синове кад се царство дијели* ... (59).

У *Примјерима чојстива и јунаштва* налазимо оне узречице које срећемо и у данашњем разговорном језику, као на примјер „*црко остио*“ као варијанту „*иа остиа, али поинуо*“.

По својој форми може бити некадашња клетва, тј. њена варијанта, али данас у разговорном језику има статус узречице: *ђаво мако/поио/изио/огнио*. У *Примјерима чојстива и јунаштва* налазимо примјер који има статус идиома: Ада мене један ноћас удари по глави, а ја њега *поио ѓаво* (76), гдје узречица *поио ѓаво* добија статус идиома и значи „никако, ништа“. У питању је фразеолошка транспозиција тј. прелазак једног жанра у други.

2.4. Различите изразе које Маројевић (2020:76) назива *оштивним фразеологизмима* и који су „на овај или онај начин везани за некадашњи императив трећег лица јединине у оптативном значењу“, Пејановић назива *заклетвама* и они су представљени код Марка Миљанова:

а) формом која садржи предикатив *шако*, како то објашњава Маројевић са побочним краткосилазним акцентом који се прозодијски разликује од хомонимичног замјеничког прилога: *Тако ми душе* (11), али нпр.: *То је шако*;

Тако ве не љубало млијеко с којим сѝе се одавлен огранили (34); Е шако ми дина и амана (39).

б) Имамо и структуру: именица у генитиву +ми, *ѝи*:
...душе ми...(59,83); часноѝа ми крсѝа (76);...ѝурске ви вјере (61); ...ѝурске ми вјере (87); Образа ми (83).

2.5. Фразеолошки жанр *клетѝве* Ана Пејановић (Пејановић 2010: 94) не сматра правим фразеологизмима јер се не репродукују у готовом виду, већ настају у говорној ситуацији. Међутим, чињеница је да се доста клетви репродукује у готовом виду, поготово у народним говорима, Маројевић клетве посматра у низу с фразеологизмима других значења (благослов, добродошлица, опраштање), као јединствени фразеолошки жанр (Маројевић 2020: 77), док ове форме Пејановић убраја у узречице (Пејановић 2010: 107-108). Несумњиво је да ове форме имају оптативни, и модални карактер у ширем смислу.

а) У овом контексту можемо говорити о тзв. правим клетвама, какве су: *Убио ѝе Боѝ и Свѝѝи Јован (28); Рђа ѝѝи образ убила! (28); Ками да ви је (16), и форме којим се проклиње: ...то ти непросто, већ ѝроклетѝо ѝред Боѝом и љуђима и арам ѝѝи љеб ѝријашѝелски који смо заједно изјели (78), ...ѝроклињу душу и костѝи (93).*

б) Благослови као подтип овог фразеолошког жанра, који имају супротно значење од клетви, могу бити различито исказани :

Боѝ ѝѝи и свѝѝи Јован...(18); Добро учиње, ѝомаѝа ѝѝи Боѝ (36); Свијѝѝа ѝѝи образ (70); Уби га Иво Јоков, вазда му ѝуцали (69); Алал ѝѝи вјера (77); ...да ѝѝи је божѝа вјера...(85)

в) Подтип који називамо *оѝрашѝѝањем* исказан је овим формама:

Просѝѝа им душа (64), или формом: То да ѝѝи је ѝпросѝѝо ѝред Боѝом и људима (78).

г) У добродошлице убрајамо примјере типа *Добра ѝѝи сређа (78)*, који је и данас присутан у народним говори-ма.

3. У *Примјерима чојсѝѝа и јунашѝѝѝа* налазимо и „фразеолошке сѝѝилске фиѝуре“ (Маројевић 2020: 82), тј. изразе који се налазе у процесу фразеологизације:

а) Издвајамо *хендиадис* као експресивно средство интензификације (Маројевић 2020: 82), а његове компоненте имају јединствено значење, иако се налазе у односу координације:

...*да му желиш ваљало и неваљало ѓринијей̄*...(94); ...*зли и несреј̄ни*...(93), ...*да смијеш и умијеш*...(94)...*да и бијемо и сијечемо*(86).

У народу се чује израз *зло и нао̄јако*.

б) Као подврста хендиадиса имамо *ѓауѓолошке* изразе: ...*влас̄и и владалац неваљалс̄иво ѓро̄онили* (81).

в) Забиљежили смо и класичну перифразу: ...*како неће ославӣи и ничим се ѓровр̄и чија грӯа*(93).

4. У закључку можемо истаћи да *Примјери чојс̄ива и јунаш̄ива* обилују фразеолошким јединицама различитих фразеолошких жанрова што је потпуно очекивано, судећи према самом наслову и тематици, као и етнокултурним концептима на које се односи садржај. Посебно су занимљива лексичка варирања. Већина фразеолошких жанрова је оног типа како су они описани до сада у Његошеву језику, али су примјетне и разлике које су нарочито тичу изрека као фразеолошког жанра.

Код Марка Миљанова налазимо *изреке* дијалогског и ситуационог типа, које су вјероватно и данас у употреби, или се по истој формули и данас стварају, превасходно код људи који чувају традицију. Несумњиво је да су оне у вези са одређеним фолклорним миљеом и да имају изразито интракултурани карактер.

И фразеолошки жанр узречица представљен је неким узречицама типичним за разговорни језик, како тада, тако и данас.

Извори:

Марко Миљанов, *Примјери чојс̄ива и јунаш̄ива* (5-97), Обод, Цетиње, 1975.

Литература:

1. Бојовић 2021: Драга Бојовић, *О разговорној фразеологији*, Слово, часопис за српски језик, књижевност и културу, година XVII, бр. 60.

2. Маројевић 2016: Петар II Петровић Његош, *Луца микрокозма*, Критичко издање. Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
3. Маројевић 2020: Радмило Маројевић, *Фразеолошки жанрови у Шћејану Малом*, Српски језик XXV.
4. Пејановић 2010: Ана Пејановић, *Фразеолоија Горској вијенца*: Фразеолошки жанрови. Културни концепти. Руски преводи, Подгорица: ЦАНУ.
5. Пејановић 2015: Ана Пејановић, *Синџакса, семантика и линвокулиурологија комјарашивних фразеолоијама*, Бања Лука: Аперион.
6. Караџић 1836: *Народне српске њословице и грује различне, као оно у обичај узетје ријечи*, Издао их Вук Стеф. Караџић, на Цетињу, 1836.

Аннотација

ФРАЗЕОЛОГИЈА

ПРИМЕРАХ ЧЕЛОВЕЧНОСТИ И ГЕРОИЗМА

Драга Бойович

В данной статье нами рассмотрены фразеологические единицы в *Примерах человечности и героизма*, группированные по фразеологическим жанрам. Учитывая тот факт, что язык Марко Мильянова обладает признаками фольклорного типа, нами поставлена цель исчерпать и рассмотреть фразеологические единицы, которые, однозначно, принадлежат к народному говору, но могут быть обогащены творческими „элементами“. Методом классификации фразеологических жанров, образующих стилистическую окраску произведения, а также путем семантизации, автор статьи описала фразеологический пласт данного произведения и, таким образом, открыла поле исследования фразеологии языка Марко Мильянова в целом.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологический жанр, Примеры человечности и героизма

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Мирјана БУЛАТОВИЋ: *ѿоезија*

Зоран КОСТИЋ: *ѿоезија*

Милутин МИЋОВИЋ: *ѿоезија*

Андрија РАДУЛОВИЋ: *ѿоезија*

Бећир ВУКОВИЋ: *ѿоезија*

Вишња КОСОВИЋ: *ѿоезија*

Радисав Бато ЂУРКОВИЋ: *ѿоезија*

Радинко КРУЛАНОВИЋ: *ѿоезија*

Милица БАКРАЧ: *ѿоезија*

Ненад КЕБАРА: *ѿоезија*

Бранка ДЕНДА: *ѿоезија*

Борис ЈОВАНОВИЋ: *Почетњак*

(одломак из романа *Небо, камен, море*)

Јанко ЈЕЛИЋ: *Уѿознавање са собом*

ПРЕМИНУЛИ ПЈЕСНИЦИ (2004- 2024), НАШИ ПРИЈАТЕЉИ И САРАДНИЦИ:

Драгиша МАЏГАЉ (1938-2007)

Момир ВОЈВОДИЋ (1939 -2014)

Гаро ЈОВАНОВИЋ (1950 -2014)

Косто НИНКОВИЋ (1954 – 2014)

Влајко ЋУЛАФИЋ (1957 -2015)

Коста РАДОВИЋ (1936 -2019)

Ранко ЈОВОВИЋ (1941 -2020)

Рајко Петров НОГО (1945 – 2022)

Илија ЛАКУШИЋ (1947 -2024)

Разумије се, никада нећемо заборавити драгоцену сарадњу и пријатељство, њихову подршку и поуку, знаменитих научника:

проф. др Милоша-Мита Вукићевића,

проф. др Јована Чађеновића,

проф. др Драга Ћупића,

проф. др Момчила Ушћумлића,

књижевникā:

Миодрага Ћупића

Жарка Команина,

Петра Сарића,

историчара: Предрага Вукића,

професора: Николе Асановића,

сликара: Боћа Вујовића.

Нека им је вјечно хвала и Царство Небеско!

Мирјана БУЛАТОВИЋ

ТВОРЦИ РЕЧНИКА

У руднику језика седам рудара
сложно рију по најдубљем копу.
О њима се сам Господ стара,
анђели их прате у стопу.

У руднику језика нико не хаје
да ли то надире запаљиви гас.
На улазу се сав живот предаје
и уноси се једино глас.

Глас је светиљка рударева,
да јасно види из даљине
кад златни грумен језика сева
у темељима отаџбине.

ЈЕЗИЦИ

Седам хиљада језика
говоре сви људи,
понеки уснули језик
понегде се буди,
али до краја века
остаће десети део
и многе ће језике лепе
покрити тамни вео.
Кад по језику падну
другог језика бомбе,
он се може повући
дубоко у катакомбе,

или летети небом
попут ватрене птице,
јер онај ко нема језик,
нема више ни лице.
Можда подићи треба
тиху језичку буну...
Постоји језик који
сам самцит у Камеруну
ћутљиви човек чува
до свога смртног часа
(једва се држе слова
остала без гласа).
Не снашла нас никад
мука тог Камерунца,
који рођени језик
на месечини бунца.

Зоран КОСТИЋ

БЛАГО ИЗГНАНИКА

Кад смо бјежали од краја роднога
свако понесе из живота тога

нешто што му је значило посебно:
отац (кроз мјесец дана већ, погребно)

ново-новцато црно одијело,
најмлађа сестра – иако увело –

тијело лутке, играчку једину,
мој брат старији – кубуру дједину

(да се зна ко су били наши преци),
за коју вијек не праве се меци,

старија сестра – дрвену кутију –
једну од оних гдје се тајне крију,

за мајку не знам шта није узела –
сем купусаре с рецептима јела,

пун цак писама и фотографија,
славску икону гдје Свети Илија

свој хљеб насушни од гаврана прима
и, памтим, сакри међу тим стварима

(гојењу склона) – гумирани стезник.
Ја не понесох ништа, осим језик

кога постадох свјестан тек недавно

када и схватих – понио сам главно:

сви су под земљом из ових стихова
и сва прђија са њима, њихова

а језик памти, молитвом до Бога,
све њих и прогон из краја роднога.

ДАРОВНИ ЈЕЗИК

Отето, мање од даровног боли:
за отето ми, отимач крв проли

и као јачем остаде му плијен,
мени, слабијем, жал потмуло-нијем.

Са друге стране, живо боли зато
моје пресвето грешком што је дато

недостојноме: мене, дародавца,
непребол вјечни жига из два правца –

од дариваног у виду поруга,
и од мог срама – што подлог недруга

даривах оним што се не дарује:
језиком којим пљује ме и трује.

ШЉИВА ТАРАБИЋА

Вјечно мислећи да није опасно
раздавали смо и КО СМО и ШТА СМО -

земље, још више него што је оста,
даривајући уљеза и госта,

друга, недруга, притворног сабрата,
земљом плаћасмо откуп у целата

(планински ланац за ланац сужањски,
јутро орнице за смркај слугањски);

када помањка копненог простора
приступили смо претакању мора

(шта ће нам тако широко, дубоко,
шта ћеш нам, српски Скадре и ти, Боко,

шта ћеш нам, Стоне и ти, Дубровниче),
а уз то, море стоји, не отиче,

преточисмо га такорећи браћи
кад пожелимо лако га је наћи

да се умочи до кољена ноге...
Тако, одавно, наше круне многе,

дијелиле су до недјелјивога –
док не почесмо крчмити и Бога,

даривајући прамењем језика
оне који га не имаше никад,

који му уз то не бјеху ни вични :
за колико се немушт ојезичи

за онолико наш род онијемље –
и сад, без мора, на остатку земље,

разјезичено, огољено, мало,
Српство под шљиву Тарабића стало.

ГДЈЕ СИ

Питаш се, пошто подвуче се црта:
јеси ли дуже био жив, ил` мртав?

За седамдесет и пет љета дугих
кад си тај био, а кад онај други,

и који од њих два укупно више
и који од њих сада ово пише –

и који од њих писа све до сада
и који од њих духом ти овлада

толико да се смрти и животу
за твог вијека све разлике потру

због чега не знаш ни сад, на измаку,
гдје си: на земљи, или си у паклу?

СА ЛИВАДЕ

Лежим у трави. Планина-пријесто.
Висина, негдје, хиљаду и петсто –
између мора и још плављег неба
са којим општим кликтајем јастреба,

без кога посве остао бих нијем
(тек ридао бих љепотом опијен),
овако, глас мој небом се проноси
и јастребом се одоздо поносим

гледајући га горе док шестари:
имам осјећај – као да, у ствари,
то гледам себе, знаног само себи,

а озго – доље, у трену док лебдим,
посматрам себе, оног знаног свима:
своју низину надгледа висина.

САН

Пљусак је стао, направио млаку.
Бос, у сред млаке, стојим на облаку,

око стопала сиње небо блиста,
ка њему растем – изврнута биста -

из постамента према своду плавом
(никада дубље у небу са главом) –

споменик живом у милости вишој!
Одједном, одраз поремети кишом

тај облак у ком на тренутак стајаш
и видје себе, или само сањах

(разум ни лакше не може да схвати),
да сам у небу жив по благодати

и да се смртник може наћи – истом
на земљи црној и на небу чистом.

БРОЈАЧ СЊЕГОВА

Никад живио нисам у свом граду:
већ сам зачећем био у нескладу

са становништвом будуће средине;
рођен на грунту туђе дједовине

на Цетињу сам тог осмог октобра
ничија радост, чак ни вијест добра –

и подловћенског министарског сина
изопштили су још прије бабина.

Дочека Никшић. Очински завичај
прољуља, док се не деси правичан

изгон, јер ни ту не бијаш на своме...
Збогом, исконе, пут под ноге, доме,

правац – Крушевац, древни, пријестони,
но и отуда већ кроз три се гони,

продужи даље, кад ниси одавде.
Добро ти дођох, стони Београде,

ка теби сви су путеви водили,
они, Господњи, нас су и сродили,

клицах у души. И Бог сами знаде,
три деценије мислио сам, граде,

да сам свој на свом, да и ти то позна,
да више неће ни УДБА ни ОЗНА

нас два срођена моћи да раставе.
Ипак, не зби се ту љубави праве,

или, тачније, обостране не би –
и мада доста оста ме у теби,

одох из тебе, самосвојно посве,
до наше братске, једнородне Москве

гдје нађох љубав, себе и смисао...
Али, свеједно, ја сам уздисао

пуне четири ако не и више –
за градовима што ме најурише

кривицом мојом коју препознају
они што ведре у свом завичају

и мјере ко им а ко не припада...
Ту, гдје двадесет мирних живим сада,

у Бањој Луци – лијепо је, красно,
али за радост обострану, касно,

као, надам се, и за неспоразум:
сем што дишемо истовјетни ваздух,

општимо истим писмом и језиком,
не мијеша се у сне нико ником,

ни град у моје ни ја у његове –
осим реченог, ја бројим сњегове –

у недоумљу гдје ме задњи чека.
Можда, не овдје? Можда ми још нека

до новог града предстоји сеоба
гдје је суђена земља родног гроба,

гдје ћу, коначно, бити свој на своме,
на оба људска свијета, о, доме!

Милутин МИЋОВИЋ

У БИБЛИОТЕЦИ

Кад дође овако лијеп дан
 И сунце се дигне повисоко
 И обасја све наше послове
 Замишљене и забринуте главе
 Уморне и устрашене
 Које су ријешиле да изгину
 На својејим пословима
 И у туђим плановима

Добро је да одустанеш од свега
 Да Устанеш и надишеш своја плућа и мозак
 Ваздухом који прије нико није дисао
 Сазнаћеш да небом струје најљепше мисли
 Које никад нијесу престале
 Да подстичу најбоље умове
 Ако већ добро чујеш, чућеш
 И најљепше пјесме и псалме
 Које увеличавају ову свечаност
 Ако већ добро видиш, видјећеш
 И најљепша лица
 Која су била некад гдје и ти сад
 Чућеш музику неба
 Која буди сваки твој атом
 Схватићеш да си и сам учесник
 Чуда које држи овај свијет
 И да си већ добар читалац
 У овој библиотеци

Која једино неће сагорети

СВЕ ЈЕ ЈЕДАН КРОЗ ЈЕДАН

Све је један кроз један
Ако не видиш сад, видјећеш
Јер Један је сакривен у свему другом
Зјеница ока које не стари
Коју понекад видим
И у твојим зјеницама
Које ме преплаве

Не плачи, све ће бити у реду
Срце постаје срце на ватри
Док му радост не да ништа мислити

Нека се руше градови
Који већ тешко притискају невину земљу
Својим надахнутим пакловима
Важно је да можемо да се гледамо,
Напајамо бар минут
Оном ватром која се не гаси
Кроз коју видимо
Да је све у реду
И да је Бог среди нас

Не можемо све ужасе примити у срце
Али можемо онај најљепши
Бити човјек који лијепо пламса
Бар минут

Над провалијом

СВЈЕТЛОСНИ ПОГОДАК

Илији Лакушићу

Све што не знаш стане у твоје пјесме
 Све што слутиш, што обожаваш
 Све што ти је најближе
 Што не можеш да изговориш
 То су твоје пјесме

Права пјесма је најближа и најдаља
 Ту и иза облака
 Два краја, без краја
 Повезана златним нитима

Праве пјесме се не тумаче, не растварају
 Дјелују моментално, као целебно сјечиво
 Твоја свијест никад не уграби да сазна
 Шта јој се десило

Душу изграђују моменти-сусрети
 С правим пјесмама
 Које могу да стану и једној ријечи
 Али која ти једнако запали утробу и ум

Ох што волим праве пјесме
 Чујемо те вапаје понекад
 Ту страст
 Која може да се угаси једино
 Свјетлосним поготком

НЕДЈЕЉА МРТВИХ

И јутрос су освануле вијести:
Хиљаду мртвих у Гази
Дјеца и старци умиру од глади
Гомиле претучених по улицама и подрумима
Бомбардована је и највећа болница
Онда су командоси ушли међу полумрте
И довршили свој посао
Нетањаху је безобзиран и моћан
Неће ни да чује
Шта му говоре пророци
Шта шапне судбина

У Украјини масовна погибија
Неки храбро гину, неки се предају
Мајке једнако плачу за једним и другима
Путин је сконцентрисан јер иде све по плану
Зеленски вришти ко рањени тигар
Тражи свуда по свијету смртоносно оружје
У коме види једини спас

Шта кажете?
Оволико вијести је довољно да нахрани изгладњелу душу
Наши грађани могу бити мирни
Али само до следећег јутра
Јер душа је гладна и прегладна догађаја
Макар они долазили из новина
Брзом интернетом из Луциферових офиса
Душа не смије огладњети
Говоре властодтшци свијета
И папагаји мега агенција
Докопали су се брзих знања
Да душе које више не знају шта би од себе
Једино истински погоди и раздрма
Масовна погибија несрећника,
Може то бити и у земљотресима

Поплавама, свеједно
Само да је свуда по свијету има

Шта ћемо?
Просто нема других догађаја
Који би могли да потресу несрећну душу
Да осјети да је још жива
И да је у оволикој експанзији смрти
И халапљивог ништавила

Негдје и оволико има

НИШТА НА НАШИМ ТРПЕЗАМА

Хоћеш ли чисто ништа
Или ништа са нечим
Имамо велики избор
Имамо свега на свијет

Имамо ништа са слатком салатом
Ништа с крофнама и пекмезом
Ништа с медом
Ништа с луком
Ништа с качамском
Ништа с месом
Ако неко баш хоће
Може и ништа с ракијом
Многи то ујутро управо пожелеле
Кажу с осмехом
- Да нам боље крене

Није добро ништа без ишта
То ни љекари не препоручују
Ништа само чак може да схвари желудац
Ето то ти је тако, Павле
Па пази на своје здравље

Ништа никад не узимај на празан желудац
Јер ништа одмах иде у крв и мозак
Треба чувати мозак и срце од ништа
То је најопаснија храна
Кад се узима сама
Тврде љекари специјалисти
За све и Ништа

Ништа је свеприсутно
Иако изгледа да га и нема
Оно је само по себи гладно
А срце и мозак су му посласице
С којима највише воли да се понесе
Ако их ухвати саме и без друге хране
Не могу му се одупријети
Јер ништа има на уму да све на свијету пречисти
Зна да је овај свијет много чим загађен
И да је човјек на сваком недјелу ухваћен

Ништа је укусно кад се узима с нечим другим
А, хвала богу иде са свим
Са свим прехрамбеним изобиљем
Воли да се нађе на трпези
Међу батацима и плећкама
Лојавим бубрезима и утробама
Гдје људи уживају до заборава
А да ниједног момента
На ништа не помисле

Ништа избјегава да се помијеша
Са сувим хљебом
Али, кажу стручњаци
Који гледају кроз најдужу сламку
Човјек ни један залагај не може да прождере
А да се ништа однекуд не удјене
Најмање иде с чистом водом и ваздухом
Али о води и ваздуху се не живи

С ништа треба опрезно радити
 Кажу стручњаци за ништа
 Дозирано га користити
 Складно се мијеша се са сваком храном
 Чак и са свим мислима и осјећањима

Треба га само с мјером узимати
 И ништа није ништа кад је с нечим
 Тако човјеку изгледа
 Још прија његовом желудцу и мислима
 Важно је некад и само заварати глад
 А камоли душу
 Коју је чак и лакше заварати
 Него желудац
 Који је најчешће нијезајажљив
 И без икаквих критерија

Желудац и некако
 Али душа одмах пожури
 Да се нечим упрља, тј.
 Да нешто стави у уста
 И ништа истјера из себе
 Али углавном се превари
 Некад и настрада
 Јер ништа умије да се сакрије
 А душа не може да га види
 Ни кад јој у душу улази
 У озбиљним количинама

Душа не подноси чист желудац
 Није жива ако га нечим не напуни
 Мада ће увијек чезнути за нечим чега нема
 Увијек ће бити нечега гладна и жедна
 Поред свих јела

Шта рећи на крају
 Ништа је савршена храна
 Само кад се не узима сама

МОЈА БОМБА

Лежим с бомбом
Загријава моје срце и груди
Видим, пуна је чуда
Сваки секунд је важан

Живот нас је научио
Да је само добро што је нарастајуће, изазовно
Што је опасно као ватра

Моја бомба је моја судбина
Ми смо рођени заједно
Расли заједно
Заједно ишли и школу
Ишли кроз страшне шуме
Заједно се пели на брда
Експлодирали испод звијезда

Свуда ме пратила моја бомба
Па и кад сам се спуштао у јаме
Грлила ме са својих хиљаду руку

Моја бомба је будила мој живот
Откривао сам у великој екстази
Колико у њој експлозива има

Моја бомба
Чувала ме од смртних опасности
Научила ме борби непрестаној
Ко хоће да живи с бомбом
Мора стално да савладава тешкоће
Сложене задатке
Који се сами отварају
Јер није мала ствар
Живјети са бомбом
Која може у моменту да ти да
Што не можеш ни да замислиш

Моја бомба
 Спасила ми је живот хиљаду пута -
 Огријала ме сунцем

И кад се на мене залијетао најгушћи мрак
 Да ме прогута

КУД СИ НАЖДИЛО СРЦЕ МОЈЕ

Кажем срцу - смири се већ једном
 Немој да ме узнемираваш сваки час
 Немој да трчиш за сваком мишљу
 Немој да летиш за сваким погледом
 Немој да скачеш ко лудо
 Немој да лупаш
 Знаш ли гдје си
 Знаш ли шта радиш
 Хоћеш ли да искочиш из мене
 Хоћеш ли да ме истјераш из памети
 Немој да не разликујеш дан и ноћ
 Немој да не разликујеш пут и непут
 Што си тако лудо и неразумно
 Срце мије

Ти не слушааш шта ти ја кажем
 Ти нећеш моје памети
 Ухватим те - нећеш ништа да знаш
 И најмилије ти је да нећеш ништа да знаш
 Срце моје, знаш ли да је с тобом врло тешко живјети
 Скоро немогуће
 Не би те нико трпио ко што те трпим ја
 Не помаже те ни бити ни сјетовати
 Ти ни у какву школу не би могло
 Од малих ногу уочио сам твоју настраност

Не можеш да живиш ко и други
Нећеш ничије памети
Ти бјежиш од пемети
Тебе лудост и непамет надахњују
Ти мислиш да си ти вазда у праву
Ти мислиш да не би ни живјело
Кад би паметно живјело
Ти више волиш планину него школу
Прашуме су твој стари завичај
Звјерке, најмилија створења
Рај - изналажење пута гдје га нема
Од плавог неба хоћеш да полудиш
Звијезде су ти највише тачке постојања

Али не зазиреш ни од јама и пећина
Уочио сам
Талентовано си за тамне, непрозирне просторе
Обожаваш спелеологију
И јамолигију
Скоро колико астрономију
Срце моје, срце лудо
Нимало не бринеш о мени
Ти би ме на ватру наложило
Хиљаду пута ухватио сам те на дјелу
Ти би ми и живот узело
Само да би ти живјело и пламсало
Теби се не може ништа доказати
За тебе просто не постоје докази
Куда намислиш ти идеш
Не брине те како ћеш
Као да имаш неког Тамо
Који брине за тебе
Нека је мрак, лед, нек грми
Видио сам хиљаду пута
Да те одушевљавају муње
Које лете право да нас сагоре
Ватра је твој живот
Ватра је твоја књига

Из које учиш да живиш
И да ми испостављаш загонетке
Од којих хоћу да полудим

Срце моје
За кога ти живиш, реци ми

Или ћеш ме оставити без одговора
Да би заједно горели
И да нам никад није доста

Андрија РАДУЛОВИЋ

ШКОЛОВАЊЕ

Школовао сам се у Горском вијенцу
 Настасијевићевим зорама
 Рилкеовим баштама
 Хелдерлиновим вртovima
 Борхесовим лавиринтима
 У Цвијећу зла
 На Пијаном броду
 Као на својој лађи
 Испиао сваку кап Вучје соли
 Смрзавао се у елегијама Бродског
 Тонуо у ноћ са Ахматовом и Ружевићем
 Вјеровао Кавафију
 И Господину Когиту
 Али оно што сам
 Са мајчиним млијеком добио
 Нигдје нисам нашао

СЛОВО

Илији Лакушићу

Хтио си да
 Да се искрадеш
 Још онда
 На Медуну

И ишло је некако
 Док се нису побунили
Манастирски синови
И два Пејтра
Оба са Цейиња

И Јелена Балшић
Са језера
И сва твоја поезија

Ето га у лађи
Весла ка Лесендру
Брадоња

Да у сјенци
Дивљих смокава
Нарова и дарова
Узме кључ
Од града

Обиђе куле
Штампарију
Упали луч
И усправи слово
Свој једини заклон
И штит
Међу нама
И народима

СКАДАРСКА ОКНА

Над расутим камењем
Тужи жена у црнини

Окамењени вук на обали
И маховина се хвата
Као страх на лицу

Човјек силази у јесен
Са пчелом на длану
И чита са воде
Камених плоча
Листа лозе

Окна ће бити
Дуго и дуго пуста
Као дом старице
Очи вука

ЧАША

Ври грожђе
Твојих винограда

На мачу
Поског спава

Згажена раж
Камен станац

Роман закопан
На дну имања

Сасјећи ћу грехове наше
Као суво грање трешње

Гете
Његош и Данте
Пију из исте
Чаше

РАШЉАР

Читају пјесму
У глувој соби

Објављују ме
Ријеке
Ледници
Вирови
Као кристал
И млађ

Испод дуге
Пролази човјек
Са укрштеним прутевима
Врбовине
Трагајући
За оном водом
У којој се огледају
Слова

Бећир ВУКОВИЋ

(Из збирке *Понећи на њустио остирво*)

један бизарни инцидент на
оном свету
из темеља потресао и
остатке овог света и
после истинског растројства
стена се одвојила од
копна и
отпловила низ
пучину

5

разрешење острва од
гигантске провинције
исто што и разрешење
плода од
утробе

6

првог дана
на пустом острву
реч одбила да је напишем
реч одбила и да је изговорим
као да је реч о
последњем одметнику
о последњем расколнику

7

кад се светлост одвојила од
 таме
 сео у чун и завеслао према
 другој обали
 речи остале на острву
 затворених уста ћутећи
 без речи
 као да је неко рекао речима
 да остану на пустом острву
 кад замахнуо
 рукама и веслима
 углас загрмеле речи
 чекаћемо овде до краја света
 и муње осветлиле цело острво
 веслајући без речи
 одједном иза леђа у
 чуну чуо дубоки
 уздах

8

на целокупном копну има тек
 неколико бескућника који пишу
 песме
 али никад нико није писао
 о острвцету са црквицом
 на врху
 тако једна заједница која лута
 градовима и пише песме
 свела се на једног који
 пише о
 себи

9

обистинило се
песничко
у граду
морал је немогућ

10

градитељи смрти
минули светом
нису смели
повести реч
на пусто острво

11

пишем нико није писао
о обамрлом копну
као објекту
у чијим објектима
лочу црвено вино
успомену на
крв

12

можда ће неко у
бежичној будућности
укрцати у барку неколико
одабраних речи и заједно
одвеслати на острво
и ући у црквицу
на врху стене
а речи се саме
смислено распоредити
и запевати како никад нису
од настанка света

Вишња КОСОВИЋ

БЕЛЕТРИСТИКА

БОГОРОДИЦЕ

(пред иконом Савинске Богородице)

Оркани моћни и земне студи
 Ломе вријеме и леде клице
 Сударају се помамне страсти
 Спаси нас Преблага Богородице

У твоме оку искри суза
 За мрачне груди што не могу сјати
 За све горде и охоле
 О узвишена и непорочна Мати

Материнском руком и благошћу
 Све пале и покајне подижеш жарко
 Умиваш страдалне убоге и нишче
 Благодатна Дјево и Богомајко
 Да сине луча крстоносна
 Са сваке душе да скине сјени
 Ти молиш пред Господом Свемилостива
 За сва срца у васељени

Над Савинском Дубравом и над Манастиром
 Твој Плашт и Ореол ево се злати
 И дарује нас молитвеним миром
 О Вознесена и Пресвијетла Мати

ХИЛАНДАРСКО ВИНО

Румен покајног стида
И обречена нада
Искре у староставној молитви
И причасном вину
Капља
Рујна ко косовски божури
И страдални вјекови
Свјетлост Хиландарског Путира
У Господњу крв преточена
Наздравља нам искупљење
Од гријеха и заорава
За све виноградаре и винограде
Пред овим и пред оним свијетом

МИЛУНКА САВИЋ СВОМЕ РОДУ

Роде мој, колико је потребно прибрати љубави и духовне свјетлости у себи, да би нам прави путоказ био патриотизам и сопствено срце.

Патриотизам је усклађени ритам срца са свим узлетима и посртајима свога рода.

Храброст је луча срца, и зубља зјене и слободе у тами.

Храбри су увијек у загрљају самоће; ближи Богу него људима.

Храбрима је преуско у историји; они траже ширину и истрајност легенде и предања.

Усамљеност храбрих је аристократска издвојеност.

То је мјесто истинске завичајности и животне радости.

Сачували смо и завичајност и животну радост, ако можемо истински да волимо.

Роде мој, унижен је живот ако је без животне радости,
чак када нам се остварују и најкрупније жеље и наде.

Завичајност није само мјесто гдје смо рођени и стасавали.
Завичајност је она плодотворна искра која нас обасјава
благом свјетлошћу, када покушамо да сагледамо себе и
разумијемо и загрлимо друге.

У предјелима завичајности препознајемо и налазимо
насушне људске и животне вриједности.

То је мјесто гдје најдубље волимо, најбистрије гледамо и
најискреније плачемо.

Ја ћутим.

Роде мој, никада не заборави разлику између ћутње и
прећуткивања.

Прећуткивање је пут у ништавило, а ћутња дубоко и
плодотворно пресабирање мисли и ријечи.

Велики и храбри ћуте молитвено смиреном ријечи.

ГАВРИЛО ПРИНЦИП ПЈЕСМИ

Пјесмо, затвори вријеме у круг

Слобода је стих

Застао и отрнуо на младалачкој усни

У историју не могу стати

Занос срца и прећутана пјесма

Ја и даље стојим

Без младости, на размеђу епоха

И ослушкујем ритам свог срца

Усклађен са свим узлетима и посртајима

Мога рода

На далеким, будућим обзорима

Када остаре вјекови

Чекаће те моја молитвена рима

Бато ЂУРКОВИЋ

СЛОВО НА РИЈЕЦИ

(Поводом двадесет година постојаности „Слова“
у мору бесловесности)

Испод заспалих трепавица
Звоне пророци и преци,
Кроз мрак свјетлуцају им лица,
Слова нерођеној дјечи.

Заборав брише слободу срца,
Онда језик о истини заћути...
Душа у тами и калу загрца,
Непостојања обресе слути.

Корак спутан у кругу се врти,
Руке пружене Небо ишту.
Птица без крила у долини смрти.
Нема искре у сивом огњишту.

Израсло трње на прагу куће,
Прозори засути лишћем жутим.
Сутон се прикрао у свануће
Облаком смеђим, разасутим.

Мастило плаче низ бјелину,
Ријечи се разлиле у страху.
Капи росе јутре у вину.
Биће се расуло по праху.

Поље ћути у ћутање тоне,
Очи уморне и тако заспале...
Преци и пророци звоне.
Усне пред собом застале.

Срце заосталу свијећу скрива
Да и њу вјетар не украде,
Љубав, ту траг је, ту је жива
И пјесма је, будућност наде.

На олуји док тресе класове
Стоји Слово огрнуто пурпуром,
Оживљава замукле гласове
Заглушене тутњем, надошлом буром,

И пјева небу, слободи, вјечности,
Постојано, без страха, на ријечи,
Из њега зрака бесмртне свјетлости,
А звоне, звоне пророци и Свечи.

Радинко КРУЛАНОВИЋ

НЕКА СВЕ БУДЕ ГРЕХ МОЈ

Пољупце твоје узимам на грех свој
и руке које су мрсиле му косу
и јутра у којима си била његова.
Душу твоју на груди бих метнуо
да и мене боли за тебе.
Страхињице,
где си стид заметнула
од оца гордог
и преке браће своје,
и худог Страхињића бана
што те отимаше од плоти
и од осуде?
У коју мисао да уденемо грех?!
Да ли у сласт голих тела
или у чудесни свет
из којег ничу
бледи сенке бола?!
Или је све само
смутња облака сивих
над дашком
док волиш и умиреш
у исто време?
Које су то речи,
да их тражим,
молим за спас голи?
О не, не...
Опрости што бејаш мали
и ножем зарезах ти лице
док из њега уместо крви
потече уздах и влати росе!

И тако одбегла,
открили
себе нову и милу,
баш као кад душа снева цвет
који се гнезди.
Опрости што и ја греших
и бејаш као други.
Ево стајем испред тебе
да браним те песмом
иако је малена снага речи,
али стајем
и узимам погрду
и смрт на плећа своја,
јер једино се смрти верује
и само је она љубави достојна.

Милица БАКРАЧ

МАНТИЈА СТРИЦА ПЕТРА

Имао је Раде Томов жељу
да у свету васкршњу недељу

по први пут и да не зна нико,
црну ризу „коју носи стрико“

на тренутак види и на себи.
Такву ризу ко желио не би?

Једне зоре, тек поче да свиће
Раде шапну: „Риза моја биће...“

да је пробам... опрости ми, стриче...
Петровићи сви на једног лице...“

Дјечак Раде од тринаест љета
у мантији крај огњишта шета.

Чини му се свак у кући спава.
Зар одежда сан је или јава?

Лаким кроком изађе из куће.
Спава њива, камен, дрво, пруће.

Чини му се да и Ловћен ћути.
„Прошетаћу... нико неће чути...“

На вратима оштро шкрипну реза.
Раду дашак у грудима свежа.

Није знао да л' га лучац вјетра
грли мјесто руке стрица Петра.

„Куд си зором поранио, Раде,
узданице стричева и граде!

Благо мени, шта ми виде очи
окрени се, према мени крочи!

Узалуду бринуо сам бригу
куд остављам мантију и књигу,

кад ме старост обузме и сколи,
кад уморна рука ме заболи...
Благо мени, дани се и свиће,
нова луча грије Петровиће!

Чујте птице док ми пјева душа,
Раде Томов из мојих Његуша

у одежди, као златна слика,
биће монах, пјесник и владика.

Да народу своје вјерно служи,
да Васкрслом Господу одужи,

све што дужни остали су преци,
учитељи, велможе и свеци...“

Ту стриц Петар са бесједом стаде.
Од радости плаче дјечак Раде.

И на крају истините приче
рече: „Хвала Богу, мили стриче...“

Ненад КЕБАРА

КОШУТА

И зверови горски сажалења
више имађаху неголи незнабошци
према мученицима

кошута из поља
коју ти је са длана сувога
зрневље зобала свакога дана
плахо је долетела
и наред између крвника и тебе
тихо стала старче

само је киша нечујна
левала из кроткога погледа
док су вам душе загрљене
перјале у небески дом

кипући просута крв
прснула је наоколо
правећи леје ружа уокруг

да цвату хиљаду година потом
дојећи се даждом севастијским
што не престаје да спира
грбину махнитога брава.

РАНЕ ИСУСОВЕ

аутору *Уљене прашине*

Правде да има на овом свету
сто педесет лета поживео би онај
који је толике излечио

прости ми Свемогући
што се у биланс Твој уплићем
можда то и није до медикуса
ни до човека уопште

али не могу да разумем
зашто су ловачки пси
обесног рускога племића
растргнули недужно дете
наочиглед његове матере

јадно детенце је у часу том
цикнуло попут прозорског окна
ал нашав се на голготи
сузе унесрећене мајке
довека ничијом плаштаницом
не могу бити убрисане

могуће да ни до Тебе није
кад ни две хиљаде година
плач Мајке Божје
не могу ране да зацеле
већ их унедоглед млађима чини
не дајући крастици да се ухвати.

ПРИЈАТЕЉ И БОГ

Изненада и лако
човек падне у масло
у псину
у сплетку
и арест

пустопашан зајуни
у слабост
и обест
као у беспуће

одани када га оставе
а себе напусти вољно
већ није Бог
који је у њему васкрснуо

свему томе
болест је сума.

ПРИСТАНАК

Још жидак али већ наредан
те нимало од других бољи
спреман сам вашој самовољи
и немилости да се предам

ако свештенству букагије
руке вежете за трупло
сâм пристајем на мука дупло
од мене кривљи нико није

ко је то владику узмого
вргнути ноћу у подруме

ево мене ако и то уме
нек суди – ништа није много

таман да сиђе и Син Божи
и у замену се понуди
моја жртва јесте и буди
на том списку који се множи.

ПОСЛЕДЊИ КОСАЧА

Пред отаџбином врв просаца
пало ми је да будем девер
последњем сину свих Косача
међу Пивом и Таром Левер

некоћ ником без шапе лавље
замахнути није бастало
а сад се свако маша сабље
последње време је настало

уче ме они без литица
горског ока и сињег мора
о белом орлу цару птица
са врха нашега тимора

здравицу беседу и говор
држао ко уме и може
реч да зачини као ловор
ручак под којим ватру ложе

сада сваком ко год се дрзне
часној верују да је Шћепан
душа се моја пред тим мрзне
повешће нас и ко је крепан.

ОСВЕЋЕЊЕ ЗБЕГ-ПЕЋИНЕ

Од неба до горње коте Љубића
преостало ништа није једаред
гомила је анадолских убица
крравим мачем нагонила наред

зверови предњаче иза је блејач
над главом дошав своду до превеса
шта ће и куда би убога нејач
под земљу или у модра небеса

да су могли секли би Агарјани
танке вратове мученој већини
као што сламом са бисага пјани
ужегоше дечји плач у пећини

од страве нестаде млека у сиси
дах повојчету стисну дланом невка
дете не позна јеси ли ил ниси
њему је само до божанског левка

и млазну подој из светога круга
Владика нали у збегу распетим
увис се покрену колона дуга
све свети у стопу ходи за светим.

Бранка ДЕНДА

БЕЛЕТРИСТИКА

ЛАЗАРУ

Ко ме ћеш
 у зору
 покисла под
 сјетлом
 полузгаслих
 фењера сузних
 очију?

Ко ме ћеш
 руку
 пружити
 док ваздух
 узимаш,
 болу се
 отимаш,
 за тебе
 сванућа
 нема шапће
 ми пали (анђео)

Усне се помјерају
 али нема гласа
 корак све је тежи,
 хоћу кући
 нијема потврда
 у корицама
 пребива,
 поглед пуца...

Метохија.

Ту сам на
кућном прагу.
Камен на
камену није
остао
наслијеђе у
срцу носим,
моја вам земља
не припада.

Можда ми је
небо закључано
или ми је
попустила нада,
вјеру ми је
пригушио јецај
призор ми је
сплео мрежу
од прстију
да Господа не
призивам,
свеједено
бдије
над мојим
страховима.
Мисао залеђена
али срце
удара снажније
крв је прокључала.

Он у име моје
прашта у име
свих, одрицање
право није то је
обмана.
Коме ћеш сад
питају, у Божији
дом одговарам

слама је
прострта,
Агнеца чека.
Идем на
поклоњење
Рождество да
славим Свевешњег,
хорови
анђела поју
тропар,
Лазар продорно
кроз вијекове
гледа хоћемо ли
слећи раменима?
Дошло вријеме
да скинемо
клетву

Борис ЈОВАНОВИЋ

26. ПОЧЕТАК

Цетиње, мај 1841.

Могло је бити:

– Поносимо се и хвалимо Бога што ми Хрвати са браћом Србима сада један језик имамо-подиже здравицу Људевит Гај, благо му се набира високо чело, мелеми окупљене крупнооким топлим погледом, па наставља уздрхталим гласом:

– Од Србаља, ми језик у својој мудрости и свом богатству, и обичаје у својој изврности и чистоћи учити морамо ако хоћемо да илирски живот обновимо... јер Срби су у светињи својега српства онај народни дух и оно родољупство уздржали, нама су од старине све сачували, а без тога ми мало или сасвим ништа, гледе самога народнога језика, дати не можемо...

Отпија Људевит Гај гутљајчић из винског пехара...

Под гранатим јасеном, испред Биљарде, благословена хладовина, у мирисној крошњи велике липе зукте манастирске медене пчеле...

У Теби и посвуда, топли једри мај...

Драги долазници пристигоше прије поднева, дочека их обрадован пред Биљардом, руке Ти широм раширене као крила братскога загрљаја:

– Добро ми дошли, љубљени матичари, браћо илирска...

Људевит Гај се срамежљиво утопи у Твоме загрљају као у пучини топлој...

Антун Мажуранић, висок и сув као притка, оста уздржано крут...

Само испотиха прослови:

– Хвала Вам на благодарју и топлим дочеку, екселенцијо...

За њима пристиже Вук...

– Нема мени, мој земљаче и брате, милијега звука од куцкања твоје шуле и цукања твојега штапа о овај наш цетињски камењар—говориш широко осмјехнут, грлиш Вука, па га срдачно лупкаш по згуреним раменима...

– Завазда ти хвала, господару, и даће Бог да се нас два сретнемо још по који пут у радости и доброј работи—одвраћа погурени Вук и гледи Те одоздо оштрим бистрим оком...

Цетињским пољем лахори мирис мора, само што пустопољином корабљице не заплоче...

Тако чувствујеш, а прса Ти се расположењем надимају као једра...

– Да је мај вјечан, браћо драга, и живот би, чини ми се, вјечан био—кажеш више себи него њима, па наздрављаш црмничкијем вином...

– Брат је мио, које вјере био...

Облачићи као бјелоруни јагањци напасају се бескрајем небеске плавети...

– Ми јесмо—наставља тихи и господствени Људевит Гај—књижевност илирску увели и подигли, но нама ни издалека на ум не пада икада тврдити да то није сербски, већ илирски језик...

Вук скупљен за столом задиже црвени фес, прелази надланицом по челу, накашљава се тихо и заглађује сиједе брке...

Антун Мажуранић, исправљен и укочен, отпија ситно и једва видљиво клима лијепом зачешљаном главом...

У очима му се разлива влажна небеска плавет...

Вјетрићак се игра у гранама јасена, па их љуљка благо као коћету...

– И ти, Људевите, као и отац ти—кажеш гласно као да растјерујеш подневну дријемеж придошлица—народ одиста лијечиш...отац твој апотекарским чудесима, а ти ријечима љековитим...

Људевит Гај се меко и стидљиво захваљује...

– Него ми се нешто чини да је тебе, Антуне, а богме и тебе, Људевите, много ласно стимати...Антун вино ни не куша, само као ' тица закљунак воде...

Антун Мажуранић дочека Твоје ријечи крутим слеђеним осмејком, као да му се гипсано лице у грчу мало искриви...

– Ма и ти, брате Људевите, не сипљеш воду у вино, него вино у воду, размуђујеш као да замуђујеш...

Људевит Гај се на свом мјесту промешкољи, па бијелим рупцем обриса високо знојно чело...

– Бога ми и овога ми лијепога дана међу лијепим долазницима, не знам, Антуне, или пијеш или зубе препираш...

Од Твога гласнога смијеха поплаши се мала црвенперка, па као варница прхну испод стрехе Биљарде...

– Што ли једу, брате Вуче, ова наша илирска браћа, знаменити матичари, кад овако пију...може бити да маслачак ђурђевком разгаљују...

Вук свој храпави смијех придружи Твоме што као звоно одјекну под крошњом великог јасена...

Људевит Гај и Антун Мажуранић остадоше безријечни у знојној nelaгоди...

Када сунце прође зенит, живну разговор под цетињским јасеном...

Срце Ти као ослобођена птица одлута високо, ка врху Ловћена, па се спусти тик изнад мора, до далеке друге обале...

Благи шум крошње претвори се у шум таласа, а разговор језикословаца у далеку дозивку препланулих морнара на великим лађама...

Чујеш само одјеке ријечи, чујеш како Антун Мажуранић круто и свечано, као за катедром, а не за асталом препуним јестива и вина, говори:

– Једино је чакавица хрватскоме саобразна...

Па онда:

– Господин Вук је сасвим у праву...

Умијеша се и Људевит Гај, неким тромим, а шербетним гласом, што Ти се претвори у љубавни пој сјетних морепловаца и тужних им госпи које вјечно очекују:

– Нема, одиста, баш никакве разлике измеђ' поезије дичнога и госпарскога Дубровника и давних Вукових српских пјесама...

А Вукове ријечи са дна дубоке душе споменуше те на лијепе наpolitанске пјесме што их заљубљени момци својим вјереницама умјесто бокора рузмарина и босиљка дарују:

– Сагласан сам са вама, браћо наша возљубљена, као што су, уосталом, сагласни и они те од мене више знаду...и Иван, брат Антунов, и Јернеј из царске Вијене, и премудри Шафарик...

И то шушкетаво, милозвучно- Шафарик, претвори Ти се у сатенски шушањ из оног сјеновитог фирентинског пансиона онога дивнога љета...

Уживаш тако слушајући мудре језикословце, уживаш у њиховим ријечима, као да се на облаку љуљаш, као да те топла земља танушним пчелињим брујем успављује...

Из овог саћа језикословног захваташ себи мед за душу...

– Да засија–наздравља Вук, а на језику му се ријечи као цукар растапају–господо хрватска, ваша сјајна Даница, славенска и далматинска...и да се коначно скућимо и збратимимо под једним језичким кровом...

Придружи се здравици, а сунце бјеше одавно преваљило ка западу и стари учитељ Анте Мацура, опален цетињским вјетровима, намрешкан борама,што однекуд дође,па се поклони се господару и уваженим долазницима...

– Не може бити ни по Богу, ни по људима, ако је један народ, а да буде више језика–распуклим гласом проговори стари учитељ Анте Мацура–него се само договорите како ће се језик наш заједнички звати...

– Мудро збори твој земљак, Вуче–обраћаш се Вуку кога бјеше сустигао подневни замор–твој мудри и честити Љеворијечанин...

Па се опет под крошњом одмота клупко лијепе приче и о вину и о Новом Винодолском, и о ластавицама, и о маестралу, и о лајама на једра, а и о онима на пару, и о сињским јахачима, и о љепотицама са сплитске риве, и о Људевитовој Крапини, и о Вуковом Јадру, па о ловћенским ноћима и тајновидцима, О Махмут-паши- здухаћу, о клетвама и благословима Светога Петра, о которским мачкама и рибљој пијаци, о несрећној Босни и несрећнијем Косову, о

смраченом Бечу и студеном Петрограду, о Фиренци веселој, па о Вуковим медаљама и брчинама, о слијепом свевидцу Филипу Вишњићу, о стадима, буљуцима, крдима и великом малу Матије Мажуранића, о глави Смаил-агиној што Ти се сваке ноћи као мјесец на небу помаља... па опет о Дрини, па о лијевој Ријеци...

– Ти си, брате Вуче, Јадарац и Лозничанин, ма си и Тршић и Дурмиторац, а понајвише Дробњак приспио из Лопата, иза брда Ивовика, крај студенца Караџића...

Тако придода разговору и осмија живнулога Вука, а саће вечерњег руменила нахвата се по крову Биљарде...

Заћућорлише ћурликавци изнад манастира и урушене Табље окићене страхотним украсима...

– Јест', јест', господару—одговара живнули Вук, а на поднимљеној глави му се фес накривио—иза брда Ивовика, ваистину, наше је огњиште давно задимило, а и напили смо се доброно са студенца истоимењачког...биће, господару, да је сва Црна Гора моја постојбина...

(*****)

Људевит Гај и Антун Мажуранић у пратњи перјаника повукоше се на конак...

Остадосте Ти и Вук сами за ноћном трпезом, црни и сиједи брк, капица и фес, два срца приждивена као зањихана кандила у ноћи...

– Шта нам браћа илирска донесоше, а шта однесоше, мој Вуче, земљаче и брате—питаш и над свијећом приждиваш дугачку цигарету...

– Богме ми се чини, господару, да су им крошњице при доласку празне биле, а да се овђе, код Тебе, разгранаше и разлисташе и пупољом замирисаше—одговара Вук и дланом притиска болно ухо које сијевну пропирено прохладним ноћним цугом...

– Даће Бог, мој Вуче, да не порекну и да се лијепих дарова сјете...

Помажеш Вуку да намакне штулу, па му стару штаку додајеш...

Упутисте се заједно Биљарди, под сјајним мјесецом, као да коракнусте високим небом...

”

Било је и биће:

*Лијо, љејо, лејо и лијејо
Било, бјело, бело и бијело
Листићи су једноја цвијета,
У јујољ се један одњихали...*

(Одломак из романа-поеме *Небо, камен, море*)

Јанко ЈЕЛИЋ

УПОЗНАВАЊЕ СА СОБОМ

Нијесам још начисто са собом, али досад сам сто пута размишљао да се повучем из политике. Немам, брате, ни ја више толико снаге. Деценије сам претурио у политици. На ражњу сам се окретао и у млиновима млио. И још ће неко помислити да сам ја то желио и да је то било по мојој вољи. И ко да ће ми неко рећи хвала. Како да не... Кад све прође нико се ни поспрднути неће са тиме да сам политичким радом и прегалаштвом, идејама и жртвама два вијека премостио. Да је оне некадашње правде већ би ме више пута одликовали и у књиге уписивали ко историјску личност. Али нема од тога ништа, знам. Још ово мало па ће ме сви заборавити. Нијесам депресиван, али ме некад туга ухвати од те помисли. А имало би још толико тога да се уради, још толико да се помогне људима, овом напаћеном народу. То ме још и једино држи да се не окренем, све баталим и одем. Кад помислим на тог обичног и честитог грађанина скупим ово мало снаге што ми је остало и идем даље. Морам да се борим, морам због малог и обичног човјека, због његове дјеце и њихове будућности. А морам и због млађих и неискусних колега. Њима је помоћ баш потребна. Још увијек је то све зелено и неударено, премладо.

Ето, недавно сједимо тако у скупштини и водимо неку баш значајну и занимљиву расправу кад ми приђе колега из противничке странке. Вели, има нешто са мном насамо. Мислим, хоће да ме убјеђује да уђем у неку неприципијелну сарадњу па се спремам да га отјерам у три лијепе, кад он вели:

„Мало ми је незгодно да Вас питам, али Ви сте овдје најискуснији, разумјећете. Причао сам са колегама из свих странака, али нико не зна да ми одговори. Познајете ли ви оног младића тамо?“

„Ког?“ – приупитам.

„Оног што онако мирно сједи и данима ништа не говори. Уредно долази на сва засиједања и нико нема појма ко је и шта је, нити из које је партије. Предсједник парламента не зна како да га ослови.“

„Како?“ – зачудих се.

„Десила се нека грешка. Знате, ова техника, компјутери, нешто је зарибало и нека имена кандидата су се помутила и побрисала. Биле су, сјећате се, ове компликоване коалиције. А у међувремену је неколико старијих посланика умрло, а неки отишли и на министарска мјеста и дошло је до збрке са њиховим замјенама. Скупштинска служба је на крају све успјела да среди и рашчлани, осим за оног момка. Па смо хтјели да Вас, као најстаријег колегу, замолимо да га Ви лично питате ко је он и којој странци припада.“

Шта ћу, морао сам се прихватити тога задатка. Само је било мало незгодно, морало се ту опрезно и суптилно радити. Млад посланик је осјетљив и рањив. Он мора да се чува и његује, а на својим почецима је у критичном периоду, нека неопрезност би га могла ранити и потпуно сломити. Зато узех из прикрајка да посматрам непознатог младића. Види се на његовом лицу да је нека њежна и племенита душа. Не прође дуго, погледа и он мене и све чешће су нам се погледи сретали. У једном моменту климнух главом у знак поздрава, а он некако збуњено увуче главу у рамена, устаде покуњено и крену према излазу. Учинило ми се да је то позив да се сретнемо. Кренух и ја за њим. Кад га нађох испред сале скупштине изгледао је као да ће заплакати.

„Шта Вам је, колега? Треба ли Вам помоћ?“ – упитах, а он ми укратко исприча своју тужну причу.

„Треба, и то још каква. Знате, ја живим сам. Родитељи су ми ваљда умрли, немам браће и сестара. Немам никога...“ – јадао се.

„Добро, разумијем. Али, немојте очајавати. Млади сте, паметни. Оженићете се и створити породицу, па ћете имати пуну кућу.“ – тјешим га.

„Знам, знам.“ – вели он – „Али није у томе проблем. Проблем је што ја немам појма ко сам и што немам кога да питам. Ни овдје у скупштини, видим, нико нема ко би могао то да ми открије, а тако сам се надао да ћу баш овдје сазнати нешто више о себи.“

„Како, побогу?“ – забезекнух се.

„Не знам. Како са ушао у ову политичку кампању, па иди час тамо, час овамо, час са овим, час са оним, у општем метежу, једноставно сам заборавио и име и презиме и све. Документа сам погубио или их је неко украо... И тако, појма немам ко сам ни чији сам. И зато сам Вас, као човјека који ми овдје дјелује најозбиљније, одлучио да питам да ми помогнете.“

Видим, велика мука на човјеку и да се мора брзо дјелати. Обећам да ћу му најхитније помоћи и бацам се на посао. Зовнем предсједника и секретара скупштине. Они зовну предсједника изборне комисије. Он зовне пар људи из полиције. Састанемо се, формирамо комисију и узмемо да чешљамо по списковима за изборе, по материјалима из кампање, по неким тајним материјалима и послје неколико дана рада већ имамо озбиљне резултате. Не смијем сад због истраге да откривам детаље, али сам сигуран да ћемо прије следећих избора овог младог колегу упознати са собом да би могао опет да се кандидује.

Ето, да и то завршим, да изведемо и овог човјека на пут, па да се размишља и о пензији.

ПРЕМИНУЛИ ПЈЕСНИЦИ (2004 - 2024),
НАШИ ПРИЈАТЕЉИ И САРАДНИЦИ –
КОЈИ НАС, У ДОБА ОНО, ХРАНИЛИ
ХЉЕБОМ ПОЕЗИЈЕ И ЉУДСКОСТИ

ХВАЛА ИМ!

Драгиша МАЦГАЉ (1938-2007)

НА НИКШИЋКОМ ТРГУ

Муком и светим словом:

стојим на тргу, и свеопштем доба немару,
бивши дечак који је овде некад чекао Дару,
у оно време чије зоре сећања расплићу,
кад су цветале липе и песме по Никшићу,
нарочито Витове.

Успут, тим поводом:

липе крње, цветаће им замрло испод коре,
а песника нема да стану уз професоре
које су силници унизили, уз хајку и дреку.
Какви песници! Помрли су у Деветнаестом веку,
у жудњи за слободом.

Ови, што су данас,
увијени у старе шалове и још старије метафоре,
не смеју да кажу којим језиком пишу и зборе,
друг им је повијен клас.

А Никшић, устао:

изашли млади и стари што још знају ко су,
да не буду блиски с онима налик Хипносу:
мрзну се на са Крнова никшићком леднику
и у ходу држе Службу свом Српском језику,
којим их Бог чувао.

А дува, мрзну руке и ребра:

и чини се да смо сами, негде на друму,
с алама што су запоселе и реку и шуму.
А нисмо, главно се збива у просценијуму,
а не горе, на позорници, у коју сви зуре,
иако на њој ничег, сем љуштуре главне фигуре.
И Тин је с нама, Лелеком себра.

А Језика, и његовог слова,
 Српског, дакле, што се тиче, ми жанаго,
 нисмо сами уз толико предачко благо
 које сија из житија, еванђеља и светих двери
 и Свеца који нас благосиља из Острошке
 пештери
 а живота, и нема, без благослова.

*(Пјесма је објављена у Расијећу језика српског, бр.
 4, 2005)*

Момир ВОЈВОДИЋ (1939 -2014)

НОЋ НА КОСОВУ

Милану Ракићи

Црне рупе место звезда.
 Нигде свица, искре, зрачка.
 Слепом косу изнад гнезда
 Мрке зене бела тачка.

Ни жуборка из Ситнице.
 Згажен жуди опоравак.
 У земљи су и скитнице.
 Буја трава заборавак.

Тама. Чама. Слепа жетва.
 Ћути раван расељена.
 Нерођена срца мертва.
 У црнини Васељена.

Земља зове да пожури
 Видовданског класа зрно.
 Не цвјетају ни божури.
 Косово је Сунце Црно.

Гаро ЈОВАНОВИЋ (1950 -2014)

ГАВРАН

и тако почиње прича и гаврану о мрком
што пјесмом својом муклом године пребраја наше
још давно је пловила птица и ноћу као и дању
и грак њен гдје је пао српски је манастир зидан
а крај мочваре крај хладне а испод планина сурих
и све то бијаше онда во времја оно у даво
на прагу година вучјих агарени седлаху коње

још једном угледах птицу а на косову на равном
кад моју однесе руку са поља црног од крви
спусти је грактаво летећ несрећној у крило мајци
и сад је птица тамо ил њена дрхтава сјена
гавран ил његов дух а у приштини црној
опет су године вучје и нема краја причи

Косто НИНКОВИЋ (1954 – 2014)

ДВА СВИЈЕТА

Нису ме интересовали
Припитомљени симболи
Пређени пут
Искуство

Полазио сам у живот
Као да сам тек бануо
У овај свијет

Одлазио сам у ноћ
Са прикупљеним подацима
Са утиснутим облицима

Мимо своје воље
 Бивао знак једнакости
 Два свијета
 У мени би преговарала до зоре

Остајало би само
 Ваше нетачно
 Тумачење живота

Влајко ЋУЛАФИЋ (1957 -2015)

ЈЕСАМ ЛИ ЖИВ, БОЖЕ

Коња и сокола никад не имадох,
 Нити сабље, нит перна буздована,
 И не зазива ме нико на мегдана,
 Нити робих, нити тамнице допадох,

И не познах шта су горе и бусије,
 Танки цефердари, виле са планина,
 Ни тврди јатаци хајдучких дружина,
 Ни како се вино у потаји пије,

И претурих преко главе, већ сиједе,
 Доба што је више личило причини,
 Па ме, и дас, ево – као у јазбини,

У времену новог, срама и биједе,
 Јесам ли жив, Боже? Ка теби ли гредим,
 Ил – ко Муса, мртав – скачем по ледини?!

Како ријечи данас, пита
 стари рибар,
 Страшљиво!
 А гробовима?
 Њима још страшљивије.
 А мост...
 Бојим се – јекну ће.
 И вирови...
 Издахнуће,
 Е, е... Страшљиво живим,
 Страшљивије мртвима –
 завапио је рибар.
 Он, као и десет речана,
 умрије од туге за ријеком – чим
 се званично сазнало о потопу.

*(Мосџ калуђера Прокојија Врачара на Комарници
 –иошйоџен 1975)*

Ранко ЈОВОВИЋ (1941 -2020)

ЈА ПИШЕМ – ИЗДИШЕМ

Ја пишем Крштену Поезију
 И мало крштену
 И некрштену
 И уличарску
 И смртну
 И бесмртну.

Ја пишем тужну Поезију
 И небеску
 И земљаску.

Ја пишем Поезију у Име Христа

И у име грчких принчева и убица
 Ја сам крштена душа
 И ратоборна. И нехумана.

Моја љубав је понекад мрзовољна
 Ја пишем мрачне стихове о Сунцу
 Ја прогоним народе који мрзе мој народ
 Ја сањам да прогоним
 Прогоне они мене
 И на јави једнако као на сну
 То што ја сањам да њих гонимо ја и Господ
 То је моја танка утјеха.
 Ја пишем неутјешне стихове
 Ја једва дишем. Издишем.

Рајко Петров НОГО (1945 – 2022)

НЕК ПАДА СНИЈЕГ ГОСПОДЕ

Нек пада снијег Госпoде
 Из сјећања по очима
 Спавајте шумске јагоде
 Све моје с вама почива

Спавајте моји умрли
 без гроба и без биљега
 Нека вас вјетар загрли
 Завије покров снијега

И нека мајку збодену
 И њену цркву јелику
 Бијелим рухом одјену
 За нашу тугу велику

Илија ЛАКУШИЋ 1947 -2024)

САДА СУ РИЈЕЧИ НЕКАКО ДОСЕЖНИЈЕ

А гдје бих нашао зрневље старога писма
упаковано у ријечи и реченице,
Вуче,
гдје
до у миробитним књигама
и појним текстовима
Октоиха, Минеја и Требника...

Оне свете Макаријеве сочимбе са Обода
мени обнове плућа и чини ми се
да видим како се олтар воздиже
те другог небеса нема до
манастирског свода и
божјег ока у њему.

Волио сам црквена слова и вјеровао сам
да ће ме тај грах прехранити.
Буде ли гладна година, ја бих дијелио
остатке писма и гледао како
моје свештенство поје у изобиљу.
Кад бих из венеције допремио
то ненадмашно словље,
отварао бих школе и пунио их
бистријем потоцима младости
па кад бих чуо дјечји жамор
чило ми се – гласови ћирилице
кипе под кровом и радосна слова
искачу кроз прозоре.

Од како тебе познадох, Вуче,
моје се небо подиже и замах језика
постаде некако бескрајнији.

Мора бити да се молитве до неба чују
 те се Бог јасније одазива
 и у сваком послу помаже.
 Кад језик постане јасан
 и слово подесно за казивање
 то и Бог чује па пригрли и благослови
 послове у брдима, на њивама и ливадама...
 Сада су, Вуче, ријечи некако
 јаче и досежније па се писано
 у реченоме препозна лако,
 па се вјера и нада нађу
 на истом послу.

Уз ове стубове које градиш
 од тврдог словља,
 ваља се придржавати.
 Ти рукописи и пјесмописи
 чувају нашу причу, борбу и бригу;
 одсјај су нашег лица у небесима
 као што је пјесма сјај душе човјекове.

Ја сам у пјесму, пријатељу мој,
 вјеровао као у мајчино млијеко,
 у њој сам видио свјетлост сваког олтара,
 за ону горњу грану која ме призивала
 покушавао сам да се ухватим,
 добри мој Вуче!

(Неколико мјесеци прије свој пресељења у вјечности, Илија је објавио у Слову, бр. 62, децембар 2023, можда последње своје стихове.)

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Радоје ГОЛОВИЋ:

Савременосћ и свевременосћ Достојевској

Дијана ЦРЊАК:

*Промишљања након чињања
„Лајума“ Свејллане Велмар Јанковић*

Будимир АЛЕКСИЋ:

*О именовану језика у прошлости
Боке Которске*

Горан КОМАР:

*Средњовековно српско јробље на кайуну
Синудена под Дурмићром*

Радоје ГОЛОВИЋ, Философски факултет, Никшић

САВРЕМЕНОСТ И СВЕВРЕМЕНОСТ ДОСТОЈЕВСКОГ

„Достојевски је Русија.
И нема Русије без Достојевског.“
(*А. Ремизов*)

Једну од битних карактеристика руске литературе представља њена повезаност са философијом. Од самог почетка она показује своју везу са њом. Неки аутори чак истичу да су те двије врсте духовног стваралаштва толико прожете и испреплетене у руској култури да је понекад тешко схватити гдје завршава литература а гдје започиње философија* или пак тврде да руска философија настаје ван њених граница. (в. Гиренок 2004: 360) „Руска умјетничка литература - то је истинска руска философија, самобитна, сјајна философија у бојама ријечи која сија дугиним мислима, одјевена у плот и крв живих ликова умјетничког стваралаштва“ (Волжский 1906: 300) - писао је још 1906. А. Волжски. О вези руске философије и руске литературе вијек касније пише и један од најзначајних страних истраживача руске философске мисли, пољски аутор Анжеј Валицки: „Руска литература можда више него било која друга литература у деветнаестом вијеку бавила се философским размишљањима о смислу људског бивствовања и била је

* Сличну ситуацију имамо и када је ријеч о односу богословља, умјетности и философије у Русији. Синкретизам руске културе је чињеница *par excellence* и без ње је немогуће схватити њену уникалност и дешифровати њен духовни код. Величанствени споменик такве органске и духовне синтезе умјетности, религије и философије представља „созерцање у бојама“ Андреја Рубљова у чијем лику и дјелу је древноруска духовност достигла своју стваралачку кулминацију.

прожета дубоким осјећањем одговорности за судбину свог народа и човјечанства у цјелини.“ (Валицкий 2013: 332)

„Философичност“ руске литературе видљива је у стваралаштву Пушкина, Гогоља, Толстоја, Тјучева, Љермонтова, Буњина, Пастернака, Платонова и др. Па ипак, философски најдубље и најрелевантније било је и остало стваралаштво Ф. М. Достојевског, генијалног писца и мислиоца које по оцјени најауторитативнијег историчара руске философије, Василија Зењковског, „подједнако припада и књижевности и философији.“ (Зењковский 1999: 474).

О стваралаштву Достојевског као и о његовој личности написано је мноштво књига, монографија, дисертација, студија, есеја, публицистичких чланака и коментара, изговорено много ријечи и одржано безброј предавања, философских, богословских, књижевних, религиозних и научних скупова, конференција, симпозијума, семинара и округлих столова, па ипак оно и данас, два вијека од његовог рођења и 140 година од упокојења, не престаје да плијени пажњу не само руске интелектуалне јавности него изазива огроман и континуиран интерес свеколике свјетске културне заједнице. Разлог те магичне привлачности славног руског мислиоца и писца најбоље ће описати велики руски философ, богослов и свештеник Георгије Флоровски у свом предавању „Блаженство страдалне љубави“ уприличеном поводом стогодишњице његовог рођења.

„Достојевски нам је драг и близак не само као умјетник и приказивач начина људског живота који је у незаборавним ликовима овјековјечио своје најдубље метафизичке увиде о животу који га је окруживао и не само као суптилни психолог – срцевидац, који је на непоновљив начин разоткрио скривена унутрашња стања здраве и болесне и праведне и грешне душе, већ прије свега и више од свега зато што је он био генијални мислилац-философ и богослов. Стваралачки ликови су неугасиво пламтјели у његовој души и кроз њих је он созерцавао и докучивао тајну стварања... И сва његова дјела су била посвећена некој теми и написана да би иницирала, доказала и засновала неку мисао, неку „идеју“. Читаво његово стваралаштво представља грандиозну митологију. У томе се и састојала недостижна величина његовог

умјетничког дара. Он је могао себи да дозволи програмску поезију. Чак ни Гетеу то увијек није полазило за руком. У руској литератури за тако нешто није имао снаге ни Толстој. Једино је Достојевски био довољно јак да би философске теме оваплоћивао у књижевним ликовима који никада нијесу пресахњивали и умирали већ су увијек остајали блистави, живи и природни.” (в. Мюллер 2000.)

Дакле Достојевски је *prima facie* мислилац и богослов а тек потом писац. Иако је у једном тренутку и намјеравао да напише философски рад он је одустао од тога. Но без обзира што ниједно његово дјело није имало чисто философски назив, она најпознатија, попут „Записа из подземља“, „Нечистих сила“, „Идиота“, „Сна смијешног човјека“, „Пишчевог дневника“, „Злочина и казне“ и „Браће Карамазова“ донијеле су му славу једног од највећих мислилаца човјечанства. Нека од њих представљају праве философске трактате о најзначајнијим философским проблемима као што су постојање Бога, смисао живота и смрти, слобода и бесмртност, личност, питања односа знања и вјере, љубави и љепоте, добра и зла, истине и правде, покајања и преображаја и многих других. Огромно интересовање за стваралаштво Достојевског сусрећемо и код западних истраживача руске философије. Тако нпр. Фредерик Коплстон му у књизи „Философија у Русији“ (Copleston 1986: 143) посвећује читаву главу као и њемачки историчар руске философије Вилхелм Герт.(Goerd 1984: 423-449) Присутство Достојевског у једној од најзначајнијих и најмонументалнијих англојезичких философских енциклопедија, осмотомној „Enciclopedia of Philosophy“, изашлој 1967.г. у редакцији Пола Едвардса убједљива је потврда његовог философског педигреа и припадности философском наслеђу. Док се смисао и садржај дјела свих других руских писаца може разумјети и без њиховог философског читања, значење и суштину романа Достојевског немогуће је појмити без разумевања религиозно-философског принципа који се налази у њиховој основи. На овом веома важном херменеутичком увиду ће нарочито инсистирати њемачки аутор Лудолф Милер, један од најзначајнијих савремених страних интерпретатора Достојевског. (Мюллер 2000: 285)

Дјело Достојевског имало је и данас има огроман значај и тежину како у контексту руске философије и културе тако и у свјетским оквирима. По ријечима Г.В. Флоровског „у историју руске философије Достојевски је ушао не због тога што је изградио философски систем већ зато што је широко помјерио и продубио само метафизичко искуство...” (Флоровский 1983: 300) Његово стваралаштво представља кључни догађај у духовној повијести савремене западне културе, потрес, дубљи и значајнији од оних који су изазвали Шопенхауер и Ниче и оног којег ће касније узроковати теорија психоанализе С.Фројда. Наиме, док су сва три чувена германска мислиоца инсистирала на примату воље у односу на интелект дотле је најславнији словенски мислилац прогласио примат духа и вјере (слободе) у односу на њих. „Код Шопенхауера првобитни инстинкт се назива „воља за животом,“ код Ничеа „воља за моћ“ а код Достојевског он би се могао назвати „воља за слободом.“ Књижевно стваралаштво Достојевског у бити представља дијалектику те „воље за слободом.“ (Хенрик фон Вригт 2000: 32). Дубинска созерцања и оригиналне интуиције Достојевског суштински су утицале на промјену традиционалног философског разумијевања свијета и виђења човјека изазвавши на тај начин праву револуцију у западној философској антропологији, етици, философији историје и културе. (в. Сабиров и Соин 2010: 133-198). Заједно са Толстојем и Соловљевом чинио је руски „духовни трозубац” XIX вијека. Многи савремени аутори и истраживачи његове мисли сматрају га идејним претечом и инспиратором руске религиозне философије на размеђи двају вјекова и заједно са Толстојем највећим духовним ауторитетом („властитель дум”) свог доба, утемељивачем руског духовног, културног и националног идентитета, и коначно, творцем и пропагатором руске идеје. Чувени руски философ Н. Берђајев прогласиће Достојевског „централном фигуром руске философије.“ Сличну оцјену даће и Н. Лоски по којем је „сва руска философија садржана у Достојевском” (Лосский 1991: 512). Митрополит Антоније (Храповицки) сматрао га је настављачем традиције и мисли великих кападокијских отаца (Василија Великог, Григорија Ниског и Григорија Богослова).

Готово све најзначајније теме и идеје руске философије експлицитно или имплицитно су биле инициране или антиципирани у духовном стваралаштву Достојевског, а сва каснија руска религиозно-философска мисао, директно или индиректно, представља наставак и продужетак његове мисли. За неке од најважнијих философских имена Русије попут Соловљева, Мережковског, Розанова, Берђајева, Булгакова, Флоренског, Лоског, Франка, Шестова, Вишеславцева, Карсавина, Иљина, Флоровског, Федотова, Степуна, Иванова, Бјелија, Левицког, Евдокимова, Померанца, Мамардашвилија и др. с правом се може рећи да су изашли из „шињела Достојевског” и да представљају његове ученике и епигоне.

Данас када критички сагледавамо и вреднујемо резултате и значај Достојевског за савремену руску философију можемо рећи исто оно што је он рекао о значају стваралаштво Пушкина за руску литературу. Он је њено „све.“

Достојевски је духовни симбол Русије, пророк и тајновидац, који је кроз уста свог литерарног лика Шатова обзнанио вјерујућем и невјерујућем човјечанству да је руски народ, народ Богоносац (зашта ће га касније домаћи и страни духовни примати и острашћени русофоби оптужити за шовинизам и аријевски нацизам) и да свјетска солидарност и саосјећајност („всемирная отзывчивость”) и „свечовјештво“ („всечеловечность”) представља суштину и мисао оног што се зове рускошћу руског народа и његове културе. Још је Берђајев говорио да „по Достојевском Западни људи препознају Русију“. Његово име је симбол духовне моћи, величине и превасходства руске нације, синоним архаичне, моћне ирационалне и непредвидиве руске стихије, бујне генијалности и јуродивости руске душе, парадигма моћи и величине руског погледа на свијет.

„Феномен Достојевског – СВЕ: све - од подземног човјека до Христа, од нечистих сила до светости, од велике мржње до бесконачне љубави. СВЕ: од Плотина до де Сада и назад...” (Гарин 1997: 4) Полиморфност, тајновитост и ширина Достојевског су свједочанство његове дубине и неисцрпивости. „Хегела је могуће свести на систем. Достјевског не. Хегел је човјек одговора а Достојевски пи-

тања. Први је човјек јасних висина а други тамних понора.“ (Ибид. 10)

Што се тиче међународне резонанције и релеванције дјела Достојевског може се констатовати да међу водећим ауторитетима свјетске философске и интелектуалне јавности већ поодавно постоји *consensus omnium* да је оно изазвало праву револуцију у духовној повијести западног мишљења и да је његова звијезда једна од најсјајнијих на свјетском духовном небу.

И збиља, изванредна дубина мисли, истраживачки патос и задивљујућа оригиналност мишљења учинила је Достојевског свјетски важним мислиоцем, а по мишљењу неких аутора и мислиоцем без премца у савременој свјетској философији и литератури. Он је својим увидима и открићима пресудно утицао на формирање и развој читавог низа најзначајнијих праваца савремене философије, нарочито философије живота, егзистенцијализма и персонализма, и суштински одредио метафизичке темеље философске антропологије и философије културе XX вијека. Уводећи читав комплекс нових појмова и идеја у савременој философији као што су: „подземље,“ („подпоље“) „подземни човјек“, „подвојеност“ (двойничество), „свечовјек“, „човјекобог,“ „живи живот“ и „обликовање човјека“ („выделка в человека“), велики руски мислилац је открио и инаугурисао нов начин разумијевања човјека, нову антрополошку парадигму која је послужила као снажан замајац за сву каснију философију човјека. Стога о њему и његовом стваралаштву говоре и пишу, не само бројни и чувени философи, богослови и религиозни писци, него и многи водећи ауторитети из области антропологије, психологије, педагогије и историје културе. Већ ће Ф.Ниче своједобно у „Сумрацима идола“ изјавити да је Достојевски „једини психолог“ од којег је он могао нешто да научи и „дубок човјек“ (Ницше 2017) Освалд Шпенглер ће дословно изјавити да „хришћанству Достојевског припада будући миленијум.“ (Spengler 1922: 230-237) И други познати европски мислиоци и писци прошлог вијека попут Т. Мана, А. Камија, Х.Ибзена, А.Жида, А.Ајнштајна, Жан Пол Сартра, С. Фројда, Р. Гвардинија, Х. Хесеа, Е. Левинаса и осталих су га сматрали својим учите-

љем. Његовим литерарним стваралаштвом су се надахњивали и Р. М. Рилке, О. Вајлд, В. Фокнер, А. Стриндберг, Ц. Цојс, К. Хамсун, М. Пруст, Ш. Цвајг, Д. Селинцер, Л. Борхес, Ф. Кортасар и многи други.

Најбољи одговор на питање због чега је Достојевски и данас исто тако актуелан и значајан као у своје вријеме, дао је један од његових првих и најталентованијих ученика Василије Розанов констатацијом да је он

„најинтимнији и најунутрашњији писац којег кад читамо доживљавамо не као неког другог већ као да слушамо своју душу, само дубље него обично, дубље него икад...” (Розанов 1911: 4) „Суштина Достојевског састоји се у његовој бесконачној интимности...То је неупоредиво више, благородније, загонетније и значајније од његових идеја. Идеје могу да буду свакојаке као и ставови...али тај тон Достојевског је психолошко чудо...” (Розанов 1995: 553)

Оригиналност и уникалност погледа на свијет Достојевског се не огледа само у специфичној синтези умјетничког и философског већ и у наглашено личносном карактеру његових философских увида. Сва философија Достојевског саткана је из личних животних доживљаја, што је чини у извјесној мјери дифузном, логички неконзистентном, неподложном строгој теоријској фиксацији и принципно неупоредивом ни са једном другом. Због тога докучити и одгонетнути хаоснохармонички свијет Достојевског је тежак и компликован задатак који захтијева филигранску прецизност погледа, суптилну, дубинску херменеутичку сондажу његових мисли као и емпатичку отвореност ума и срца за његову душу и дух. О том дубоко личном и егзистенцијалном начелу свог мишљења свједочи и сам аутор тврђом „да је свака његова истина проживљена истина.” На ову битну карактеристику метафизичког мишљења Достојевског указаше К. Мочуљски, један од првих истраживача његовог дјела, одређујући његову философију као „проживљену философију“ (в. Мочуљский 1995) Властито душевно искуство и страдални опит Достојевског уткани су у душе и тијела његових књижевних ликова. Њихови подвизи и падови су искушења која је доживио и проживио сам Достојевски. Дrame и антиномизми описани на

изванредан умјетнички начин у „Злочину и казни“ и „Браћи Карамазовима“ су истинске драме кроз које је прошао његов аутор у властитом религиозном искуству, а не прикази неког туђег егзистенцијалног опита. Своју невјеру и вјеру, безбожност и христоликост, отпадничку грешност и спасоносно очишћење и катарзу, која је раздирала његову душу и дух, Достојејски је оваплотио у крв и месо његових литерарних јунака. Стога и П. Струве с правом примјећује да

„Раскољников није производ Достојејског већ сам Достојејски. Окупите Карамазове, Фјодора Павловича, Ивана, Димитрија и Аљошу и добићете Достојејског. Или обрнуто. Раставите Достојејског на засебне дјелове његове страшно сложене натуре и са запрепашћењем, а ја ћу чак рећи са дрхтањем, ћете видјети пред собом Карамазове. „Браћа Карамазови“ а не „Злочин и казна“ како је сматрао Розанов, представља главно дјело Достојејског. У њему је он изложио и оваплотио свој лични религиозни опит, своју страшну борбу са Богом и за Бога, своју невјеру и вјеру, своју безбожност и побожност, своју заударатујућу грешност и страсну жудњу за очишћењем и чистотом.“ (Струве 2000: 295)

Мисао Достојејског није нека завршена, систематски и логички структурирана, монистички утемељена и доктринарно уобличена концепција већ суштински отворена, иманентно и унутрашње плуралистичка, поливалентна, динамична, еклектична, недогматска, „толерантна“ и разноврсна, тј. полифонична што умногоме отежава њену цјеловиту и једнозначну интерпретацију. (в. Кувакин 2005: 41-74) Философија Ф. М. Достојејског је живо, пулсирајуће мишљење у чијој се основи налази „воља за слободом“ које не зна за ропство никаквој идеји, принципу или теорији, окренуто свијету човјекових унутрашњих доживљаја и дубинама његовог духовног свијета. Миросозерцање Фјодора Михајловича исто тако измиче и сваком покушају конструкције која почива на буквалном читању и разумијевању његових дјела. Управо због личне интимности и тајанствене, интуитивне, понируће дубине, (због које ће га Шестов назвати „Кјеркегеровим двојником“) Достојејски је непресушни извор стваралачке инспирације и још недовољно

истражени духовни континент. Да постојање мноштва различитих, апологетских и критичких интерпретација и виђења Достојевског, почев од оне прве, Розановљеве¹ (Розанов 1891) преко Штејнбергове (Штейнберг 1923) и закључно са Померанчевом, најновијом, (Померанц 2013) није последица неке тобожње конфузности Достојевског већ обрнуто, да су оне резултат његове комплексности и дубине његових увида, у то нас је врло проицљиво и аргументовано увјерио још В. Зењковски. (Зењковский 1999: 474) И данас тај његов закључак не губи на снази и актуелности. Измичући сваком покушају једностраног и редуccionистичког тумачења, духовно наслеђе руског генија и вијек и по након његове смрти остаје отворено за нова тумачења и интерпретације. Достојевски несумњиво представља највећу загонетку не само западне него и свеколике свјетске духовне културе. Оно што је он рекао о Русији важи и за њега самог. Он је страшна загонетка „страшна зато што је неодредива и одредити се не може”. Достојевски је као и Русија, *magnum misterium* за западни логички, „еуклидовски ум” који је укоријењен у картезианском *ergo cogito* и неспособан да се уздигне до „главног ума” („сердечног ума”) чија логика почива на ставу *sum ergo cogito*, „на логици љубећег срца и вјерујећег мишљења (*amo i credo ergo sum*). Ову доминантну црту руске духовности ће често потенцирати бројни руски интерпретатори његовог дјела.

„Европљани знају за уједињеност супротности, за *coincidentia oppositorum* Николаја Кузанског само за писаћим столом и у философским системима. Али Русија и њен пророк и тумач Достојевски знају стварну трагедију противрјечности. Њихова философија је философија крви и духа!” (Иљин 1997: 60)

Достојевски одбацује прву и највећу заповијест и догму западне философије да је истина силогизам и да се до ње може доћи једино помоћу сумње и разума. По њему,

¹ Философски садржај романа Достојевског постаће предмет дискусија након пишчеве смрти, тачније деведесетих година XIX вијека а књига Розанова *Легенда о Великом Инквизитору* Ф.М. Достојевског имала је одлучујућу улогу у привлачењу пажње на његову философију.

гријех Запада се састоји у забораву да вјера и срце представљају основу духовног живота и орган највећег познања-богопознања. И најузвишенија истина уколико није остварена цјеловитим животом духа и пуноћом живота тј. проживљена срцем и потврђена страдалном вјером је лаж. Оно што још Достојевског разликује од свих великих мислилаца философског егзистенцијализма јесте начин промишљања људског бивствовања. Он акценат ставља на духовну ипостас човјека. Проблем или тачније тајна човјека мора бити разматрана са аспекта духовности и чак једино полазећи од њега. На ово круцијално, спиритуалистичко читање и поимање Достојевског, који нам умногоме олакшава разумијевање многих сегмената његовог учења, први ће указати један од најбољих страних познавалаца његовог дјела, њемачки аутор Р. Лаут. (Лаут 1996) Сем његове значајне књиге „Философија Достојевског у систематском приказу „објављене 1950. г. која представља прву систематску анализу философије Достојевског до тада, треба поменути још и студију о Достојевском другог и већ поменутог, значајног њемачког аутора Л. Мюлера написану пола вијека касније под називом „Религија Достојевског“ (2000). Од познатих западних теолога треба издвојити Х. Лубака и Р. Гвардинија који су са католичког становишта тумачили Достојевског као и Карл Барта који кроз призму „дијалектичке теологије“ даје његову протестантску интерпретацију. Хвале вриједан допринос оригиналном тумачењу стваралаштва великог руског „духовидца“ представља и Бахтинов метод полифоније изражен у ставу да:

„Мноштво самосталних и несједињених гласова и свијести, истинска полифонија еквивалентних гласова представља главну особеност романа Достојевског.“ (Бахтин 1979: 6 -7) По њему „дјела Достојевског нијесу монолошка већ дијалогичка, тј. да умјетнички ликови који су приказани у њима се показују на дијалектички начин, у сукобима и противрјечностима“. (Маслин 2017: 201) „Достојевски је знао баш да приказује туђу идеју, чувајући сво њено значење као идеје и у исто вријеме да се дистанцира од ње не идентификујући је као израз своје властите идеологије.“ (Бахтин 1979: 97)

Међутим, ма колико да су оба истраживача уложила велике напоре у објашњењу феномена Достојевског и успјела донекле да нам га приближе ипак у потпуности и до краја продријети у његов свијет духа остао је за њих, а испоставиће се и за све касније истраживаче, нерјешив задатак. Достојевски је остао тајна и до дан данас, а по свој прилици ће то остати и заувјек. О његовој принципијалној недокучивости, тајновитости и непрозирности, први ће јасно и гласно проговорити С. Булгаков за којег сваки покушај реконструкције његове философије представља тек пуку „алузију и блиједу схему”, само „покушај да се одгнетне његова ријеч.” На трагу Булгакова и Г. Померанц, један од највећих познавалаца Достојевског у XX вијеку, у својим „Сусретима са Достојевским” формулише идеју о „великом незнању Достојевског” и постулира својеврсни апофатизам у погледу могућности коначног и дефинитивног проникнућа у суштину његовог дјела. „Ми никада не можемо рећи да знамо Достојевског. Ми га једино упознајемо. Са сваким новим преокретима у свјетској култури ми га на другачији начин видимо”. (Померанц 2013: 277)

И збиља, сви досадашњи покушаји да се стваралаштво Достојевског појми, полазећи од неког изолованог и хипостатичког принципа, доктринарног учења, свеобјашњавајућег становишта, идеје или појма, ма колико били значајни и имали упориште у његовим романима, унапријед су осуђени на неуспјех јер промашују оно до чега је Достојевском највише било стало а то је „живи живот” и „живо знање” који измичу сваком покушају теоријске објективације и логичке реконструкције посредством појма и дискурзивног мишљења.

Но, без обзира што су неки изванредни тумачи Достојевског попут Берђајева, већ поменутог Розанова, Гросмана, Левицког, Лаута и др. указивали на огроман значај проблема слободе, личности, саборности, духовне судбине руског народа у његовом стваралаштву, ипак, ниједан од њих није имао тако важан и одлучујући значај као што је то имало питање о постојању Бога. Оно је лајтмотив свеколиког стваралаштва Достојевског и централно питање без чијег решења све остало у његовом духовном свијету губи

вриједност и нема смисла. (уп. Арсенјев 1992: 231) О том свједочи и сам аутор у писму написаном Аполону Мајкову 25. марта, 1870. г. „Главна питање које ме је свјесно и несвјесно мучило читавог живота било је постојање Бога.“ И у „Нечистим силама“, кроз уста Кирилова, Достојевски изговара најинтимнију исповијест своје душе: „Бог ме мучио читавог живота.“ Материјалистичка, квазихуманистичка, секуларна, научна и псеудофилософска слика свијета времена у коме је он живио, и која је доминантна и данас, била је слика духовно опустошеног свијета и „смрти Бога“ која није остављала простор за оно за чим је Достојевски највише жудио, а то је Светиња. Он је знао да она постоји и са индигнацијом је одбацивао сва тумачења свијета и човјека која поричу духовност као темељно одређење његове природе, а у homo religiosus-у виде израз његове слабости. Достојевски је о себи говорио да је „непоправљиви идеалиста, да „тражи светињу“ и да његово „срце жуди за њом.“ „Ја сам створен тако да не могу да живим без ње.“ По њему, људи лишени могућности поклоњења оном „неизмјерно Великом“ тј. Светињи су „мртве душе“ и духовни „очајници.“ „Живот без Бога је мука...не може ни постојати човјек ако се не поклони Богу. И ко се Бога одрекне поклонити се идолу, дрвеном, златном или мисаоном“. Овај пророчки увид Достојевског о сталној могућности трансформације и изопачења идеала у идоле може се сматрати као велико упозорење против свих облика утопизма и тоталитаризма, од фашизма и комунизма до савременог либерализма и тоталитарне, глобалистичке демократије које доводе у питање или суспендују слободу и достојанство људи. Да је највећи и најсавршенији облик људског бивствовања и човјекове слободе, религиозни идеал светости, могућ и достижан у нашем овоземаљском животу, на то нас стално и упорно подсећа Достојевски ријечима да „постоје тренуци у нашим животима када смо као свеци.“ У овим ријечима огледа се сва дубина и оригиналноист великог руског мислиоца. Подвиг светости или духовног преображаја човјека је иманентан људском бићу. Човјек је биће слободе и љубави и само помоћу њих, недвосмислен је Достојевски, могуће је промијенити његов духовни и социјални свијет. Иако се

слободна воља може изобличити у самовољу и гордост и одвести човјека у понор злочина и отворени нихилистички понор, ипак, захваљујући великој снази благодатне љубави он може безблагодатно бивствовање трансформисати у благодатно, а своје грешно и пало биће преобразити у боголику личност. Љубав је већа и јача од бивствовања јер га она може преобразити. Тежњу за саосјећањем, љубављу и саборном радошћу јединства са ближњим и свеколиким бићем не могу спријечити патње, страдања и несреће. Истина Достојевског је саткана из љубави, доброте и љепоте. „Руска философија је философија љубави а Достојевски њен главни гласноговорник.“ (Гулыга 1996: 10) На мети његове критике нашло се и оно, њему савремено, антропоморфно, Фојербахово разумијевање трансценденције, експлицитно формулисано у захтјеву за враћањем Богу људских атрибута тј. „очовјечењем Бога“ („fermenshlichen des Gotes“). Достојевски је сматрао лажном и неморалном идеју о људском поријеклу Бога промовисаном од стране њемачког мислиоца и изражену у оном његовом познатом императиву: „Човјек је човјеку Бог.“ За њега Бог има онтолошки и аксиолошки *grius* у односу на човјека и немогуће га је лишити његових атрибута јер би то имало за последицу његову смрт и ескалацију иморализма и анархизма људске самовоље те стога Достојевски формулише чувени „анти-императив“: „Ако нема Бога онда је све дозвољено.“

Дакле од одговора на питање има ли Бога не зависи само судбина људске душе и слободе личности, него и сми-сао људског живота. Потрага за њим подразумијева сумње и страдања па чак и његово негирање и одбацивање. Сусрет са живим Богом садржи у себи и дијалектички моменте удаљавања, борбе и супростављања Богу као незаобилазне на путу ка њему. Хегелов појам превладавајућег очувања нижег у вишем јединству (*aufhebung*) по свој прилици нашао је своје стваралачко истумачење у метафизици вјере Достојевског. ”Не вјерујем ја у Христа као дјечак. Моја о-сана је кроз огањ сумњи прошла.“ Стога у његовом дјелима и прави атеиста је близак правој вјери. Уколико пак човјек не жели Бога и свјесно му окреће леђа као што то чини Ставрогин онда се он духовно дезинтегрише и распада као

личност још за живота. За разлику од њега Иван Карамазов има срећу да се његово срце не може задовољити порицањем Бога те

„иако не може да се ријешити на позитиван начин никада се неће ријешити ни на негативан. Сами знате ту особину вашег срца и у томе се састоји сва његова мучка... Много тога на земљи не знамо али нам је заузврат даровано тајно и скривено осјећање наше повезаности са другачијим, горњим и вишим свијетом...” говори му старац Зосима. (Достоевский 1986 -1990: 401)

Тај истински, трансцендентни извор љубави, живота и смисла, оваплоћење пуноће божанског бивствовања и ријечи Божје, највећи критеријум истине, правде и љепоте и највећа вриједност и идеал за Достојевског је Исус Христос. Свеколико његово стваралаштво и религиозно искуство је христоцентрично и христољубиво. Не постоји ништа у свијету што би се могло мјерити са љубављу, добротом, љепотом и надахњујућом енергијом и снагом Христовог лика. Он је алфа и омега, почетак и крај свега што јесте, смисао живота не само личности, народа и човјечанства, већ и читавог свијета.

”Достојевски је не само истински и дубоко патриотичан већ и у својој бити ... дубоко и истински „екуменичан“ и „свечовјечан“... Христ, који представља бесконачно снисхођење Бога и који је подијелио с нама наше и страдање читавог свијета, за њега је центар његовог погледа на свијет, његове страсне љубави и религиозног опита. И у томе, и само у томе, и у чуду Васкрсења, дато је за Достојевског оправдање Божјег свијета и моћ његовог благодатног преображаја.“ (Арсенјев 1992: 237)

Чистим, теоријским умом Достојевског као и Русију је немогуће разумијети. Само вјерујућем уму (уму срца) отварају се двери слободе, љепоте, љубави и истине које спашавају човјека и свијет. Међутим, тај пут истинске вјере је дуг, трновит и поплочан гријехом, патњама и страдањима. Због тога је главна тема Достојевског, тема зла коју је он разумијевао на хришћански начин као гријех. Пали и страдални човјек је човјек који говори не Богу и Царству Небеском. Човјекова душа и дух да би се вратили Богу мо-

рају проћи кроз „муке и сузе” овог свијета, тј. кроз искушења и страдања као што је прошао и Христ, који је симбол јединствене и савршене кенотичке љубави Бога према човјеку. На том страдалном путу мора се проћи и кроз пакао и огањ сумње, и невјере и нечистоћу гријеха. У противном, вјера се деградира и претвара у лажну и безличну вјеру, у пуританизам и фарисејство који означавају духовну астенију, моралну хипокризију и духовну тј. стваралачку немоћ човјека. Али Достојевски не оставља без наде ни палог и у гријеху огрезлог човјека. И за њега су отворена врата раја и Царства Божијег. Повратак Богу и гријехом упрљаног човјека могућ је захваљујући подвигу чистог, богоподобног срца и истинског покајања душе. Тај преображај свеколиког човјековог бића започиње у дубинама његовог срца и шири се и обухвата и тијело и ум. Моћна и дубинска метаноја душе и тијела представља духовно исцјељење и спасење човјекове личности од нечистих сила, тј. од искушења нихилистичке и атеистичке свијести која у убиству и „смрти Бога” и самоубиству човјека види свој посљедњи смисао. Антропологија Достојевског сугерише својеврсни метафизички оптимизам у погледу могућности спасења човјека отпалог од Бога. И у свом најдубљем и најстрашњем паду и највећем гријеху човјек очувава зрно божанског у себи, а самим тим и могућност свог коначног спасења кроз унутрашњи преображај личности. О томе одлучује највећа моћ у човјеку а то је слобода. Она води ка аутодеструкцији или ка преображају.

„Основна истина о човјеку остаје за Достојевског она која тврди да човјек не може живјети без Бога и ко изгуби вјеру у њега тај...се налази на Кириловом путу („Нечисте силе“) тј. ступа на пут човјекобоштва. Ко одбацује богочовјечанство као откроење о човјеку, који је нашао своју пуноћу у Богу, тај неозбјежно скреће у човјекобоштво.“(Зеньковский 1948: 429)

Пут богочовјештва (боголикости) и пут човјекобоштва (демонизма и звјероликости) су два фундаментална начина бивствовања човјека и аутономна избора његовог ума и срца, од којих први води ка љубави и јединству са творцем и спаситељем, а други ка деструкцији и раскиду

тог јединства. Управо, личност и слобода представљају метафизички фундамент, неуздрживи аксиолошки темељ погледа на свијет и стваралаштва Достојевског. Владимир Розанов је показао да идеја свих идеја пишчеве философије представља „идеја апсолутне вриједности личности први пут је истакнута у „Злочину и казни” и најубједљивије заснована у Браћи Карамазовима”. (Розанов 1996: 37)

Свака људска личност представља апсолутну вриједност. Она је уникатна, непоновљива и ни на шта несводива духовна моћ и димензија човјека. Будући да је реплика творца, личност као слика и прилика божија трансцендира и надилази свако оно учење о човјеку или идеју о њему које хуманитас заснива на имперсоналним и недуховним темељима. Њен губитак је ненадокнадив и означава смрт човјека, а самим тим и Бога јер и његова суштина је духовна тј. личносна. Губитак личности се не може надокнадити никаквим њеним сурогатом. Оно што је западна психологија и социологија именовала терминима индивидуа и персона је профанација и деградација појма личности на њену емпиријску димензију и биолошку ипостас. Идеолошка експлоатација индивидуалне слободе која је постала идол и „златно теле“ савремене западне цивилизације само патвори и дезавуише онај хришћански и онтолошки појам личности којег је изњедрила богословска мисао кападокијских отаца. (в. Зизјулас 1984) и чији адепт је био и сам Достојевски. За њега је човјек интересантан само у његовој метафизичкој димензији у којој се се пројављује његов однос према Богу и раскрива његова главна улога у космосу, а не у емпиријско-психолошкој равни која карактерише неаутентичан и најчешће бездуховни начин живота. Само у таквој, надемпириској и трансцендентној сфери по Достојевском је могуће саборно, духовно и мистичко јединства људи и само у њој се разоткрива супстанцијално значење сваке личности и њен централни положај у бивствовној хијерархији.

„Достојевски не признаје моћ свијета, природе и неживог бића над човјеком. Људска личност је својеврсни динамички бивствовни центар, извор свих најрушилачких и најплеменитијег, синтетичког бивствовања.”(Евлампијев

2002: 109-110) Берђајев ће ову главну идеју метафизике Достојевског изразити следећим ријечима: „људско срце смештено у дубинском понору бивствовања,“ (Бердяев 1994: 39) „принцип људске индивидуалности сеже до самог дна бивствовања.“ (Бердяев 1994: 158)

Личност је духовни и стваралачки акт центар човјека и стварности који трансцендира све границе и законитости свијета. Слободе и човјечности, дакле, нема нити може бити без духовног појма личности као слике и прилике Божије. Он је истински апсолут у нама и највиша вриједност људског живота. Индивидуализам који је породила и скоро до савршенства развила западна цивилизација, одговоран је за њено отуђење од хришћанских вриједности, или филозофским језиком речено, за „смрт Бога“ и нестанак личности који од ренесансе па наовамо суштински карактеришу свеколику западноевропску културу која почива на антропоцентризму и атеистичком хуманизму.

„То стање тј. распадање маса на индивидуе или што јесте цивилизација, је болесно стање. Свједочанство за то је губитак живе идеје Бога. Друго свједочанство да је оно болест јесте и то да се човјек у том стању осјећа лоше, тугује, губи извор живог живота, не зна шта истински осјећа и све схвата.“ (Достоевский 1971: 248)

Ово је кардинални резултат хришћанског хуманизма и метафизичког персонализма Достојевског. Наглашавање значаја и важности човјекове личности као истинског апсолута у нама и највише духовне вриједности људског живота сачињава оно вјечно и непролазно у стваралаштву Достојевског. Стога је он увијек актуелан.

Данас у савременој ултрарационалној, аналитичкој и недуховној, глобалистичкој цивилизацији утемељеној на владавини новца, лажном алтруизму, метастазираним индивидуализму, хиперматеријализму, егоистичком утилитаризму и хедонизму нема мјеста за Бога. Након што је *de facto* прогнан из срца и ума западног човјека, он је и *de jure* екскомунициран и из Устава Европске Уније. Човјек се нашао пред судбоносним питањем: бити или не бити личношћу? Опасност да изгубимо себе, своје лице и суверенитет, да се просто распаднемо и нестанемо у небићу депер-

сонализујућих идеологија је врло реална, јер је духовна криза попримила глобалне, планетарне размјере. Стога је сасвим природно и разумљиво да се опет и изнова враћамо Достојевском чије стваралаштво представља најбољи одбрамбени механизам сваком покушају идеолошке контаминације и деперсонализације личности, дехуманизације друштва и обездуховљења живота. Он се међу првим руским и свјетским мислиоцима и писцима жестоко супротставио покушајима интелектуалних елита и политичких естаблишмената да на лажан, нехришћански и нехуман начин усреће народ помоћу различитих врста секуларистичких и атеистичких идеологија.”Легенда о Великом Инквизитору“ моћно је и монументално свједочанство о том вјечном бунту и упозорење човјечанству шта га очекује кад се избрише разлика између добра и зла и ропства и слободе. Оно због чега ће Достојевски бити вјечна тема философије у свим временима и на свим просторима јесте и тај што је он указао и данас тако присутан и опасан проблем отуђења и одрицања човјека од своје властите националне културе и традиционалног, духовног начина живота који савремена глобалистичка и конзумеристичка цивилизација под плаштом космополитизма, мултикултурализма, мултиконфесионализма и владавине новца настоји да неутралише и уништи. У ери свакојаког етничког, националног, моралног и културног изрођавања и дегенерисања савременог човјека, његовог „бјекства од слободе“ и дезертерства од духовности и у времену када се држава, друштво и идеологија својски труде да свим средствима и на све могуће начине лаж представе за истину, а ропство као слободу подвиг Достојевског у одбрани хришћанске истине и културе чију највећу вриједност и светињу, чини духовна личност, остаје и данас идеја водила и приоритетан задатак сваког духовно здравог народа, националне културе и истински вјерујућег, интелектуално независног, критички мислећег и морално аутономног човјека. Његова философија је философија духовног ума, божанске вјере и љубави и израз најдубљег хуманизма који почива на хришћанским вриједностима правде, братске љубави, солидарности и одговорности за другог пред Богом и сопственом савјешћу. Она представља морални вето на

сваки идеолошки, правно-политички, социјално-економски и институционални пројекат који у име цивилизацијског и културног прогреса посеже за средствима воље за моћи и која подразумијева насиље над личношћу. Достојевски нас упозорава да не постоји и да никада не смије постојати такав циљ ради којег би била допуштена макар и једна људска жртва. Никаква земаљска срећа, па чак ни царство Божије не могу бити оправдани ако изискују макар и кап недужно проливане крви или пак само једну дјечију сузу. Због својих великих и вјечних истина утицај Достојевског на духовни живот човјечанства је све већи и већи.

Дјела Ф. М. Достојевског више од једног и по вијека не престају да одушевљавају све његове читаоце. Први од четири његова чувена романа, „Злочин и казна” изашао је из штампе 1866. г, а у размаку од четрнаест година, појавиће се и остала три велика романа која заузимају централно мјесто у његовом стваралаштву: „Идиот“ (1868), „Нечисте силе“ (1872) и „Браћа Карамазови“ (1880). Оно што је заједничко за све њих, без обзира којој генерацији или цивилизацијском кругу припадали, јесте једно непоновљиво духовно искуство. После њиховог читања „ми смо тачно били у другим свјетовима у другим димензијама и враћамо се у наш прорачунати и ограничени свијет, у наш тродимензионални простор. Продубљено читање Достојевског представља увијек велики догађај у животу, оно распаљује, душа доживљава ново ватрено крштење. Човјек који уђе у свијет Достојевског постаје нови човјек. Њему се откривају нови бивствовни видици. Достојевски је велики духовни револуционар. Он се свим својим бићем бори против окоштавања духа“ (Бердяев 1923: 18).

Ф. М. Достојевски је наш вјечни сапутник и савременик који нам олакшава задатак да будемо људи и у нечовјечним и недуховним временима као што је наше. Он је увијек савремен, надвремен и свевремен. Због тога: „Читајте Достојевског, волите Достојевског ако можете, а ако не можете, браните га, али читајте по могућности једино њега“ . (И. Ањенски)

СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

Copleston F. Philosophy in Russia. From Herzen to Lenin and Berdyaev.: Univ. of Motre Dame, 1986.

Goerdts W. Russische Philosophie Zugänge und Durchblicke, Verlag Karl Alber GmbH Freiburg / München 1984.

Spengler O. Der Untergang des Abendlandes. München, 1922.

Зизјулас Ј. Од маске до личности. Богословље светих отаца о појму личности. Богословље, XXIX 1-2, Београд, 1984.

Арсеньев Н. С. Из русской культурной и творческой традиции, Лондон., 1992.

Арсеньев Н. С. Из русской культурной и творческой традиции, Лондон. 1992.

Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского, 4 е изд. М., 1979.

Бердяев Н. А. Миросозерцание Достоевского // Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства. М., 1994

Бердяев Н. А. Миросозерцание Достоевского Прага, ИМКА-Пресс, Прага 1923.

Бердяев Н. А. Откровение о человеке в творчестве Достоевского // Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства. М., 1994

Валицкий А. История русской мысли от просвещения до марксизма. М., 2013.

Волжский А. С. Из мира литературных исканий: Сборник статей. СПб., 1906.

Гарин И. И. Многоликий Достоевский М., Терра, 1997.

Георг Хенрик фон Вригт Три мыслителя, СПб, 2000.

Гиренок Ф. Антропологическая катастрофа, и: Православное учение о человеке, зборник, избранные статьи, Москва – Клин, 2004.

Гулыга А. В. вступ.слово к кн. Р.Лаута Философия Достоевского в систематическом изложении, М., Республика, 1996.

Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений в 30- ти томах Л., 1986 -1990. Т. 9.

Евлампиев И. И. История русской философии, М., Высш. шк., 2002.

Зеньковский В. В. История русской философии, в 2 т.Т.1. Ростов-н /Д., 1999.

Ильин В. Эссе о русской культуре СПб. 1997.

Лаут Р. Философия Достоевского в систематическом изложении, М., Республика, 1996.

Лосский Н. О. История русской философии, М., 1991.

Маслин М. А. Миросозерцание Достоевского // Маслин М. А. Разноликость и единство русской философии. РХГА, СПб, 2017.

Мочульский К. Гоголь. Соловьев. Достоевский. М., 1995.

Мюллер Л. Понять Россию: историко- культурные исследования М., 2000.

Мюллер Л. Религия Достоевского // Мюллер Л. Понять Россию: историко-культурные исследования М., 2000.

Ницше Ф. Сумерки идолов, М., 2017.

Померанц Г. Открытость бездне. Встречи с Достоевским. М.-СПб. 2013.

Померанц Г. Открытость бездне. Встречи са Достоевским. М.-СПб. 2013..

Прот. В. В. Зеньковский История русской философии, Париж, 1948, Т. I,

Розанов В. В. Легенда о Великом Инквизиторе Ф. М. Достоевского. Опыт критического комментария. М., 1996.

Розанов В. В. О писательстве и писателях. М., 1995.

Розанов В. В. Чем нам дорог Достоевский? к 30- летию со дня его кончины) // Новое время, 1911. 6.августа.

Сабирова В. Ш. и О. С. Соина Идея спасения в русской фолософии. СПб., 2010.

Струве П. Б. Две речи о Достоевском // Струве Б. П. Росси.Родина.Чужбина. РХГИ, СПб, 2000. „Мыслители России” В. А. Кувакин М., 2005.

Флоровский Г. В., прот. „Пути русского богословия”, Париж, 1983.

Штейнберг А. З. Система свободы Ф. М. Достоевского, „Скифы,” Берлин, 1923.

ЗАПИСИ НАКОН ЧИТАЊА „ЛАГУМА“ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР ЈАНКОВИЋ

У књизи инспирисаној животном причом своје породице за вријеме њемачке окупације у Другом свјетском рату и непосредно послје рата, с доласком комуниста на власт, Светлана Велмар Јанковић изузетно снажно приказује нестајање некадашње грађанске Србије, њено нагло измјештање из дојучерашњег *сага* у неко ново, толико другачије *сага*. Она нам о томе пише тек 1990, много година након што смо ишчитали све што су о новом моралу, новом погледу на свијет и о новој, привидној једнакости рекли толики писци Револуције. Но, иако је била актер догађаја и припада онима којима се глава скидала, труди се да не-оштрашћено посматра ствари.

На почетку романа сурово нам је представљен можда суштински проблем, а то је *проблем неједнакости*. Нова идеја, која преко ноћи долази и представља се као спасоносна, револуционарна или једина могућа, јесте идеја једнакости. Сви смо једнаки у заједници која није саткана од великог броја малих заједница јер у њој нема *моје* и *твоје*, постоји само *наше*. Изрицање пресуде професору Павловићу јесте изрицање пресуде другачијем начину мишљења, живљења, пракси другачијој од ове која се успоставља. У име народа хапсимо те зато што ниси једнак нама и зато што знаш шта је *твоје*, а шта је *наше*. То је основна кривица оних који не знају за нове вриједности, устоличене на крви невиних.

Пројеворили су младићи. Један од њих је појављао тишања која се у сличним (сличним?) приликама вероватно појављају, други га је дојучеравао. Та деца која су истински желела да буду сиротиа у име Револуције, ти млади поштенцијални Робесијери који још нису ујознали сумњу, захтевали

су од мога мужа да им одговори да ли је он тај Душан Павловић, рођен 1895, у Новом Саду, од оца Милана и мајке Марије, девојачко Јанковић, професор Универзитета и ликовни критичар, сарадник „Српској књижевној гласници“, „Летописа Машице српске“, „Уметничкој прељеди“, члан Управног одбора Српске књижевне задруге. Док су их изговарали, речи које је требало да служе за идентификацију, речи које су значиле име и презиме, занимање, место рођења, звучале су и као оштра жба и као оштра жница. Није излагало да ти младићи, обојица, судећи по наласку огнекуд са југа Србије, знају шта значе називи које су помињали, али то и није било важно: изговарали су их са уверењем да изговарају ознаке за месна непојамних злочина. Док је потврђивао свој грађански идентитет, мој муж је више климао лавом него што је одговарао, али је повремено и одговарао, прозукло а разговешно, увек исто: „Да, то сам ја.“ И кућаша је, ледала сам, такође потврђивао његов идентитет, поздани сведок оштра жбе, уверавао је да није у иштању никаква забуна, нађен је изражени човек. Кад је, најзад, идентитет био несумњиво потврђен, сирота деца су изговорила мајичну реченицу: „У име народа, лишавамо те слободу“, и додала, „Сиреми се“, тошова улас.

(...) Пушта да га неизнајни младићи поведе, у име народа, у тамнине неминовности, младићи који би му моли били синови или сиротени, то је за професора Павловића значило тошова исто, да га извуку из његовој светији који је до малочас, иако већ разбијен, још постојао у овој соби, и да му се пришом, разазнајући у њему само непријатеља, обраћају са присношћу које нису били свесни, и коју свакако нису желели, али која се, за нас, подразумевала у том рођачком ши, у тој речи поново присишлој из старој светији иширијархалних вредности, али измењеној значења...

Овај у доброј мјери аутобиографски роман на помало саркастичан али истовремено суров начин проговара о томе како се за идеје одсијецају главе и поравнава све што није једнако. И отима све шћуђе да би било наше. Какво тужно играње са животима! И каква сурова стварност новог, наводно хуманог друштва!

*Шта се то догодило са основним значењем садржаним у присвојним заменицама **мој, моја, моје** и **наш, наша, наше**? Стијаро значење, оно које сам познавала и које сам, мада крајко, као суљени за српски језик у Трећој мушкој београдској гимназији, тумачила својим ученицима, не само да се сасвим изменило нешто је, и обезбличено од непримерности, нестало. Ништа више није било **моје**, још мање **наше**, ни предметни, ни људи. Значење се, очигледно, морало поново одређивати, сагласно овој нејојмљивој стварности.*

Носиоци тог новог система у роману јесу мајор, кућепазитељ, усвојеница Зора и сликар Павле Зец.

*Али да се вратимо, ипак, почетку ових записи, оном сага из новембра 1944, живом као да се одиграва **саг** а истеклом још пре четрдесет година, у којем излазим из бивше радне собе професора Павловића, са децом, и корачам кроз предсобље, праћи нас уирана шројка: мајор, кућепазитељ и **наша** Зора. Тама ми се моља око ноћу, саиће ме, можда се мољају и крхотине некој неважној смисла, не обраћам пажњу. У мени праје охлађена, у ствари залеђена празнина коју ми је Душан оставио кад је отишао: сву ме испуњава, тешка, корачам са најором. Ипак се трудим да изим изићи моју усравније, само унеколико свесна да следим правила некој архејској кодекса о онашању жртвованих. По једном од тих правила жртвовани, ваља, морају бити поносни зато што су жртвовани. И неустрашиви, о Боже. Усравна сам, дакле, а скривам да ми клецају колена и при том ми уостине не смета што сцена која је у току и у којој носим главну ролу, преведена на језик најнејосредније стварности, подразумева и праичку интонацију: једну жену са децом изионе из њеној дома и одузимају јој све што има – гласи превод те сцене. Жена пра улоу која јој је додељена, ништа не осећа а све памти, деца прају своје улоге, не зна се шта осећају а шта памте, уирана шројка одирава своју улоу и сигурно нешто памти али је ништање шта осећа. Троје и шроје. Три према пра. (...) Помало ми смета што не умем ни да замислим шта је моља да памти она друга шројка, или бар неко од њених чланова, јер не умем да замислим, у штоме је проблем, вероватно сужену*

и сведену емоционалну сиварносѝ ѝобедника у самом часу ѝобеге.

Списатељица, постављајући тезе онако како су то радили револуционари, користећи њихову терминологију, покушава да објасни шта се дешава унутра, у тим људима, али њено перо ипак није могло бити толико сурово колико су били сурови они који су поткраћивали главе нејакима.

Кренимо од **мајора**. Предратни бакалин, Јерменин, ситни трговац који се љубазно клања уваженој госпођи Павловић, „озарен идејом о једнакости и понесен силом Револуције“, преко ноћи свлачи са себе бакалску кожу и постаје надмоћно пријетећи мајор. Мијења се толико да то не може поднијети његов образ. Зато улази у страшну свађу са собом, савјест му не да да ради то што ради и настаје унутрашњи лом.

Е није, уоѝиѝиѝе није. Какав час ѝобеге. Ишао сам за њом и осећао се чудно. Не знам како. Не знам шѝа. Данас личи на сѝиѝд. Али не знам. Леђа су јој била ужасно усѝравна. Дрхѝала су. Као да ће се скрѝиѝиѝи. Поломиѝиѝи. И леѝо сам чуо како у мени неко виче: Шѝа ѝо радиѝи, ѝиѝало ме, иѝа је ѝа жена крива. И ѝа деца. Знаѝи да није. Ти најбоље знаѝи. Онда сам и ја ѝочео да вичем иако се није чуло. Не знам. Оѝкуд да знам. Није моје. Нећу. Пусѝи ме на миру.

Мајор, будући такав, постаје неподобан, недјелатан. Не може да у себи савлада мисао која му каже: „Шта то радиш?“, мисао која није у складу с његовим дјелањем, та борба у њему се незадрживо одвија и ломи га. И он капитулира. Они код којих је савјест била будна у тренутку извршавања злочина први су страдали, одбачени као старе крпе. Они без савјести остајали су најдуже. А најдражи су били они послушни као пси без разума и савјести – слијепа послушност до краја – прави примјер негативне селекције.

Кућепазитељ. Човјек који је на немогућ, идеалистички начин хтио да постане једнак онима којима је дотад беспријекорно служио, иако му је било добро с њима јер у његову личност нико није задирао. Кућепазитељ је имао своје име и за то име биле су везане многе добре ствари које је радио и на основу тих својих дјелања је био поштован, имао је мјесто које му је припадало.

*Кућепазител, онај неко кога смо годинама присвајали тиме што смо га звали **нашим**, понекад чак и врло прилично **наш Милоје**, и који је уистину остављао утисак да је уз нас и са нама увек када је то било потребно (...) шај, шакав неко, више није постојао.*

Али њему је то што је имао било мало. Осјетио је да нова идеја једнакости може њега подићи тако што ће господу посјећи. У дубини кућепазителеве личности у једно су спојени страшно лукавство и глупост. А кад се то двоје споји, добијемо револуцију која треба да промијени животе људи. Но, до краја ове наше приче видјећемо да ли ће револуционари у томе и успјети.

Зора. Ако неко није имао право да тражи једнакост, то је била Зора. Сеоску дјевојку која по Божјој милости за длаку измиче смрти што се наднијела над њу професор Павловић спасава из логора и једне вечери доводи је у свој дом, говорећи: „Од данас је ово дете **члан наше породице**.“ И она постаје најстарије дијете Павловића, усиновљују је. Врхунац добротинства! Но, Зори то бива мало, она хоће све. На крилима нове идеје, она хоће да буде господар. Зора је била дубоко закржљала у својој личности. Била је незахвална. Била је грамзива. Била је дрска и покварена. И зато мајку коју добија природњем и благодаћу Божјом и њену дјецу, која је прихватају као сестру, избацује из стана, присвајајући га. Наравно – у *име једнакости и правде*. Пљачка је започета у име народа јер „*све је наше, народно*“.

Сликар Павле Зец. Када је био тешко рањен, госпођа Павловић брине о њему као милостиви Самарјанин: скрива га у своме дому, одијева га и храни да опет буде жив и животан, а Павле јој узвраћа тако што постаје лопов. Краде – у *име једнакости* и у *име наше*. Професору којем је био асистент краде све што је могао украсти: положај, умјетничке слике, намјештај... Жену није могао. Долази близу самог врха пирамиде „једнаких“. И постаје заробљеник отетога. Читав живот као заточеник одржава салон Павловића толико да губи сопствени живот, сопствену породицу. Губи све због тог намјештаја, толико се веже за њега да мртви предмет – који му је битнији него породица, на крају битнији него систем – постаје његов убица. Однос Павла

Зеца и намјештаја савршено осликава промашај једне идеје. Писац несвјесно наговјештава смјену генерација која ће на постојећој идеји направити још већи злочин. Јер Павле Зец је за оне који ће доћи послје њега био хуманиста.

Зора и Павле остају најтврђи зато што су највише добили. Не све, али највише. Вјероватно су имали и веће амбиције. Међутим, виши другови, који су се већ били поређали у *име једнакости*, нису дали више. Свак је у принципу био узео онолико колико му је друг изнад њега одредио и дао му једнакости у новом систему. Тако су то другови одређивали. Сваком испод себе дајеш једнакост мању него што си је себи узео. У том рату „једнакости“ сликар и Зора доспјели су на различите позиције. Зора је заузела позицију сељака придошлих у град. Пређашњи сељаци изнијели су историју Србинову, сачували су вјеру, пренијели све муке на својим леђима, а овдје имамо оне сељаке који су у *име лажне једнакости* постајали грађани првог реда. Тако и сељанка Зора постаје грађанка првог реда – у *име једнакости*, наравно. А онда кад мајка умре, кука сељачки, а изгледа грађански. И то је страшно, страشان пораз Зорин. Није успјела постати госпођа, а поскидала је толико глава. Ударила је на своје родитеље по благодати, на брата и сестру, све је опљачкала и, на крају – кука као сељанка. И мртвој помајци говори *мајко*. Кука над собом. У црнини је над собом. И удара се у прса као јеврејски народ кад разапиње Христа.

– *Ајаој, мајко! Ајаој, мајко моја!...*

Сви су се окренули. Ја нисам. Видео сам је.

Малочас је сјајала сасвим њо сирани. Крујна, сја-рија жена. У дубокој црнини. Елејанјна. Црни шешир са малим ободом на њроседој коси. Још њустој. Црни мрежастии вео њреко лица. Пре рајиа се њо звало „шлајер“.

А кука као сељанка. И удара се њо њрудима. Људи се зледају. Зџранујии.

Јаој мени, добоја!

Такав јаук још нисам чуо. Ни од најџежих рањеника. Гледам: гр Марија Павловић Јанковић хоће да њође ка елејанјној жени шиио кука. Горосјасној жени у црнини. Браји јој не дозвољава. Њујоршки њсихијайар. Зауставља

Устјала сам јер нисам имала шћиа да додам ни обавешћенењима ни уверењу друћарице министјар. Знала је, свакако, да немам право ни на карију за снабдевање, ни на социјално осигурање, ни на шћиа. Морала је знаћи да не моју ни привајино да дајем часове стјраних језика пошћио се људи боје да долазе код мене на час, још више да шаљу своју децу. Морала је знаћи да, годинама, нико код нас и не долази: морала је знаћи јер је, годинама, испред куће сћајао човек у кожном кајућу. Дању и ноћу. Никад нисам усјела да разазнам да ли је у шћишању исји човек, шћио је било мало веровајино, или се шћо смењују различити људи истјој сћаса и држања, у истјијатим кајућима од круће шћамносмеђе коже.

Али друћарицу министјар све шћо није морало да занима. Имала сам ушћисак и да је не занима. Гледала је кроз мене. Поздравиле смо се, ошћила сам.

Но, шта се догађа? У министарки, тој на први поглед безличној особи, нова идеја једнакости није баш све убила. Негдје у дубини остао је запретен човјек који схвата да пред њим стоји само други човјек коме треба помоћи. И помаже, али кришом, јавно се не смије. Због тога што се до краја није сродила с Револуцијом, министарка је и постала бивша. И овдје се види почетак негативне селекције у новом „просперитетном“ друштву. Она постаје бивша управо због тога што је у њој остало идентитета, личности, особености, Божјег печата. А Револуција то не дозвољава, све мора бити једнако.

У првом нашем сусрећу, у некој од првих ошћворених самојслућа – бакалнице су одавно биле одбачене, и као појмови и као речи, у онај ошћиад прошлости који је волела да помиње моја кћерка – пришла сам јој, ухватила је за руку изнад шаке на којој се клајила жичана корпа за намирнице, и шајнула, зурећи у њене разројачене очи: „Хвала Вам на свему, заувек, сћасли сће ме.“ У шћоме сага које се одијрава у врло касним педесетим годинама, можда 1958. а можда и 1959, видим је усјравну, јако измршавелу али још лејшу, не само од шћиње која се на њу морала сручити као одрон нејо и од шћленишћости која више није морала, пошћио је и друћарица министјар одавно пошћјала бивша, да налази ошћрав-

дање за соистивено постојање. У то доба које је одрицало вредности свим врстама такозваних грађанских врлина, па и њемениности, таква се нејожељна особина морала скривати или бар камуфлирати, док је трајао пољитички усјон. Касније се видело да је пољитички пад мношима, па и друћарици министар, донео не само морално нејо и менијално ослобођење.

Кћерка Марија. Марија осјећа срамоту због предатног начина живота своје породице. Њен отац није био као остали, имао је свој идентитет, био је личност. Личност је била и њена мајка, француски ђак и љепотица из угледне београдске породице, чаробна жена, господствена. Све је то за Марију било срамота, она се уистину стидјела свог поријекла. Зато својој мајци стално говори у лице „истину“ новог друштвеног поретка, који је јако завољела јер га је сматрала правичним. А правичност, бар на ријечима, била је у бити онога што доносе револуционари. Међутим, то је била правда без Бога. То је била правда људска, да се све привидно изједначи. Да се подреже све што штрчи. Бити господствен подразумејвало је највећу друштвену дисквалификацију. На платформи борбе против те вриједности грађен је нови систем.

И тако ми учимо а ти се појавиш у једном од својих издања скромне домаћице: изношена хаљина, исјрана а чиста кецеља, сјејнућа коса, брижан израз. Доносиш нам да нешто поједемо: хлеб са њекмезом од шљива, рецимо, или премазан машићу па осућ алевом пајриком. Бојовска храна, у оно доба. Нисам волела ни та твоја појављивања, ни та твоја служења. Прећвараш се да си неко обичан, а моје друћарице буље у тебе. Хоћеш да си нејримејна, а оне, сасвим зачаране, мрмљају: „Како је твоја мајка леја“. Изираваш собаричу, а оне додају: „Права је јосиоћа.“ Пришом, иако ова друћа изјава одразумева најјору мојућу друшћвену дисквалификацију, кад се односи на тебе, она то не одразумева. Девојке из Универзитетској комитетја, које никако нису биле за Информбиро али јесу биле за Лејина, које су предствјавале узданицу новој друшћтва, од срца су се дивиле тој јосиоћу у теби, несвесне тоја шћа чине. А ја сам ти, свесна оноја шћо чиним, завидела.

Марија подсећа на човјека који гура камен узбрдо. И она је тако гурала камен узбрдо *у име једнакости и правде*, одрицала се најтананијих осјећања, која је ипак никад нису напустила; све вријеме била су дио ње, дубоко потиснута. На крају им се враћа, и то на волшебан начин. У стану блиске пријатељице она препознаје намјештај своје породице, енглески салон мајстора Томаса Чипндејла из 18. вијека, на коме су још стајала два готово невидљива реза што их је перорезом направио њен млађи брат, желећи провјерити да ли је намјештај стваран или чаробан. Марија тада први пут своју мајку узима за руку и каже јој да је била поносна на њу и њено господство, иако је то читав живот убијала. И та љепота дјетињства поразила је све оно што је комунизам деценијама таложио на њеној души.

– *Збој салона си њако радосна?*

– *И збој салона. И збој Чипндејла. И збој њоја њио ми се чини да сам сусрела своје дејињство. После њолико година. И оијала ја. И разумела да је њо било једно дивно дејињство, мама. Захваљујући њеби. И врло радосно, захваљујући њеби. Та радост ме је сачекала, сачувана у салону. У скривеним рококо завијуцима мајстора Чипндејла.*

Врајила ми се. Доживела сам да ми се враји. Моја кћи Марија. Моја Марија. Пресекао ме је бол исјод јрудне кости. Е нећеш, бајо, рекла сам му. Е сад њи се нећу даји. Не, сад не. Неком друјом јриликом.

Професор Павловић. Личност која се у роману најмање појављује, а стално је присутна. Професор је достојанствен човјек који схвата суштину живота, па и тренутак у ком се налази. Увиђа да је прошло вријеме уживања и дошло вријеме жртве. На исти начин на који је примао све благодети богатства, министарске позиције, угледа, свега што га је пратило у друштву у којем је живио – и нове околности прихвата мирно и достојанствено. Савјест му је мирна и он као јагње, без иједне ријечи, одлази да се принесе на жртву.

Туга, која је пратилац свих трагичких дешавања, нимало није нарушила достојанство господина и госпође Павловић. Утврдила га је и запечатила страдањем. „Стра-

дање је крста добродјетел“, каже Његош. Супружници Павловић имали су своје грешке и занесености, но када вјесници новог времена насилно и трајно кидају њихову чврсту супружанску везу, она, за дивно чудо – постаје јача. Ослобођени су слабости кроз страдање, што посвједочује истину да се праве вриједности потврђују искључиво у вјечности. Мислим да је то и поента овог романа.

Сиресао се кад је изговорио речи колаборанције и квислинје. И ја сам се сиресла. И дан се сиресао. Пошавнео. Ако нема штиа себи да пребаци, муцала сам, онда и не треба да се склања. Да бежи. Али истина ни овога пушта није била тако једноставна. Нарочито овога пушта то није била. Професор Павловић ми је потврдио да он себи нема штиа да пребаци, али је сигуран да они имају многа штиа да му пребаце. На првом мјесту то што је покушавао да сачува српске главе у право време али на погрешној страни, и то му се неће опрости. Ни сачување а ни страна. Ако се сећам, догао је, једном ми је давно, још негде на почетку свега овога, био рекао да је себе ставио на карту губитнику. И, ево, сад се то види. Губитак је то а и губитник. И узмицања нема.

Не, никако нисам заборавила, догала сам, то што ми је једном давно, још на почетку свега овога, био рекао. Нисам могла да заборавим ни због тога што нисам могла да схватим то што је рекао, а ни да одобрим. Не са општег нег са моје мале, личној, женској становишта са којег ја гледам, и сад, како је могао, како је смео да тако слободно располаже собом, да се ставља на ову или на ону карту, кад није био ни сам ни одговоран само за себе. Био је одговоран и за мене, али многа више за своју децу.

Насмешио се, први пут:

– Деца, твој велики аргумент. При том те морам подсети да немамо само ми децу, ти и ја. Имају децу и други. Видиш, осетио сам да сам одговоран и за ту другу, туђу децу. Многобројну. Ону што су, беспомоћна, чекала смрт, то другима и лојорима. На хиљаде Марија и Веља.

Признала сам да не умем да мислим на тај начин. Још мање умем да се понашам на тај начин.

– Знам. Ти си једна дивна, себична кокошка. Твоја јаја, твоји ћилићи, твој кокошарник.

Било је истине у њим његовим речима.

Госпођа Павловић. Жена која ни у најтежим околностима није изгубила ништа од темељних људских вриједности, у њој су оне биле запечаћене и она их никад није доводила у питање. Губитком положаја, губитком угледа који је имала, губитком свега што јој је било предодређено од рођења – што се подразумејавало, што се никако није доводило у питање и у чему је она збиља умјела да ужива – дакле, губитком свега тога она постаје очишћена од ситних страсти којима робује сваки човјек и њено господство ослобађа се до краја. Она такође приноси себе на жртву, не дајући господство никоме, ни за шта, истовремено се дајући својој дјечи безрезервно, до краја, све трпећи. Она много достојанственије прихвата сиромаштво него што су сиромашни приграбили њено богатство. И, о парадокса – нове, младе другарице, обучаване у једнакости, при сваком сусрету с овом измученом госпођом остају поражене пред љепотом коју она носи у себи. А Марија, видјели смо, због тога пати. Пати све до тренутка док не схвати да је и она господствена кроз своју мајку, и да треба да буде господствена, и зато се у духу мири са мајком узимајући је за руку и прича с њом тако топло и присно да мајка једва издржава да јој срце истог тренутка не откаже.

На крају је цијели систем поражен на госпођи Павловић јер јој и сликар и мајор и комунистичке активисткиње, па и најтврдокорнија Зора, одају почаст као госпођи. Шта је остало од система?

Достојанствена сахрана достојанствене њоје. Ето, рекао сам. Било је како је хтела. У тишини. У цвећу. У пламену свећа. У каиели је сијало. И мирисало. Онда су зајевали свешћеници. Тројица. Дубоким љасовима. Ојело је одјекивало, до неба. И њекло. Многи су љакали. Видљиво. Као Веља. Невидљиво. Као Марија. И као ја...

Да закључимо. Све наведено рађено је у име слободе која је рођена као чедо Револуције. А ако ишта знамо о револуцијама, од оне прве, на небу, па до ове посљедње – комунистичке, јасно нам је да је свака од њих била страшан

пад. Први је био пад лученошца, а сви потоњи – падови човјекови. Да би се пад прикрио, прављена је замјена теза, па је таква слобода изродила отпадништво сваке врсте и уништавање свих вриједности. У име лажног самоодрицања револуционари су пљачкали, отимали, убијали и скрnavили сваку истинску вриједност. У име такве слободе многи су постали робови промашених идеја, што значи и сами промашени. А истинска слобода – она се сакрила у пониженима, који су Творцу са лакоћом рекли ДА.

Будимир АЛЕКСИЋ, Историјски институт, Подгорица

О ИМЕНОВАЊУ ЈЕЗИКА У ПРОШЛОСТИ БОКЕ КОТОРСКЕ

Айспиракџи: У овом раду се разматра питање именовања матерњег језика у прошлости Боке Которске. Анализом сачуваних извора од XV вијека до данас долази се до закључка да су Бокелџи свој језик увијек називали српским (а никад „црногорски“, или неким другим именом). Све историјске чињенице необориво доказују и потврђују да су Бокелџи водили истрајну борбу за увођење наставе на српском језиком у свим бокелџским школама, и да су за читаво вријеме аустријске владавине били жестоки поборници српског језика и ћирилице. Употреба израза српски језик, којим се именује језик Бокелџа, у писаним документима од XV вијека па све до краја XIX стољећа, истовремено је стварни показатељ њихове објективне националне припадности.

Кључне ријечи: српски језик, српски народ, ћирилично писмо, Бока Которска, Бокелџи, службена употреба језика.

I

Читава историја Боке Которске свједочи о њеном српском националном карактеру, односно о томе да њени житељи чине интегрални дио српског народа. То су увјерење ширили сви представници њене духовне, културне и политичке елите; писци, публицисти, историчари, – и домаћи и страни¹. Стога се и њихов матерњи језик није могао именовати никаквим другим називом до његовом етничком атрибуцијом. Јер, назив сваког језика произилази из имена његовог народа, што је постало неприкосновено начело и у теорији и у пракси.

¹ Вид. о томе студију: Лазо М. Костић, *О српском карактеру Боке Которске*, фототипско издање, Сфаирос–Београд, Град писаца Херцег Нови–Херцег Нови, Октоих–Подгорица, 1994.

У сачуваним изворима од XV вијека до данас постоји обиље доказа да су Бокелџи свој језик називали српским (а никад „црногорским“, или неким другим именом)². Указаћемо само на неколико докумената који репрезентативно свједоче како су Бокелџи схватили и именовали свој матерњи језик.

Године 1412. деспот Ђурађ дарива властелину Медлу Анђеловићу село „Шушан више Будве“. Ово даровно писмо је писао Бокелџ Никола Мирошевић који на крају писма додаје: „Ја Никола Мирошевић, канжалиер, писах **српским језиком**“³ (сва истицања масним словима су моја, Б. А.). Познати венецијански издавач ћириличних књига Јеролим Загуровић (Котор, око 1500 – Венеција, 1572), „властелин од града Котора“, штампао је 1569. године *Псалтир* за који каже: „Ово се дјело зове на грчком језику Псалтир, а **по српском језику** – Пијевац“⁴.

О језичком идентитету Приморја и Боке Которске свједочи и чињеница да је први српски *Буквар*, инока Саве Дечанца, настао у манастиру Градиште у Паштровићима, штампан (у Венецији 1597.) на српскословенском језику и да су предлошци несумњиво српски. Овај *Буквар* је сачуван на четири листа, на којима је изложен систем српскословенске ћирилице⁵.

Године 1617. херцеговске аге и поглавице пишу которском провидуру, а испод тог писма стоји записано да је примљено из Новог и да га је превео Јероним Писарић – „државни тумач **српског језика** у овом граду Котору“

² О именовању српског језика у прошлости Боке Которске и Црне Горе видјети и радове: Драгољуб Петровић, *Школа немушијој језика*, Цветник, Нови Сад, 1996; Будимир Алексић, „Матерњи језик Црногораца је – српски“, *Српски језик*, Београд, XIII/1-2, стр. 641-646; Јелица Стојановић, *Пути српској језика и његовог писма*, Српска књижевна задруга, Београд, 2016.

³ Наведено према: Драгољуб Петровић, *Школа немушијој језика*, Цветник, Нови Сад, 1996, стр. 49.

⁴ *Истио*.

⁵ О томе опширније у: Будимир Алексић (прир.), *Буквар инока Саве Дечанца и његовог писма Стефана од Паштровића из 1597. године* (фототипско издање), Манастир Градиште, Буљарица, 2016.

(„dragomano publico della lingua serviana in questa città di Cattaro“)⁶.

Значајно свједочанство о називу језика у Боки Которској представља и исказ арцибискупа скопљанског (по свој прилици Петра Богданића, који је прије тога био барски арцибискуп) из 1685. године да је Херцег Нови у Србији и да се у њему говори „српски језик“ („se serve lingua serviana“)⁷. А 1770. године пише далматински управитељ из Котора млетачкој влади, и каже да му је Шћепан Мали писао „на српском језику“⁸.

У судско-нотарским актима Котора стоји да је 27. новембра 1728. године кнез Бечић из Паштровића предао Петру Фонтани, јавном тумачу словенског и српског језика у Херцег Новом, „једну стару повељу, делом оштећену, писану српским словима аз, буки, вједи“⁹.

Важан документ о матерњем језику Бокелја јесте и молба Ришњана и Херцегновљана упућена 20. новембра 1754. године Принципу, тј. млетачком дужду, којом траже епископа – етничког Србина: „Ми славно-српски народ грчкога закона источне цркве који се налазимо под влашћу Ваше прејасне републике у предјелима Ерцегновога и Рисна, Неретве... (молимо) да нам Ваша Светлост и прејасна влада допусти да имамо унапријед свог засебног пастира од нашег српског језика и грчког обреда Источне цркве“¹⁰.

О борби Бокелја за свој српски језик свједочи и податак да су Ришњани званична акта на италијанском језику враћали непрочитана, правдајући се да их не разумију. Тако

⁶ Наведено према: Драгољуб Петровић, *Школа немущој језика*, Цветник, Нови Сад, 1996, стр. 49.

⁷ *Истио*.

⁸ *Истио*.

⁹ Петар Д. Шеровић, „Повеља о оснивању манастира Св. Николе у Прасквици и њени додаци“, *Историјски часопис САН*, Београд, књ. V, 1955, стр. 323; Наведено према: Лазо М. Костић, *О српском каракџеру Боке Кошорске*, фототипско издање, Сфаирос–Београд, Град писаца Херцег Нови–Херцег Нови, Октоих–Подгорица, 1994, стр. 108.

¹⁰ Наведено према: Лазо М. Костић, *О српском каракџеру Боке Кошорске*, фототипско издање, Сфаирос–Београд, Град писаца Херцег Нови–Херцег Нови, Октоих–Подгорица, 1994, стр. 92.

рисанска општина 1795. моли которског провидура да им убудуће акта шаље на народном језику, „**по српски**“, објашњавајући да је то увијек био обичај¹¹.

Дугогодишњи директор, и вјероватно најбољи познавалац Которског архива, др Славко Мијушковић, говори о називу народног језика у Боки у документима Которског архива констатује следећу чињеницу: „За наш народни језик у старијим списима најчешће се јавља назив '**српски**', али се понекад наилази и на израз 'илирски'; исто тако и у документима писаним на латинском и италијанском језику јављају се оба израза, који се негдје потпуно изједначавају“¹². Мијушковић пише да су припадници градске интелигенције у Боки Которској за вријеме аустријске владавине били „жестоки поборници српског језика и ћирилице“¹³. Мијушковић износи податке о увођењу српског језика у мјесне јавне основне школе у Боки у четвртој деценији XIX вијека, као и у которску вишу основну школу. Он наводи захтјев Бокеља аустријским властима да се „разни српски текстови и уџбеници за православну дјецу који су штампани на славеносрпском језику, који та дјеца не разумију, донесу и штампају на **српском језику** који је у општој употреби, задржавајући ћирилска слова“¹⁴.

Мијушковић говори и о томе како се народ херцегновског среза 1845. године успротивио отварању италијанских школа у Топлој и другим мјестима. У протестним дописима сеоских главара Бијеле, Мојдежа, Кута, Кумбора, Пода, Требесина, Мокрина и Сасовића, као и пароха Топле и Крушевица, поднесеним у времену од 22. јуна до 18. јула 1845, који се чувају у Епархијском архиву у Котору, а које Мијушковић цитира, углавном стоји да је вијест о оснивању италијанских школа у овим мјестима изазвала „веома вели-

¹¹ Наведено према: Славо Стојковић, *Медитеранска зајонейка (Бока и Бокељи)*, Градска библиотека и читаоница, Херцег Нови, 2008, стр. 67.

¹² Славко Мијушковић, „Борба за српски језик у Котору за вријеме аустријске владавине“, *Историјски записи*, год. XVIII, књ. XXII, св. 1, Титоград, 1965, стр. 6.

¹³ *Истио*, стр. 7.

¹⁴ *Истио*, стр. 8.

ку узнемиреност“ због тога што се дјеца неће обучавати „**на српском** већ на страном језику“; да се дозволи паросима да они одржавају школу **на српском језику** док се не оснују јавне српске основне школе; да се издејствује отварање српских школа у којима ће учитељи бити српске народности и вјере, који ће зависити од православног епископа и који ће бити оспособљени да наставу воде на српском језику итд¹⁵.

Свештеник Јаков Поповић, провикар далматинског епископа за Боку Которску, у писму од 7. јануара 1847. тражи од аустријских власти увођење наставе на српском језику у свим бокелским школама, јер „Кастелно материна језика то је познато да у Боки јест **српски матерњи језик**, то овај мора се вообшче, без разликости вјере, и учити по смислу рјешенија Министеријума. (...) Нико не може опровергнути или противорјечити да није амо **сербски материн језик**; зато дакле по свима школама морају се завести наставленија **како језиком тако и буквама сербским** (кириловини)¹⁶. А општина которска у једном акту од 10. новембра 1847. наводи да су которски православци и неки католици изјавили да је како у самом Котору тако и у читавој Боки матерњи језик српски који се пише ћирилским словима, „која су најприкладнија за његово писање и изговарање“, па су стога тражили „да се још у току школске године уведе у првом разреду настава **на српском језику и ћирилским словима**“¹⁷. Послије ових навода, општина у истом пропратном акту тврди „да не постоји сумња да је матерњи језик у Котору и Боки српски, те да се он на основу декрета Министарства просвјете има увести као наставни језик у которској вишој основној школи“¹⁸.

Вриједан документ о матерњем језику (и етничкој припадности) Бокелја јесте и писмо бокелских главара (њих око четиристо, међу којима је био и Стефан Митров Љубиша, као и начелник прчањски Антон Сбутега) Хрватско-славонском сабору у Загребу, упућено 1/13. јуна 1848.

¹⁵ *Истио*, стр. 12.

¹⁶ *Истио*, стр. 14.

¹⁷ *Истио*, стр. 15.

¹⁸ *Истио*, стр. 16.

године из Прчања. У том писму, поред осталог, бокелски прваци наглашавају да „окружје бококторско припада по положају, по историји, **по језику**, и по племену већег броја **славенско-српској народности**“¹⁹.

Корак даље у залагању за увођење српског језика изван домена школе которска општина је учинила и приликом расписивања конкурса за општинског писара 3. јануара 1867. У конкурсној објави је овом приликом био истакнут изричито услов да кандидати морају „одлично познавати **славено-српски језик**“²⁰. Употреба термина славено-српски у том конкурсном билу је повод за расправу у которској општини о називу народног језика. Присједник, тј. потпредсједник општине Шпиро Бјеладиновић је предложио назив „славено-српски“ с образложењем да је „славено-српски језик, којим говоре сусједни Херцеговци и Црногорци, језик которског округа“²¹, што је прихваћено и изгласано.

Которска општина је 14. јула 1872. доставила Окружном начелству један списак назива локалитета са свог подручја, наглашавајући да су ти називи „написани једном у талијанском језику, а другом, не како ви кажете у далматинском језику, којег пишуће не позна исто као и не знаде пук Обћине ове, него баш у правој **нашетоу матерној србској језику**. Ми и наше земље једанкрат смо крштени били, а новог крштења нити питамо, нити примамо; ми и земље наше примили смо крштење од праједова наших у **србској језику**“²².

О српском језику као матерњем језику Бокелја пише и њемачки барон Ото Раинсберг у часопису *Глобус* за 1864. годину: „Италијански се говори само у већим местима међу

¹⁹ Мирослав Лукетић, „Концепт писма бокелских главара Хрватско-славонском сабору 1848. године“, у: *Зборник радова са научној скупи „Уједињење Црне Горе и Боке Кошорске 1813-1814. године“, одржаног у Кошору 10-12. новембра 1988*, Историјски институт СР Црне Горе, Титоград.

²⁰ Славко Мијушковић, „Борба за српски језик у Котору за вријеме аустријске владавине“, *Историјски записи*, год. XVIII, књ. XXII, св. 1, Титоград, 1965, стр. 26.

²¹ *Истио*.

²² *Истио*, стр. 30.

образованим лицима; у кућној употреби искључиво се **српски језик** јавља, јер су становници, са малим делом католика, сви словенског порекла. Уопште за **српски језик** није ниједан предео толико важан и значајан као Бока, јер се тамо налази маса старословенских речи које нигде више нису уобичајене, а изговор, који у Славонији, Далмацији и Босни дозвољава да се одмах разазна припадник римске и источне цркве, у Боки је једнак код Грка и католика²³.

А њемачки путописац Л. Ј. Кол средином XIX вијека пише да у Котору претежно говоре италијански, али – истиче он, „све је то друкчије у осталим местима Боке, где се у породици **говори искључиво словенски (српски)**“²⁴.

Да су Бокељи свој матерњи језик именовали као српски свједочи и професор Марцел Кушар, Аустријанац, који у вишетоном репрезентативном опису Аустроугарске монархије, објављеном у Бечу 1892. године, пише о томе како становници Боке и Далмације називају свој језик: „Данас православци, како се сами зову, у Боки, као и остали који живе у Северној Далмацији, **дају свом језику назив српски**“²⁵.

Док су аустријске власти упорно избјегавале да народни језик у Боки Которској именују као српски, наставници овог језика у которској гимназији су у званичним дописима овај језик називали српским и потписивали се као наставници српског језика²⁶. То, на примјер, ради Вук Поповић (пријатељ и сарадник Вука Караџића), као и Ристо Ковачић који свој допис – Молбу предату општинском уреду 28. августа 1872. потписује: „Ристо Ковачић учитељ геогр. хист. и **српског језика**“²⁷. А 8. октобра 1872. которска

²³ Наведено према: Лазо М. Костић, *О српском карактеру Боке Которске*, фототипско издање, Сфаирос–Београд, Град писаца Херцег Нови–Херцег Нови, Октоих–Подгорица, 1994, стр. 102.

²⁴ *Истио*, стр. 103.

²⁵ *Истио*.

²⁶ Славко Мијушковић, „Борба за српски језик у Котору за вријеме аустријске владавине“, *Историјски записи*, год. XVIII, књ. XXII, св. 1, Титоград, 1965, стр. 30.

²⁷ Наведено према: Дарко Антовић, „Побједа српског народног језика за вријеме аустроугарске владавине у Котору 1872. године“, *Српски језик*, XII/1-2, стр. 179-206.

општина је обавијестила Окружни суд, Државно одвјетништво и Срески суд у Котору да је одлучила да „за Обћину которску званични језик мора бити **једино србски**“²⁸.

О љепоти и изворности српског језика у Боки Которској, веома аргументовано и надахнуто пише један од најзнаменитијих Бокеља – професор и публициста Лазо М. Костић. У својој студији *О српском каракџеру Боке Коџорске*, он, поред осталог, каже следеће: „Бокељи су одржали свој језик чист и леп какав је морао првобитно бити. Попримили су многе италијанизме за време дуготрајне млетачке управе, то се не може спорити, али мање него што су у Србији и Босни попримили турцизама. Облици сами језика, и његова синтакса, остали су недирнути. (...) Свакако у Боки има доста дијалеката, више него игде у Српству на тако малом простору. Негде су се очували најпрвобитнији облици старог српског језика (као нпр. у Кртолима мукло а), док се у Новској и Рисанској крајини и дан-дањи говори чисто херцеговачки. Разлике између дијалеката нису у томе што би један био чистије а други слабије српски, већ у изговарању (интонирању и наглашавању) појединих речи“²⁹. Осим тога, Лазо М. Костић с правом тврди да „језик којим говоре Бокељи сви писци називају српским, и стари и нови, и домаћи и страни, и Бокељи и Небокељи“³⁰.

II

Да је матерњи језик Бокеља, као и Црногораца и Брђана, српски, потврдили су и научно доказали велики српски лингвисти, који су иначе родом са простора данашње Републике Црне Горе: Радосав Бошковић, Михаило Стевановић, Радомир Алексић, Јован Вуковић, Лука Вујовић, Милија Станић, Митар Пешикан, Драго Ћупић, Драгољуб Петровић, Мато Пижурица, Радмило Маројевић.

²⁸ Славко Мијушковић, „Борба за српски језик у Котору за вријеме аустријске владавине“, *Историјски записи*, год. XVIII, књ. XXII, св. 1, Титоград, 1965, стр. 31.

²⁹ Лазо М. Костић, *О српском каракџеру Боке Коџорске*, фототипско издање, Сфаирос–Београд, Град писца Херцег Нови–Херцег Нови, Октоих–Подгорица, 1994, стр. 102.

³⁰ *Исто*, стр. 103.

Још је Вук Стефановић Караџић указивао на чистоту српског народног језика у Боки Которској, и истицао његову љепоту. Наиме, у књизи *Црна Гора и Бока Кошорска* он пише: „Може бити да никакво мјесто у народу нашем није тако важно и знатно за језик наш као права Бока (око залива)“³¹.

Намјера да се матерњи језик Бокелја, Црногораца и Брђана третира као некакав „црногорски језик“³², није ништа друго до великохрватска идеолошка манипулација³². Наиме, стварање тзв. црногорског језика и потискивање ћириличног писма, само је један од аспеката хрватског великодржавног империјалног пројекта који Црну Гору види као интегрални дио хрватског етничког, историјског, културног и језичког корпуса³³. Да је управо о томе ријеч, потврђује и један од идеолога латинизације и кроатизације данашње Црне Горе, Рајко Церовић, који у културном додатку дневног листа *Vijesti* од 3. маја 2003. године, у полемици са академиком Браниславом Остојићем, истиче да „Црногорци говоре хрватским, у најмању руку толико колико и српским, или да будемо прецизнији, због ијекавице говоре више хрватским него српским језиком“³⁴.

Осим тога, није ни мало случајно што је „створац“ тзв. црногорског језика и правописа – Војислав П. Никчевић, у својим пропагандистичким (и највећим дијелом раси-

³¹ Вук Стеф. Караџић, *Црна Гора и Бока Кошорска*, Нолит, Београд, 1977, стр. 141.

³² Великохрватске претензије према Боки Которској сублимира др Ванда Бабић у књизи *Бока Кошорска – заљев свећаца и хрватске културе*, гдје се наглашава да је Бока Которска „данас ризница хрватске културе“, да „од Херцег Новог до Пераста, преко Доброте, Котора, Прчање, Тивта и Будве крије се богата хрватска баштина“, Котор је један од „хрватских средњовјековних градова“, а Бока је одавно „интегрирана у хрватски културни простор“ (Ванда Бабић, *Бока Кошорска – заљев свећаца и хрватске културе*, Јутарњи лист, Загреб, 2021, стр. 5, 9).

³³ О томе опширније у мојој књизи: *Црвено-Црна Гора – о унијаћењу и кроатизацији Црне Горе некад и сад*, Омладински интелектуални центар, Никшић, 2002.

³⁴ Рајко Церовић, „Srbocentrično shvatanje jezika“, *Vijesti*, Podgorica, 3. мај 2003, стр. 11.

стичким) текстовима, у којима се бавио надрилингвистиком³⁵, највише волио да цитира др Ива Пилара, свакако најобразованијег и најутицајнијег хрватског усташког идеолога између два свјетска рата. Конкретно, најчешће је цитирао његове великохрватске тезе из књиге *Јужнославенско ишћање и Свјетски рај* – приказ цјелокупног сћања, коју је објавио у Бечу 1918. под псеудонимом L. V. Sudland. (Друго издање ове књиге крцате фалсификатима објавила је Матица хрватска у Загребу 1943. године, а треће издање објављено је деведесетих година прошлог вијека, у Вараждину³⁶).

Да је Војислав Никчевић био миљеник хрватске националистичке интелигенције свједочи и чињеница да су његове надрилингвистичке „пројекте“³⁷ свим силама подупирале хрватске националистичке институције и организације попут Матице хрватске, Савеза црногорских удруга Хрватске и Хрватско-црногорског друштва пријатељства „Кроатика – Монтенегрина“. Тако је у њиховој организацији 5. децембра 2002, у просторијама Матице хрватске у Загребу, уприличена промоција Никчевићевих књига (или како су то организатори назвали „представљање пројеката“) *Црнојорски јравојис* и *Црнојорска грамајшика*. На промоцији су говорили истакнути хрватски националистички идеолози и „језикословци“: академик Јосип Братулић (тадашњи

³⁵ Вид. Никчевићеве текстове: Vojislav Nikčević, „Jezik je i politika“, *Monitor*, Podgorica, br. 407, 7. avgust 1998, str. 42-43; Vojislav Nikčević, „Osvajačka lingvistika“, *Monitor*, Podgorica, br. 409, 21. avgust 1998.

³⁶ L. V. Sudland, *Južnoslavensko pitanje – prikaz cjelokupnog stanja*, Hrvatska demokratska stranka, Podružnica u Varaždinu, Varaždin, 1990.

³⁷ О Никчевићевој „лингвистичкој науци“ видјети у приказима Милоша Ковачевића и Михаила Шћепановића на *Грамајшику црнојорској језика*, В. Никчевића и на књигу *Романизми и ирецизми у црнојорском језику*, Бранка Шоћа у: *Српски језик*, бр. 6/1-2, VI, Београд 2001, стр. 621-643, или у посебном сепарату под насловом „Товари лингвистичких несувислости“, 2002, – као и у приказу Драгољуба Петровића на Никчевићеву књигу *Црнојорски језик*, под насловом „Обеспамећена лингвистика“, у: *Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ*, Подгорица 1996, бр. 15, стр. 161-178.

предсједник Матице хрватске), проф. др Јосип Силић, проф. др Иво Прањковић и проф. др Марко Самарџија. Ријеч је о „језикословцима“ који су по инструкцијама Туђмановог режима почетком деведесетих година прошлог вијека радили на „чишћењу“ хрватског језика од „србизама“ и на увођењу смијешних неологизама, угледајући се на језички пуризам који је био спроведен у Павелићевој Независној Држави Хрватској. Никчевић се, несумњиво, на њих угледао када је у свој „црногорски језик“, умјесто „србизама“ уносио кроатизме и архаизме, и кад умјесто црногорско-херцеговачког типа ијекавице фаворизује хрватски тип (што се посебно огледа у форсирању група рије и рје – приједлог, пријевоз, пријенос, грјехота, рјеђи, - из хрватског типа ијекавице на штету црногорско-херцеговачког е – предлог, пренос, превоз, грехота, ређи).

Да је преименовање српског језика у тзв. црногорски, које је спроводио данас већ бивши црногорски режим, дио хрватског национално-политичког пројекта потврђује и чињеница да је поменути хрватски лингвиста др Јосип Силић аутор уџбеника *Црногорски језик* (с поднасловом *Научно-методолошке основе стандардизације црногорскога језика*) објављеног 2010. године у издању Министарства просвјете и науке Црне Горе. Ова књига је штампана у 8.000 примјерака и дијељена је бесплатно уз примјерак дневног листа *Побјега*. Осим тога, др Јосип Силић и др Иво Прањковић су аутори *Граматишке црногорскога језика*, објављене 2010. такође у издању Министарства просвјете и науке Црне Горе. Као првог аутора ове књиге, Прањковић и Силић су дописали Аднана Чиргића, који је познат из штампе као „први доктор црногорског језика“ (докторат је стекао у Осијеку пред комисијом у којој није био – нити је могао бити – ни један доктор „црногорског језика“). Ова „граматика“ је скоро истовјетна са Силићевом и Прањковићевом *Граматишком хрватскога језика*, објављеном 2005. у Загребу у издању Школске књиге. По ријечима др Милоша Ковачевића, „највећа разлика између ових граматика је што

се на корицама сада појављује име Аднана Чиргића, и то као првог аутора³⁸.

III

На основу свега до сада казаногa може се закључити да је веома погубно, лингвистички недопустиво и за Бокeље политички и културно геноцидно уставно преименовање српског језика у тзв. црногорски језик. За Бокeље, као и за Црногорце и Брђане, односно за српски православни народ на простору данашње Црне Горе, српски језик је услов очувања њиховог историјског идентитета. Од настанка првих цивилизација и формирања правне свијести зна се да је затирање језика представљало израз најсуровијег насиља над људима. Јер, одувјек су народ и језик једно биће (Етнос и Логос). Стога је свака империјалистичка политика у својим покушајима одузимања идентитета неком народу настојала да затре његов језик.

Завршићемо овај рад са двије терминолошке напомене. Називи *славено-српски* (народ, језик) и *српски* (народ, језик) представљају синониме. Назив *српски језик*, историјски гледано, има јединствено, нерашчлањено значење (и народ, и језик којим тај народ говори), па је то одражено и на првом попису становништва у Књажевини Црној Гори 1909. године: етничка припадност је одређена према матерњем језику!

Цитирана литература и извори

Алексић 2002: Будимир Алексић, *Црвено-Црна Гора – о унијателу и кројизацији Црне Горе некад и сад*, Никшић: Омладински интелектуални центар.

Алексић 2008: Будимир Алексић, „Матерњи језик Црногораца је – српски“, *Српски језик*, бр. 13/1-2, Београд, 2008, 641-646.

Алексић 2016: Будимир Алексић, (прир.), *Буквар инокa Саве Дечанца и шумана Стефана од Пашићровића из 1597. године* (фототипско издање), Буљарица: Манастир Градиште.

³⁸ Наведено према: Мирјана Сретеновић, „Сутра ћемо се наћи у ресторану“, *Полишика*, Београд, 13. септембар 2010, стр. 13.

Антовић 2007: Дарко Антовић, „Побједа српског народног језика за вријеме аустроугарске владавине у Котору 1872. године“, *Српски језик*, бр. 12/1-2, Београд, 2007, 179-206.

Бабић 2021: Vanda Babić, *Voka Kotorska – zaljev svetaca i hrvatske kulture*, Zagreb: Jutarnji list.

Караџић 1977: Вук Стеф. Караџић, *Црна Гора и Бока Коџорска*, Београд: Нолит.

Ковачевић/Шћепановић 2001: Милош Ковачевић, Михаило Шћепановић, „Товари лингвистичких несувислости“, *Српски језик*, бр. 6/1-2, Београд, 2001, 621-643.

Костић 1994: Лазо М. Костић, *О српском карактеру Боке Коџорске*, фототипско издање, Београд, Херцег Нови, Подгорица: Сфаирос, Град писаца Херцег Нови, Октоих.

Лукетић 1991: Мирослав Лукетић, „Концепт писма бокелских главара Хрватско-славонском сабору 1848. године“, у: *Зборник радова са научној скупи „Уједињење Црне Горе и Боке Коџорске 1813-1814. године“, одржаног у Коџору 10-12. новембра 1988*, Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 217-223.

Мијушковић 1965: Славко Мијушковић, „Борба за српски језик у Котору за вријеме аустријске владавине“, *Историјски записи*, Подгорица, XVIII, књ. XXII, св. 1, 5-33.

Никчевић В. 1998а: Vojislav Nikčević, „Jezik je i politika“, *Monitor*, Podgorica, br. 407, 7. avgust 1998, 42-43.

Никчевић В. 1998б: Vojislav Nikčević, „Osvajačka lingvistika“, *Monitor*, Podgorica, br. 409, 21. avgust 1998.

Никчевић М. 1992: Milorad Nikčević, „U crnogorskom Ustavu crnogorski jezik“, *Monitor*, Podgorica, 31. jul 1992, br. 93, 9.

Петровић Д. 1996а: Драгољуб Петровић, *Школа немущијој језика*, Нови Сад: Цветник. Петровић Д. 1996б: Драгољуб Петровић, „Обеспамећена лингвистика“, *Гласник одјељења умјетности*, бр. 15, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 161-178.

Пилар 1990: L. V. Sudland (=Ivo Pilar), *Južnoslavensko pitanje – prikaz cjelokupnog stanja*, Varaždin: Hrvatska demokratska stranka, podružnica u Varaždinu.

Силић 2010: Јосип Силић, *Црногорски језик (научно-методолошке основе стандардизације црногорскога језика)*, Подгорица: Министарство просвјете и науке Црне Горе.

Сретеновић 2010: Мирјана Сретеновић, „Сутра ћемо се наћи у ресторану“, *Политика*, Београд, 13. септембар 2010, 13.

Стојановић 2016: Јелица Стојановић, *Пути српског језика и његова исма*, Београд: Српска књижевна задруга.

Стојковић 2008: Славо Стојковић, *Медијеранска зајонејка (Бока и Бокељи)*, Херцег Нови: Градска библиотека и читаоница.

Сидланд Ј. В. – види Pilar 1990.

Церовић 2003: Rajko Cerović, „Srbocentrično shvatanje jezika“, *Vijesti*, Podgorica, 3. мај 2003, 11.

Чиргић/Прањковић/Силић 2010: Аднан Чиргић, Иво Прањковић, Јосип Силић, *Грамајика црногорскога језика*, Подгорица: Министарство просвјете и науке Црне Горе.

Горан Комар

СРЕДЊОВЈЕКОВНО СРПСКО ГРОБЉЕ НА КАТУНУ СТУДЕНА ПОД ДУРМИТРОМ

Гробље лежи на истакнутој главици у дну крашке увале која се простире између највишег гребена Пивске планине Буручковац и јужне оgrade масива Дурмитора представљене моћним и изразито разуђеног рељефа висова Бијелог кома и Лојаника. Надгробни споменици дотекли из периода владавине русашке господе Косача (послије Маричке и Косовских битака) постављени су на плашт гробне гомиле углавном кружног изгледа. Представљени су трима високим и масивним споменицима типа сандука са по три аркаде и дебелим интерколумнијама, те по четири угловна масивна ступа. Такође, по једном аркадом на ужим странама. Неједнаких су димензија, а највећи, који заузима централни положај, мјери: 1,67x1,50x0,57 м. Овај најкрупнији споменик украшен је низовима кружних и спиралних орнамената у горњем дијелу његових дужих страна. Он, свакако, припада угледној личности (сл. 1). Украсни мотиви на споменику су идентични оним на високом сандуку који се налази пред црквом Успења у Пошћењу и саборном црквом св. Арх. Михаила у Бањанима (сл. 3 и 3а). До њега, мало западније, стајао је други нешто мањи сандук, који је, нажалост поломљен и његови фрагменти леже разбацани на тлу. Трећи споменик типа сандука је истурен најзападније и мјери: 1,54x1,13x0,42 м. Овај надгробни споменик је преваљен са своје плоче, али, приликом пада није поломљен (сл. 2). Сва три су постављена на плоче грубе обраде. Униформост у изради украсних детаља на сва три висока сандука индицира фамилијарни укуп. Нешто сјевероисточније, у оквиру плашта гробне гомиле, положени су споменици типа плоча. Крајњи, на источном ободу гомиле, украшен бордуром од косих паралелица, мјери: 1,72x1,03x0,23 м. Ближе тјемени гомиле леже још три плоче грубе израде, са димензијама: 1,98x0,87x0,30 м, 1,60x0,90x0,40 м и 1,33x0,87 м (утонула).

Према распореду споменика и општој композицији гробља, може се учинити поређење са некрополом на Борковићима у Пиви гдје високи оштећени сандук заузима доминантан положај у центру, или некрополи на Кручици на истом подручју. И једна и друга некропола, као и неке друге на подручју Дробњака и Пиве, припадају простору планине и грађене су у зони катуновања на озбиљним надморским висинама. Чињеница која је још важнија је да припадајући локалитети показују несумњиву стратиграфију, положени на предхришћанске гробне гомиле - укопавалишта карактеристична за Динарски систем.

За моја истраживања, оваква касносредњовјековна гробља имају огромну важност из разлога што несумњива стратиграфија локалитета стоји на историјским подручјима која према свим научним и предајним знањима нису трпјела од знатнијих промјена њиховог становништва током XVII вијека (Кандијски и Морејски рат) када је простор југоисточних Динарида трпио огромна разарања и размјештања свог православног живља. Одређена братства у Дробњаку су присутна барем од XVI вијека.

И ово гробље свједочи нераскидивост и цјеловитост историјско – културног простора Старе Херцеговине, заправо босанског русага – земље која није носила атрибуте државности, али која је послије трагичних удеса балканских хришћанских држава, узњеговала културу стећка (грчки греб, мрамор). Ово гробље на катуну Студена не случајно носи име „Мрамор“, тачно онако како се овакви комплекси у претежном дијелу називају у Босни. Предајни нанос Дробњака своје презначајно племе Новљана и доводи из Босне током XIII и XIV вијека. Гробље лежи на простору катуна Студена (нешто источније и катун Бобан са добрим извором) који традиционално припада дробњачком селу Дужи у коме се налазе јако важне дробњачке цркве и гробља. Управо житељи Дужи овдје су током љета боравили и бораве са својим стадима, свакако од времена досељења на простор Дробњака. Презначајно је њихово историјско братство Косовчића чији је начелник војвода Ђурјан Косовчић који је, према предању, Дробњаке предводио на Косову пољу. Дакле, Дробњаци су као и читави средишњи појас херцего-

ве земље, одржали живу традицију о учешћу на Косову указујући се како сљедбеници св. кнеза Лазара и српске православне идеје опредјељења за Вишњи Јерусалим, онако како својим епитафом казује Петко крстијанин под Соколом у Пиви.

Наш народ је већ 150 година засипан историографским фалсификатима црно – жуте монархије и комунистичке Југославије, па је каткада корисно, а можда и опредјељујуће, учинити најједноставније хронологије: племе Новљана у Дробњаку дуго прије градње гробља на Студеној? Дробњак сљедује светом кнезу Лазару као стожеру српске државе, њеном обновитељу и помиритељу са Византијом. Личности најширих хришћанских православних видика. Већ са те тачке, јасно је да споменици који ће бити подигнути након Косова, морају припадати православљу. Као, уосталом, читави културни нанос све Хумске земље и Херцеговине русашке господе чији најпроминентнији представници своје опредјељење јасно свједоче својим задужбинама.

Ко је могао бити сахрањен у овом гробљу? Да, свакако, важна личност и вјероватно чланови њене породице. Али, ваља се сјетити, многи преважни историјски комплекси по Херцеговини, припадају само катунарским челницима. На примјер, споменици у цркви св. кнеза Лазара на Влаховићима у Љубињу. Но, и они се предањем снажно везују уз косовски догађај. Комплетно споменичко наслијеђе Дробњака носи један печат који је уочљив сваком обилазнику. Погледајмо надгробне споменике уграђене у саборну цркву Успења Пресвете Богородице на Пошћењу. Они су израђени малтене као реплике гробних плоча које виђамо у задужбинама православних владара Зете у скадарском басену (затим код Подгорице и даље у Морачи) (сл. 4, 5, 6 и 7). Они допиру до Дробњака и даље се не срећу. Уопште није потребно подвлачити значај Зете за културну и вјерску политику непосредних настављача св. кнеза Лазара и његове Србије. Снажни утицај исихаста и уопште грчких монаха на Балкан који је тако јасно подржавао св. кнез Лазар. У новим и тешким околностима, као богословску мисао, узњеговали су је и његови настављачи. Да посјетим само на

његову кћер којој је судбина додјелила да свој благотворни утицај спороведе и у Зети и у Хумској земљи.

Наравно да се нисам могао узржати да приликом својих првих коментара у сусрету са овом старином на Студеној не поменем име Ђурјана Косовчића. Ово је свакако његов катун. Високи сандуци се граде послѣ Косова.

У Превишу, Пошћењу, Придворици, Дужима и околним селима, нигдје нема средовјечних надгробних споменика које красе ове димензије. Има, међутим у Бањанима. Планински, поддурмиторски Дробњак, као и све планине високе Херцеговине нису представљали међаш и препреку ширењу рафинисаних православних утицаја из Зете и Србије, већ просторе њеног сачувања и подржавања. То је околност која ме наводи на скретање пажње на један тип надгробног споменика у облику плоче који се виђа на територији Скадарског језера у гробним црквама Црнојевића – владара Зете током XV вијека (на. пр: манастир Ком, Стефан, отац Ивана Црнојевића), затим на територијама Никшића (Оногошт), Мораче и Дробњака, а који краси врло посебна декоративна пластика. Такве плоче на својој горњој површини посједују паралелне пруге – гредице, каткада једну, каткада велики број паралелних. Али, на одређеном броју гредица исклесани су кружни орнаменти (један или више, најчешће три) (Marian Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, Sarajevo, 1985, 25, 27, tab. I i II). Када се потраже такви споменици по Дробњаку и околини, видјећемо да су везани са средишта Цркве: унутрашњост саборне цркве Успења Пресвете Богородице у Пошћењу и црквиште са старим гробљем у селу Зуква (у стрмим стијенама изнад манастира Подмалинско), црква св. Апостола Петра и Павла у Никшићу. Очигледно је посматрајући историјски и културни простор Дробњака и Пиве, Никшића, да су наши преци посвећивали високу пажњу изградњи гробаља на планинском простору и поред тога што су такви крајеви у добром дијелу године покривени снијегом и ледом. Дакле, културни утицаји могли су се кретати и планином, а не само кроз стално насељена мјеста. Очекивати је да је такав ход могао бити и изразитији током периода турске окупације. Уколико бисмо вјеровали да је утицај културе гробне плоче какву

овдје помињемо, стизао из јужних крајева ка овим планинским (а то никако безусловно не чинимо, могло је и обратно) ваља нам примијетити присуство баштина племићког и владарског рода Црнојевића на катунским предјелима планине Лукавице (Морачке планине). Иван-бегов катун се налази на планини Вељој Лукавици под Вељим Ждријелом и тако казује традиција у Пиперима који под Великим Журимом посједују љетне станове. Такође, Иваново бројило је стијена на гребену Гацкових греда у близини Великог Журима (Ј. Ердѣлановић, *Сѣара Црна Гора*, 1911, 272). Иван-бегов посјед тако се казује и у Морачи (Б. Шекуларац, *Дукљанско-зејске њовеље*, 1987, 127). Осим тога, значајни родови нижег ранга, попут Дракуличића чији су припадници сахрањивани крај цркве св. Апостола Петра и Павла у Никшићу, посједовани су баштине у Шипачну и Виру и даље. Војвода Вучић је у турском попису Херцеговине 1701. поменут као кнез и син Дракуле који управља Пошћењем, Дужима и ниже до Вира и Шипачна. Овај војвода је син Дракула чији сам натпис на крсном споменику објавио (Горан Комар, *Ђирилички најџиси Сѣаре Херцеџовине*, Подгорица, 2016; Горан Комар, *Ђирилични најџиси на сѣећцима*, Београд, 2018), а унук Драгића и синовац војводе Павла.

Очигледно је присуство два типа надгробног споменика у простору Дробњака, међусобно по облику значајно различита, што никако не значи да су као изрази културних утицаја међусобно антагонизовани. Може се рећи да је први тип – гробна плоча са паралелним гредицама и кружним орнаментима који представља карактеристичко обиљежје историјског простора скадарског басена – средишта земље Балшића и Црнојевића, те Мораче, Роваца и Дробњака, могао изражавати утицај гробалске културе који је узнегован и раширен од стране старијих заједница означених именом Матаруга. Други препознатљиви тип споменика је извијено високи украшени сандук на постољу који су овдје, на подручја Бањана и Дробњака могли унијети управо Дробњаци. Дакако, сакупљајући утицаје Босне и Хума које су, према предању, раније настањивали и проходили у своје кретању ка овим планинама. Оваква подјела је наравно сасвим условна и ови културни утицаји ни случајно не могу

бити доживљени као међусобно антагонизовани. Они су овдје, још прије, могли да саграде састав планинске културе балканских православних хришћана измирених на најширој универсалној платформи српског православља које своја исходишта налази у првим и највишим средиштима цркве истока. Уколико бисмо предања о доласку Дробњака из Босне доживјели као непоуздана, онда, заиста, треба поклонити пажњу и генетичким истраживањима која претка овог племена налазе у ширем простору око Љеша, Драча, Валоне и Охридског језера доста прије првих помена у Старој Херцеговини.

На крају, изражавам захвалност за драгоцену казивања господи Здравку Даниловићу, Милији Ћеранићу и Вуку Вилотијевићу.

Сл. 1. Највиши сџоменик у некрополи на каиџуну Сџугена.

Сл. 2. Други сџоменик ишиа високој сандука који је преваљен са свој иосџоља.

Некропола на прошиору Сигудене. У позадини врх Пруиши који се бијели од нове снјега (4. мај 2024).

Сл. 3. Споменик пред црквом Усиња у Пошићењу. Украсни мотиви су идентични главном споменику на Сигуденој.

Сл. 3а. Саборна црква св. Арх. Михаила у Бањанима. По основној замисли, иденитичан сѐменику на Сѝудени: ѝри аркаде, округли сѝуѝови на уѝловима, сѝирални украс.

Сл. 4. Надгробна ѝлоча у ѝоду Усѝенске цркве у Пошѝењу. Каракѝеристѝика ових ѝлоча су ѝаралелне уздужне ѝруѝе - ѝредице (једна или више) са кружним орнаментѝима.

Сл. 5. Лок. Грбоваци код Подгѝорице (и црквѝиѝе).

Сл. 6. Лок. Пошћење: постоја саборне цркве.

*Сл. 7. Споро пробоље у селу Зуква у Дробњаку.
Плато изнад кањона Буковице и манастира Подмалинско.*

ПОВЕЉУ

ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

ЗА 2012. ГОДИНУ

МАТИЦА СРПСКА

ДОДЕЉУЈЕ

ГРУПИ ПРОФЕСОРА И НАСТАВНИКА СРПСКОГ
ЈЕЗИКА из Црне Горе.

која је учинила одличан утицај на српскога језика

У Новом Саду

8. априла 2013. г.

Генерални секретар

Председник

Штампање овог броја помогло је Министарство спољних послова
Републике Србије, Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону.

Првих шест бројева овога часописа изишло је
под именом **Распеће језика српскога**.
Часопис је настао 2004. године као израз отпора
групе никшићких средњошколских професора
насиљу над именом српског језика у Црној Гори.
Од августа 2006. излази под именом **Слово**.